

LAPSI NÄKYVÄKSI

Lastensuojelun avohuollon asiakaslapsen
oikeudet eroriitojen varjossa

Minna Cukurs
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalityö
Pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2018

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty

Valtiotieteellinen tiedekunta

Tekijä – Författare – Author

Minna Cukurs

Työn nimi – Arbetets titel – Title

Lapsi näkyväksi – Lastensuojelun avohuollon asiakaslapsen oikeudet eroriitojen varjossa

Oppiaine – Läroämne – Subject

Sosiaalityö

Työn laji – Arbetets art – Level

Pro gradu -tutkielma

Aika – Datum – Month and year

Joulukuu 2018

Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages

79 + liite

Tiivistelmä/Referat – Abstract

Vanhempien ero muuttaa aina lapsen elämää. Osaan eroista liittyy vaikeita eroriitoja, joilla voi olla vakavia vaikutuksia lapsen hyvinvointiin. Eroon liittyvät riidat ovat tuttu ilmiö myös lastensuojelun avohuollon perheissä. Avohuollon työntekijät tekevät työtään tilanteessa, jossa eroon liittyvät palvelut kuuluvat ensisijaisesti lastensuojelun ulkopuolelle ja vanhempien vastuu lapsen hyvinvoinnista jatkuu eron jälkeenkin. Avohuollon toiminnan tavoitteena on arvioida, mitkä tekijät uhkaavat lapsen hyvinvointia, kasvua ja kehitystä ja suojella lasta näiltä uhilta.

Tämän tutkielman tutkimustehtävänä on tunnistaa, millaisena ilmiönä eroriitoja näyttäytyy lastensuojelun avohuollon työskentelyssä ja miten työskentelyssä huomioidaan ja toteutetaan vaikean eroriidan keskellä elävän lapsen oikeuksia. Tarkastelun kohteena on lastensuojelutyön keskeinen työväline, asiakassuunnitelma, johon kirjataan lapsen elämässä muutosta tarvitsevat olosuhteet sekä keinot, joilla muutokseen halutaan päästä. Tutkielman aineisto koostuu kuuden perheen lasten avohuollon asiakassuunnitelmista.

Tutkielmani on laadullinen tutkimus ja käytin analyysin menetelmänä teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Tutkielman perustalla on ajatus oikeusperustaisesta sosiaalityöstä. Käytin aineiston tarkastelussa Hammarbergin (1990) yleisesti käytettyä lapsen oikeuksien sopimuksen jaottelua, jotka hän kiteytti 'kolmeksi P:ksi' *protection*, *provision* ja *participation*. Tässä tutkielmassa käytin jaottelusta suomenkielisiä termejä huolenpito, suojele ja osallisuus.

Tutkielman tulosten mukaan avohuollon työssä kohdataan eroavien vanhempien ristiriitaisia käsityksiä lapsen suojelun tarpeesta. Tästä johtuen työskentely keskittyy pääasiassa vanhempien ristiriitojen lieventämiseen ja yhteistyövanhemmuuden tavoitteluun lapsen oikeuksien vahvistamisen sijaan. Avohuollon sosiaalityö näyttäytyy asiakassuunnitelmissa tarveperustaisena sosiaalityönä, jossa viranomaiset määrittelevät tarpeet yhdessä toisen vanhemman tai molempien vanhempien kanssa. Kun vanhempien voimavarat menevät keskinäiseen riiteltyyn, jää lapsi usein vanhempien eroriidan riidan varjoon. Perhepalveluorientaation periaatteen mukaan tukitoimia annetaan vanhemmuuden tukemiseen ja keskinäisen luottamuksen rakentamiseen, jonka kautta tavoitellaan lapsen aseman paranemista. Avohuollon sosiaalityön ja tukitoimien keskittyessä vanhempiin, lapsen tarve saada palvelua ja tukea esimerkiksi perus- ja erityisterveydenhuollon palvelujen kautta korostuu. Lapsen osallisuuden toteutuminen korostui asiakassuunnitelmissa erityisen puutteellisenä. Kaikissa asiakassuunnitelmissa tavoiteltiin kuitenkin lapsen parasta: lasta vahingoittavan riitelyn loppumista. Lapsen näkemykset tilanteesta jäivät pääasiassa lyhyiksi toisten ihmisten toteamuksiksi lapsen mielipiteestä tai kokemuksesta. Lapsen oikeuksien ja erityisesti osallisuuden vahvistamisella on vaikutusta siihen, miten lapsen lastensuojelun asiakkuuden tarvetta määritellään ja millaisia tavoitteita työskentelylle asetetaan.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

lastensuojaelu, avohuolto, eroriidat, lapsen oikeudet, lapsen asema, oikeusperustainen sosiaalityö, huolenpito, suojele, osallisuus

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	1
2 ERORIIDAT	4
2.1 LAPSI JA ERO	4
2.2 ERORIITOJEN VAIKUTUKSET LAPSEEN	8
3 LASTENSUOJELUN AVOHUOLTO.....	12
3.1 LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON TAVOITTEET JA MENETELMÄT	12
3.2 LASTENSUOJELUN NYKYTILA	15
4 OIKEUSPERUSTAINEN SOSIAALITYÖ JA LAPSEN OIKEUDET	21
4.1 OIKEUSPERUSTAINEN SOSIAALITYÖ	21
4.2 LAPSEN OIKEUKSIEN KEHITTYMINEN	23
4.3 LAPSEN ASEMA PERHEESSÄ JA YHTEISKUNNASSA	28
4.4 LAPSEN ETU	31
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	35
5.1 TUTKIMUSTEHTÄVÄ.....	35
5.2 TUTKIMUSAINEISTO	36
5.3 ANALYYSIMENETELMÄN MUODOSTAMINEN.....	39
5.4 TUTKIMUSEETTISTÄ POHDINTAA.....	44
6 SUOJELUN SUUNNITELMA	46
6.1 VANHEMPIEN RISTIRIITAISET NÄKEMYKSET.....	46
6.2 VIRANOMAISTEN NÄKEMYKSET	50
7 HUOLLOSTA HUOLEHTIMINEN	53
8 NÄKYVÄKSI.....	59
8.1 NÄKYMÄTÖN LAPSI?	59
8.2 LUPA OSALLISTUA	62
9 JOHTOPÄÄTÖKSET	66
10 POHDINTAA	69
LÄHTEET	72
LIITTEET	72
LIITE 1: INFOKIRJE JOHTAVILLE SOSIAALITYÖNTEKIJÖILLE	80

1 JOHDANTO

Tämän tutkielman tavoitteena on saada tietoa siitä, miten lastensuojelun avohuollon asiakkaana olevaa lasta voidaan auttaa silloin, kun vanhemmat ovat eronneet tai päättäneet erota ja heidän välillään on vaikea riita. Olen toiminut lastensuojelun kentällä erilaisissa ohjaajan ja perhetyöntekijän tehtävissä useita vuosia ennen sosiaalityön opintojen aloittamista. Näiden vuosien aikana vanhempien välinen eroriita näyttäytyi mielestäni yhtenä haastavimmista lapsen hyvinvointiin ja auttamiseen vaikuttavista tekijöistä. Vanhempien parisuhteen päättymisen vaatii aina päätöksiä lapsen huollosta, tapaamisista, asumisesta ja elatuksesta. Suurin osa eropäätöksistä on käytännössä toimivia ja vanhemmat sopivat lapseen liittyvistä asioista keskenään (Auvinen & Kaivosoja 2003, 12). Osaameroista liittyy kuitenkin vaikeita ja pitkittyneitä riitoja. Eroriidat ovat tuttu ilmiö myös lastensuojelun avohuollon työssä.

Tein syksyllä 2017 sosiaalityön opintoihin kuuluvan käytäntötutkimuksen lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden kokemuksista eroperheiden riitatilanteissa. Käytäntötutkimuksen perusteella lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöillä on vahva ammatillinen identiteetti lapsen työntekijänä ja edun valvojana. Tutkimuksen mukaan työntekijät kokivat, että vaikeissa eroriidoissa heidän roolikseen muodostui usein vanhempien herättelemisen heille kuuluvassa tehtävässään lapsen ensisijaisina huoltenpitäjinä ja hyvinvoinnin turvaajina. (Cukurs 2018, 9–11.)

Tämän tutkimuksen kannalta käytäntötutkimukseni merkittävin tulos oli avohuollon sosiaalityöntekijöiden kokemus, että lastensuojelun asiakkaanakin lapsella on vaara jäädä vanhempien eroriitojen ja keskinäisten ristiriitojen varjoon silloin, kun työntekijät eivät pyrkimyksistään huolimatta onnistuneet siirtämään vanhempien huomiota lapseen. Vaikeat eroriidat koettiin haasteellisena ”sotana”, jossa on ”pidettävä kieli keskellä suuta” ja ”varottava riitoihin mukaan lähtemistä”. (Cukurs 2018, 11–13.) Käytäntötutkimuksen tulokset ohjasivat minua tämän pro gradu -tutkielman tekemiseen ja kiinnittämään tarkemmin huomiota avohuollon asiakaslapsen asemaan silloin, kun hänen vanhemmillaan on käynnissä vaikea eroriita.

Olen määritellyt vaikeaksi eroriidaksi sellaisen tilanteen, jossa vanhempien parisuhde on päättynyt tai päättymässä ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan lapsi uhkaa jäädä vanhempien riitelyn varjoon. Varjoon jäämisellä tarkoitan tilannetta, jossa vanhempien välinen riitely on aikuisille niin kuormittavaa, että he eivät kykene huomioimaan tai suojaamaan lasta omalta pahoinvoinniltaan.

Sen lisäksi, että tutkimuksen kohderyhmään kuuluva lapsi joutuu elämään kahden vanhemman välissä, elää hän myös kahden lain säätelemässä jännitteessä. Lastensuojelun työskentelyä ohjaa eroriitatilanteissa erityisesti kaksi lakia. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (L 361/1983, jäljempänä *lapsenhuoltolaki*) määrittää, että vanhempien parisuhteen päättyessä eroon, vastuu lapsen huollosta ja hyvinvoinnin turvaamisesta kuuluu edelleen vanhemmille. Vanhempien tehtävänä on sopia yhteistyössä lapsen asumiseen, tapaamisiin ja arkeen kuuluvista asioista (L 361/1983, § 1-5). Lastensuojelulaki (L 417/2007, § 1) puolestaan korostaa lapsen oikeuksien turvaamista ja oikeutta turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen ja erityiseen suojeluun. Lastensuojelulaki velvoittaa viranomaisia tukemaan vanhempia heidän tehtävässään toimia lapsen parhaaksi, mutta toisaalta myös puuttumaan lapsen hoitoon ja huolenpitoon, jos vanhemmat eivät annetusta tuesta huolimatta kykene vastaamaan lapsen asioista riittävällä tavalla (L 417/2007, § 2, § 4).

Lastensuojelussa ei oteta kantaa vanhempien väliseen suhteeseen. Jos vanhemmat eivät pääse sopuun lapsen asioista, on kunnan vastuulla järjestää mahdollisuus sovitteluun, jotta lapsen asema perheessä voidaan turvata (L 234/1929, § 21.2). Sosiaalihuolto voi vahvistaa vanhempien välisen sopimuksen heidän suostumuksellaan. Osa eroon liittyvistä riidoista etenee tuomioistuimeen, jossa ratkaisua haetaan oikeuden päätöksellä. Päätökseen tyytymättömät vanhemmat voivat hakea toistuvasti uutta päätöstä, minkä vuoksi eroon liittyvä riita saattaa olla vuosia osana lapsen elämää.

Koska lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisia koskevat asiat päätetään joko vanhempien välisellä sopimuksella tai tuomioistuimessa, ei lastensuojelun työntekijöillä ole toimivaltaa ratkaista eroriitoja. Lapsenhuoltolain ja lastensuojelulain alaisuudessa toimiminen asettaa lastensuojelun sosiaalityöntekijät tilanteeseen, jossa heidän täytyy arvioida,

milloin heidän tulee puuttua vanhemmuuteen ja lapsen huolenpitoon ja milloin kyseessä on vanhempien välinen asia, jonka he selvittävät itse tai oikeudenkäynnin kautta.

Lapsi ei voi valita onko hän osa eroriitaa vai ei. Kysymys eroriidan keskellä elävän lapsen asemasta on oleellinen lapsen oikeuksien näkökulmasta. (Litmala 2002, 3–4; Valjakka 2002, 40–41). Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävänä on varmistaa lapsen oikeuksien toteutuminen (Heinonen & Sinko 2014, 1). Lapsen oikeuksien kannalta on tärkeää tarkastella, millaiseen asemaan lapsi joutuu, kun vanhemmilla on vaikea eroriita ja hänellä on lastensuojelun asiakkuus. Tarkastelen lastensuojelussa olevien lasten asemaa eroriidan keskellä avohuollon asiakassuunnitelmista käsin. Asiakassuunnitelma on asiakirja, johon tulee kirjata mihin asioihin pyritään saamaan muutosta ja millaista tukea perheelle annetaan muutoksen aikaansaamiseksi (L 417/2007, § 30.2). Tehtäväni on selvittää, *millaisia vaikeisiin eroriitoihin liittyviä piirteitä kirjataan avohuollon asiakaslapsen asiakassuunnitelmiin ja miten avohuollon asiakassuunnitelmien perusteella vahvistetaan eroriitojen keskellä elävän lapsen oikeuksia*. Tämän tutkimuksen kautta haluan osaltani olla mukana ajankohtaisessa keskustelussa siitä, miten eroriitojen varjossa elävä lapsi voidaan nostaa työskentelyn keskiöön ja varmistaa, että lapsen etu huomioidaan kaikessa häntä koskevassa toiminnassa.

Seuraavissa osioissa kartoitan tutkimuksessa käytettyjä eroriitojen, lastensuojelun sekä lapsen oikeuksien käsitteitä sekä niihin liittyvää aiempaa tutkimusta ja kirjallisuutta. Luvussa 2 kerron erosta ilmiönä ja millaisia vaikutuksia vanhempien erolla sekä eroon liittyvällä vaikealla riitelyllä voi olla lapseen ja hänen hyvinvointiinsa. Luvussa 3 käsittelen lastensuojelun avohuollon toimintaperiaatteita ja nykytilaa. Luku 4 kertoo tämän tutkielman raameista, jotka muodostuvat oikeusperustaisen sosiaalityön lähtökohdista ja lapsen oikeuksia määrittelevistä sopimuksista ja lainsäädännöstä. Tutkielman ydin, tavoite ja toteutus kerrotaan luvussa 5, jonka jälkeen pohdin analyysin tulosluvuissa (6-8), miten lapsen oikeudet tulevat aineistossa näkyviin. Päätän tutkielman raportin johtopäätöksiin (9) ja pohdintaan (10) siitä, miten lapsen oikeuksia voidaan vahvistaa.

2 ERORIIDAT

2.1 Lapsi ja ero

Suomalaisista alle 18-vuotiaista lapsista noin 30 000 kokee vuosittain vanhempiensa eron¹. Vanhempien ero on aina lapsen elämää muuttava asia. Vaikka vanhemmuus jatkuu eron jälkeenkin, muuttaa perhe muotoaan ja totutut tavat jakaa elämää on määriteltävä ja sovittava uudelleen. Vuonna 2017 Suomessa vahvistettiin yhteensä 48 419 sopimusta lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Sopimusten määrä on jatkuvassa kasvussa. Vuonna 2005 vastaavia sopimuksia vahvistettiin 40 124. (Lapsen elatus ja huolto 2018.)

Osaan eroista liittyy vaikeita ja pitkittyneitä eroriitoja. Riitaisuutta voidaan määritellä monesta näkökulmasta, ja yksi osoitus vaikeasta eroon liittyvästä riidasta on huoltokysymyksen eteneminen tuomioistuimeen asti. Riitaisten huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevien tapausten osuus on noin 4–5 prosenttia kaikista eroratkaisuista. Lapsen elatuksesta riidellään noin 3 prosentissa kaikista lasten elatusapuasioista. (Litmala 2002, 19, 33.) Noin 70 prosenttia tuomioistuimeen edenneistä huoltokysymyksissä koskee tilanteita, joissa vanhemmat eivät kykene sopimaan lapsen asioista sovitteluyrityksistä huolimatta. Loput 30 prosenttia koskevat tilanteita, joissa vanhemmat haluavat vahvistaa yhteisen näkemyksensä oikeuden päätöksellä. Lisäksi huoltoriitaa voidaan käsitellä avioeron liitännäisasiana. (Valkama & Lasola 2008, 15.) Vuosina 2015–2016 käsiteltiin yhteensä 2 582 riitaista huolto- ja tapaamisasiaa käräjäoikeudessa, joista osa oli niin kutsuttuja kroonistuneita konflikteja toistuvine oikeuskäsittelyineen (Oikeusministeriö 2017, 12). Lapsenhuoltolaki (L 361/1983, § 16) määrittää, että käräjäoikeus voi tarvittaessa pyytää sosiaalilautakunnan tekemää olosuhdeselvitystä lapsen asumisesta ja olosuhteista. Olosuhdeselvityksiä oli annettu tuomioistuimelle vuonna 2017 yhteensä 1128 kappaletta (Lapsen elatus ja huolto 2018).

¹ Tässä tutkimuksessa vanhempien erolla tarkoitetaan sekä avioeroa että avioeroa. Tilastokeskuksen mukaan vanhempien avioeron koki vuonna 2016 vajaa 17 000 alle 18-vuotiaasta lasta (SVT 2016). Vanhempien avioerojen kokeneiden lasten määrää on selvitetty viimeksi vuonna 2005, jolloin luku oli 30 000 (Suomalainen lapsi 2007).

Eron vaikutuksia lapsen elämään ja hyvinvointiin on tutkittu paljon (mm. Donahey 2018; Karttunen 2010; Mäenpää & Poutiainen 2009; Lipponen & Wesaniemi 2005; Booth & Amato 2001). Risto Karttusen (2010, 65) mukaan tutkimukset eron vaikutuksista lapsiin voidaan jakaa niihin, joissa aikuiset selvittävät, mitä lapselle tapahtuu avioerossa sekä niihin, joissa tutkitaan lapsen omaa kokemusta. Aikuisten näkökulmasta tehdyissä selvi-tyksissä mitataan lapsen oireilua, hoidon tarvetta ja eron jälkeiseen elämään sopeutu-mista. Lasten kokemuksiin keskittyvä tutkimus perehtyy sen sijaan lapsen luomiin mer-kityksiin eron keskellä. Hanna Tulensalo (2016, 279–280) toteaa, että kaiken ikäiset lap-set ovat kyvykkäitä kertomaan, kuulemaan ja käsittelemään itseään ja omaa elämäänsä käsittelevää tietoa. Tulensalon mukaan lapsen aktiiviseen tiedon tuottamiseen vaikuttaa, että hänelle annetaan mahdollisuus toimia tiedon kertojana, kuulijana ja kokijana.

Alan Booth ja Paul Amato (2001) liittävät eroon stressitekijöiden näkökulman, minkä vaikutukset heijastuvat vanhempien ohella myös lapsiin. Boothin ja Amaton tutkimuksen mukaan ero johtaa joskus lähivanhemman heikentyneeseen huolenpitokykyyn, etävan-hemman ja lapsen tapaamisten harvenemiseen, vanhempien riitelyn jatkumiseen eron jäl-keen, taloudellisiin vaikeuksiin ja muihin suuriin elämän muutoksiin kuten muuttamiseen tai koulun vaihtamiseen. Stressitekijöiden vaikutusten vakavuus ja lapsen elämässä riip-puvat kuitenkin lapsen omista voimavaroista kuten selviytymismekanismeista ja lasten itse muodostamasta ymmärryksestä eron syistä ja sen tapahtumista. (Booth & Amato 2001, 197.)

Vaikka vanhempien ero muuttaa lapsen elämää, on lapsen kokemus erosta aina yksilöllii-nen. Päivi Lipponen ja Pirjo Wesaniemi (2005) kokosivat 22 vanhempiensa eron koke-nutta aikuisen tarinaa. Eri-ikäisten aikuisten tarinoissa lasten kokemukset jäsentyvät elä-mänkokemusten ja sen mukanaan tuoman ymmärryksen sävyttämänä. Osalle ero oli ollut helpotus. Toisten voimat olivat taas menneet selviytymiseen. (Lipponen & Wesaniemi 2005, 12–15.) John Harvey ja Mark Finen (2004) tutkimuksessa opiskelijat kertoivat käsityksistään vanhempien eron vaikutuksista heidän elämäänsä. Tässäkin tutkimuksessa todettiin, että lapsena koetusta vanhempien erosta kerrotaan epätoivon ja menetyksen li-säksi myös toivon ja kasvun näkökulmista. Toiveikkaisiin erokertomuksiin sisältyi käsi-tys siitä, että ero voitiin ”hoitaa” sivistyneesti ja ystävällisesti ja se saattoi johtaa parem-paan vanhemmuuteen. Opiskelijat arvostivat myös sitä, että he olivat nähneet

vanhempiensa elämän muuttuneen onnellisempaan suuntaan eron jälkeen. Tutkimuksessa kritisoitiin, miten eron vaikutuksista kirjoitetaan usein pessimistiseen ja yleistävään sävyyn, mutta toisaalta tutkimuksessa vahvistettiin lasten suojelemisen merkitystä aikuisten välisiltä ristiriidoilta. (Harvey & Fine 2004, 60–62, 143–147.)

Toisaalta, Julia Lewisin, Linda Johnson-Reitzin ja Judith Wallerstainin (2004) tutkimus aikuistuneista lapsista 25 vuotta vanhempien eron jälkeen osoitti, miten eron kokemus on usein traumaattinen kokemus, jolla on pysyviä psykologisia ja fyysisiä vaikutuksia. Lapsuudessa eron kokeneilla aikuisilla oli tutkimuksen mukaan pyrkimys olla toistamatta omissa ihmissuhteissaan vanhempiensa eroon johtanutta toimintaa. Lapset olivat usein jääneet ilman merkityksellistä dialogia vanhempien eroon johtaneista syistä, mikä näyttäytyi kyvyttömyytenä rakastaa ja luottaa toiseen ihmiseen. Lapsilla oli vielä aikuisiällä pelkoa ja epäluottamusta ihmissuhteiden kestävydestä, sillä heiltä puuttui kokemus, kuinka aikuisten välinen liitto voisi toimia ja ristiriidoista voitaisiin päästä eteenpäin ja jopa kasvaneeseen läheisyyteen. Vaikeuksien ohella lapset olivat myös omaksuneet mielikuvia ja taitoja siitä, kuinka ihminen pärjää omillaan ja selviytyy vaikeistakin asioista itsenäisesti. Vanhempien välillä tasapainoilevat lapset oppivat itsekurin, toimeliaisuuden ja pärjäämisen lisäksi neuvottelutaitoja, joista oli hyötyä työelämässä, muttei välttämättä omissa ihmissuhteissa. (Lewisin & Johnson-Reitzin & Wallerstainin 2004, 208–209.)

Marjut Mäenpää ja Saila Poutiainen (2009) tutkivat nuorten aikuisten lapsuuden kokemuksia siitä, miten vanhemmat olivat kertoneet heille avioerosta. Kertomusten perusteella lapset joutuivat tyytymään siihen tietoon, mitä heille oli päätetty antaa. Joissakin kertomuksissa ero käsiteltiin kertaluonteisesti perhekokouksissa, jossa koko perhe oli yhtä aikaa läsnä ja lapsi sai esittää oman näkemyksensä asiasta. Perhekokoukset kertomuksissa eroon ei palattu enää yhteisesti uudelleen. Joskus erosta ei kerrottu lapselle suoraan ollenkaan, vaan eron todellisuus selvisi lapselle pikku hiljaa tai viimeistään toisen vanhemman muuttaessa pois kotoa. Suurimmassa osassa kertomuksia toinen vanhemmista ilmoitti lapselle avioerosta. Näille kertomuksille tyypillistä oli lapsen kokemus siitä, että vanhempien välit olivat olleet riitaisat ja rakkaudettomat jo pitkään. (Mäenpää & Poutiainen 2009, 87–91.) Tiedon määrä ei kuitenkaan ollut tutkimuksen mukaan suoraan verrannollinen lapsen kokemaan helpotukseen, vaan tieto esimerkiksi eroon johtaneista syistä saattoi myös aiheuttaa enemmän ahdistusta. Tutkijat kehottivat vanhempia

miettimään avioerosta kertomista lapsen näkökulmasta ja millaisen tiedon avulla lapsi voisi parhaiten sopeutua uuteen tilanteeseen. (Mäenpää & Poutiainen 2009, 100–101.)

Jari Sinkkonen (2005, 125–126) on koonnut eron vaikutusten tutkimustietoa, jonka mukaan useimmat lapset selviytyvät eroon liittyvästä kriisistä suhteellisen nopeasti. Osa lapsista oireilee vielä pitkään, mutta heidän kohdallaan ero on usein vain yksi monista oireilu aiheuttavista tekijöistä. Toisaalta vanhempien eron kokeneiden lasten joukosta todetaan enemmän käyttäytymis- ja tunne-elämän ongelmia, kuten alavireisyyttä, levottomuutta, oppimisvaikeuksia, aggressiivisuutta ja jopa asosiaalista käyttäytymistä verrattuna niihin lapsiin, joiden vanhemmat pysyvät yhdessä. Oireiden kirjo on laaja, eikä vanhempien eroon voida liittää mitään tiettyä lapsissa ilmenevää oirekuva. Sinkkosen mukaan vanhempien väliset riidat ja mahdollinen väkivalta sen sijaan selittävät enemmän lapsissa ilmeneviä vaikeuksia (Sinkkonen 2005, 126).

Myös Hannariikka Linnavuori (2018) korostaa, että vanhempien kyky huomioida lapsen tarpeet kokonaisvaltaisesti vaikuttaa ratkaisevasti lapsen hyvinvointiin. Linnavuoren tutkimuksessa lasten kokemukset eron jälkeisistä asumisjärjestelyistä riippuivat, miten vanhemmat tekivät yhteistyötä keskenään. Asumiseensa tyytyväiset lapset kertoivat järjestelyjen joustavuudesta ja vanhempien välisestä yhteistyöstä, kun taas vanhempien riitaisat välit nousivat esiin elämää hankaloittavana ja tyytyväisyyttä alentavana tekijänä vielä vuosia myöhemminkin. Linnavuoren mukaan lapsille oli tärkeää, että heidän näkökulmansa otettiin huomioon asumisesta päätettäessä. Aikuisten välisistä riidoista ja jännittyneestä ilmapiiristä kertovat lapset kärsivät usein myös itse sosiaalisista ongelmista tai muista arjen haasteista kuten tavaroiden unohtumisesta. (Linnavuori 2018, 16; 31.)

Lapsen erosta selviytymistä tukee vahvasti *vanhempien kyky ottaa huomioon lapsi ja olla lapselle läsnä* eroprosessin aikana (Karttunen 2011, 75). Yleisemmin lapset jäävät eron jälkeen asumaan äitinsä luona ja tapaavat isää sovitusti (Broberg & Hakovirta 2009, 125). Lapsen kannalta on merkittävää, jos vanhemmat pystyvät jatkamaan vanhemmuutta yhteistyössä toistensa kanssa erosta huolimatta eikä lapsen tarvitse pelätä menettävänsä toista vanhempaa tai yhteydenpitoa toisen vanhemman lähisukuun. Lapselle on tärkeää saada säilyttää myönteinen kuva molemmista vanhemmista ja saada käsitellä eroon liittyviä tunteita avoimesti. (Karttunen 2011, 68–76.) Linda Nielsenin (2017, 228) mukaan

ristiriidat, yhteisvanhemmuuden laatu ja lapsen yksittäinen suhde molempiin vanhempiin ovat kaikki lapsen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä. Kyseessä ei ole ”joko-tai” tilanne, jossa jokin osa-alue voidaan jättää huomiotta. Nielsenin mukaan kaikkein pahimpia huoltoriitoja lukuun ottamatta, nykyaikainen tutkimustieto vahvistaa käsitystä, jonka mukaan vanhemman ja lapsen välisen suhteen laatu on kaikkein keskeisin lapsen tulevaisuuteen vaikuttava tekijä. (Nielsen 2017, 228.)

2.2 Eroriitojen vaikutukset lapseen

Yleinen erokirjallisuudessa esiin nostettu toteamus on, että lapselle on erittäin vahingollista, jos yhteisen kodin vanhemmuus päättyy riitelyyn (Pruuki & Sinkkonen 2017, 8–9; Lipponen & Wesaniemi 2005, 12–13). Lapset ovat kuitenkin voineet altistua vanhempien riitelylle jo pitkään yhteisen kodin aikana (Salo 2011, 13–14; Buehler ym. 1997, 233–234). Sirpa Salo (2011) on tutkinut perheitä, joissa vanhemmilla on parisuhdeongelmia. Salon väitöskirjassa todetaan, että perheväkivalta ja vanhempien riitely ovat näissä perheissä suurimpia syitä lapsen oireiluun. Salo toteaa, että oireilevan lapsen kannalta on ristiriitaista, miten perheväkivaltaa pidetään nopeaa toimintaa ja lastensuojelua vaativana asiana, kun taas riitely saatetaan kuitata luonnollisena ja normaalina osana elämää. (Salo 2011, 116.)

Epäjohdonmukainen ja ristiriitainen ilmapiiri saa aikaan lapsen oireilua ja käyttäytymisongelmia. (Salo 2011, 25–27.) Lapsille vaikeimpia ja uhkaavimpia vanhempien riitatilanteita ovat intensiiviset verbaalisesti aggressiiviset, huonosti selvitetty ja lapsia koskevat riidat (Lewis ym. 2004, 199; Fincham & Grych & Osborne 1994, 129). Lapsen oma tulkinta vanhempien vaikeasta riitatilanteesta ja sen vaikutuksista on ratkaisevassa roolissa lapsen kognitiiviseen, tunneperäiseen tai käytösreaktioon. Tämän takia esimerkiksi sisarusten tulkinnat ja reaktiot samojen vanhempien riitelyyn saattavat vaihdella paljon. (Fincham ym. 1994, 130.) Monilapsisten perheiden kohdalla on huomattu, että usein yksi lapsista oireilee muita lapsia vakavammin vanhempien erotessa. Mahdollisena selityksenä on pidetty yksilöllisten tulkintojen ja kokemusten lisäksi, että joku lapsista joutuu usein kantamaan enemmän koko perheen ongelmia. (Salo 2009, 115.)

Lewisin työryhmän (2004) tutkimuksessa arvioitiin perheessä vaikuttavaa dynamiikkaa ennen eroa. Perheiden vuorovaikutusongelmien ja vanhempien eron tutkimuksessa

huomattiin, että vanhempien välisen riitelyn vaikutukset lapsiin riippuivat siitä, miten paljon lapset olivat altistuneet vanhempien riitelylle. Lisäksi lapsen kannalta oleellista oli se, kuinka konfliktitilanteet oli ilmaistu ja käsitelty perheessä. Perheissä, joissa vanhemmat halusivat ja kykenivät suojaamaan lapsiaan riitelyltä ja ylläpitämään yhteistä vanhemmuutta niin, ettei lasten tarvinnut kuulla pahimpia riitoja, olla riitelyn kohteena tai osallisena riitoihin, säilyi lasten toimintakyky ennallaan. Toisissa perheissä vanhempien välinen konflikti taas heijastui vanhemmuuteen hermostuneisuuden lisääntymisenä ja energia- ja motivaatiotason madaltumisena lasten tukemisessa ja hoidossa. (Lewis ym. 2004, 198–201.) Vanhempien omat taustat ja erilaiset käsitykset kärjistyivät ristiriitojen vaikeutuessa helposti vastakkaisiksi kasvatuskäytännöiksi sekä ankarammaksi kurinpidoksi.

Vaikka vanhempien välisen riitelyn ja siitä johtuvan heikentyneen vanhemmuuden vahingoittavat vaikutukset lapsen hyvinvointiin ovat selkeät, on erotutkimuksen keskeinen kysymys, voivatko vaikeiden riitojen keskellä elävät lapset paremmin sen jälkeen, jos vanhemmat eroavat. Booth & Amato (2001, 197–212) vertasivat kahdessa pitkittäistutkimuksessa verrattain riidattomien parisuhteiden päättymistä riitaisten avioliittojen eroihin. Tutkimuksessa todettiin, että riidattomampien avioliittojen päättymisen oli lasten kannalta vaikeampaa, kun taas riitaisten avioliittojen päättyminen toi mukanaan myönteisiä vaikutuksia lasten elämään, sillä lapset pääsivät pois riitojen ilmapiiristä.

Eroja on puollettu ajatuksella, että eron myötä myös konfliktin taso laskee (Lewis ym. 2004, 200). Tutkimuksessa ei kuitenkaan ole löydetty selkeää näyttöä siitä, että ero johtaisi automaattisesti riitojen vähenemiseen. Itse asiassa, eroon liittyvät vaatimukset ja olosuhteet saattavat pahentaa konfliktia erityisesti eron jälkeisinä kuukausina ja vuosina. Vielä vuosikymmenen jälkeenkin entisten puolisoitten välillä voi vallita syvää katkeruutta toista kohtaan. Toimimattomat mallit ja huono kohtelu jatkuvat usein eron jälkeen entisten puolisoitten ja heidän uusien kumppaneidensa välillä. (Lewis ym. 2004, 200.)

Vuoroasumista tutkinut Leena Autonen-Vaaraniemi (2018, 47) toteaa, että vanhempien välinen eroriita näyttää avioeron myötä siirtyvän kahden kodin välille. Tutkijan mukaan ydinperheen hajotessa riitelevät vanhemmat jatkavat kamppailua ajasta ja paikasta lapsen elämässä parkkipaikoilla, harrastuspaikoilla, tekstiviesteillä ja sähköpostilla. Aino

Kääriäisen (2008, 59–61) mukaan erotilanteisiin sisältyvään vahingolliseen riitelystä sisältyy usein äänekkään, uhittelevan, kiusaavan ja fyysisen riitelyn ohella myös erimielisyyttä lapsen huollosta ja asumisesta tai entisen puolison vanhemmuuden taitojen kyseenalaistamista. Janet Johnston, Vivienne Roseby ja Kathryn Kuehnle (2009, 5) kutsuvat tällaisia eroja ”epäonnistuneiksi eroiksi”, joihin sisältyy yleensä molemminpuolista epäluottamusta, toistuvaa riitelyä ja toisen vanhemmuuden vähättelyä ja sabotoimista. Vaikeisiin väleihin saattaa liittyä myös puhumattomuutta ja toisen välttelyä, lapsen asioista yksin päättämistä ja toisen vanhemman tapaamisten estämistä. Epäonnistuneiden erojen keskellä elävät lapset joutuvat todistamaan vanhempiensa välistä henkistä ja fyysistä väkivaltaa siirtyessään vanhemman luota toiselle, eivätkä vanhemmat kykene näkemään lapsen etua ja tarpeita omien tunnevyöryjensä keskellä.

Eroriitojen vaikutukset näkyvät perheen lasten elämässä vielä aikuisiällä. Johnston ja hänen kollegansa (2009, 6) toteavatkin, että näiden eroriitojen keskellä elävät lapset ovat suurimmassa riskissä joutua ylisukupolviseen kierteeseen, jossa he toistavat samoja vanhempiensa ristiriitaisia ja hyväksikäyttäviä malleja omissa ihmissuhteissaan. Eroperheiden ja riitelevien perheiden lapsilla on todettu aikuisiällä enemmän ongelmia parisuhteiden vuorovaikutuksessa sekä omissa avioliitoissa. Toimimattomat mallit kuten vihanhallinnan haasteet, kielteiset ajattelumallit, kriittinen ja halveksiva asenne ja heikot ongelmanratkaisutaidot näyttävät periytyvän vanhemmilta lapsille. (Lewis ym. 2004, 207).

Toistaiseksi on verrattain vähän tutkimustietoa vanhempien eroriidoista lasten näkökulmasta (Autonen-Vaaranieniemi 2018, 36). Autonen-Vaaranieniemen (2018) tuoreessa tutkimuksessa selvitettiin neljäntoista lapsen ja nuoren kokemuksia vuoroasumisesta. Tutkimuksessa kuvattuihin tyypillisiin eroriitoihin liittyivät joustamattomat ja tiukasti aikataulutetut erilaiset säännöt ja käytännöt. Lasten kokemusten mukaan muun muassa kodin vaihtamiseen, lasten kuljetuksiin, kotiintuloaikoihin tai kotitöihin liittyi ristiriitaisia käsityksiä ja odotuksia, joista vanhemmat eivät kyenneet vaihtamaan tietoja saati sopimaan ilman riitoja. Tämä sai lapsissa aikaan huolta arjen järjestelyistä. Lapsista saattoi tulla myös vanhempien välisiä viestin viejiä, minkä he kokivat erittäin kuormittavana. (Autonen-Vaaranieniemi 2018, 39–41.)

Tutkimuksen mukaan vuoroasuvat lapset suojautuivat vanhempien välisiltä riidoilta ja vuorovaikutushaasteilta asettumalla niiden ulkopuolelle. Lapset korostivat riitojen väliaikaisuutta, normaaliutta ja arkielämään kuulumista perhe-elämässä ja kuvasivat kertomuksissaan uskollisuutta molempia vanhempia kohtaan. Lasten puheissa korostui myös vanhempien tarpeiden asettaminen omien tarpeiden edelle. Vanhempien riidan vakavuudesta huolimatta, lasten suhde molempiin vanhempiin vaikutti läheiseltä. Autonen-Vaaraniemi painottaa, että vanhempien riitelyn tutkimisen sijaan, tulisikin keskittyä siihen, miten vanhemmat huolehtivat lapsesta eron jälkeen. (Autonen-Vaaraniemi 2018, 41–48.)

Tässä luvussa käsitellyn tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että vanhempien eron vaikutukset lapseen riippuvat (1) lapsen yksilöllisestä tavasta käsitellä asioita, (2) vanhempien tavasta käsitellä eroa lapsen kanssa, (3) vanhempien yhteistyökyvystä toimia vanhempina eron aikana ja sen jälkeen sekä (4) vanhemman ja lapsen välisen suhteen laadusta. Lapselle erityisen vahingollista näyttää olevan, jos vanhempien pitkään jatkunut riitely jatkuu vielä eron jälkeenkin ja se tapahtuu lapsen kuullen tai riitely jollain tavalla koskee myös lasta. Vanhempien sovussa jaettu vastuu lasten hyvinvoinnista ja lapselle välittyvä kokemus siitä, että vanhemmat haluavat ja kykenevät hoitamaan lapsen asioita yhdessä suojaa lasta eron mukanaan tuomilta riskitekijöiltä (Broberg & Hakovirta 2009, 127–128). Toisaalta lapsen hyvinvointiin näyttää vaikuttavan myös lapsen ja vanhemman välisen suhteen laatu, jolloin lapsi voi sijoittaa vanhempien riitelyn heidän keskinäiseensä suhteeseen ja sisäistävän sen osana tavallista arkea (Autonen-Vaaraniemi 2018, 47).

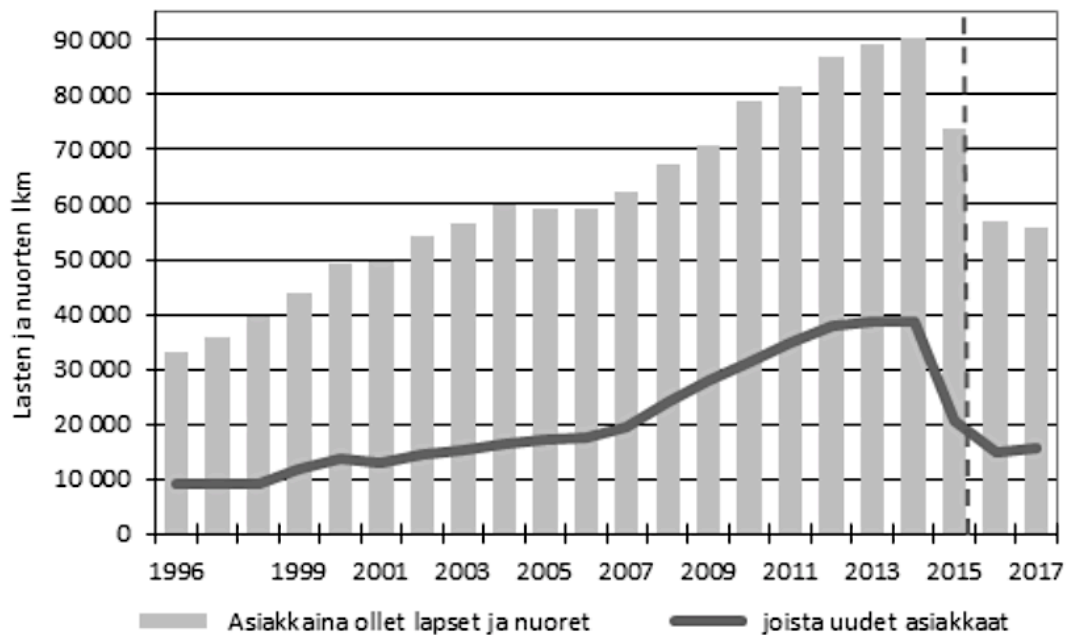
3 LASTENSUOJELUN AVOHUOLTO

3.1 Lastensuojelun avohuollon tavoitteet ja menetelmät

Lastensuojelun avohuollon asiakkuus alkaa, kun lapsen elämässä tunnistetaan lastensuojelun tarve. Lastensuojelun tarpeeseen liittyy usein monen eri tekijän summa, joiden yhdistelmästä syntyy lapsen kasvua ja hyvinvointia uhkaava tilanne. Tällaisia syitä voivat olla esimerkiksi vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat, vanhemmuuteen liittyvät haasteet, perheen taloudelliset haasteet tai ongelmat lapsen omassa käytöksessä. (Ritala-Koskinen 2018, 52.)

Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät nousivat huolestuttavaa vauhtia 90-luvun laman myötä. Vuonna 1996 avohuollon asiakkaita oli noin 33 000 ja vuoteen 2014 mennessä asiakasmäärä oli lähes kolminkertaistunut (kuvio 1). Uuden sosiaalihuoltalain (L 1301/2014) myötä asiakasmäärän luku laski, sillä vuonna 2015 voimaan tulleen lain mukaan lastensuojelun asiakkuus alkaa vasta palvelutarpeen arvion aikana todetun lastensuojelun tarpeen perusteella, eikä heti lastensuojeluilmoituksen saapumisen jälkeen. Vuonna 2017 lastensuojelun avohuollon asiakkaana oli 55 884 alle 20-vuotiaasta suomalaista lasta ja nuorta. Vaikka avohuollon asiakasmäärät ovat laskeneet, ovat kansalliset huostaanottomäärät pysyneet samana viime vuoden aikana. Kiireelliset sijoitukset kodin ulkopuolelle puolestaan kasvoivat 15 prosentilla. (Lastensuojelu 2017, 2018.)

Lastensuojelun avohuollon tehtävä määritellään lastensuojelulaissa (L 417/2007). Lastensuojelun avohuollon on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia, tuettava vanhempia kasvatuksessa ja huolenpidossa ja puututtava riittävän varhain havaittuihin ongelmiin (§ 4.1). Toiminnassa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu (§ 4.1) ja huomioitava muun muassa läheisten ja jatkuvien ihmissuhteiden turvaaminen sekä mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä (§ 4.2). Lastensuojelun avohuollon tavoitteena on tukea lasta ja hänen perhettään niin, että lapsi voi asua kotona ja saada tarvittavaa tukea hänen hyvinvointiaan uhkaavan tilanteen muuttumiseksi (Ritala-Koskinen 2018, 52).

Kuvio 1. Lastensuojelun avohuollon asiakkaana olleet lapset ja nuoret vuosina 1996–2017. Avohuollon asiakkuuden määritelmä muuttui 1.4.2015 voimaan astuneen sosiaalihuoltolain myötä. (Lastensuojelu 2017.)

Avohuollon asiakkuus perustuu perheen kanssa tehtävään yhteistyöhön. Jokaisen lapsen ja perheen tilannetta tarkastellaan yksilöllisesti ja lapselle tulee tehdä asiakassuunnitelma. (Räty 2015, 313.) Asiakassuunnitelman tarkoitus määritellään lastensuojelulaissa (L 417/2007). Lastensuojelun asiakassuunnitelmiin kirjataan lapsen olosuhteisiin ja elämäntilanteeseen liittyvät tuen tarpeet sekä millaisella tuella ja palveluilla niihin pyritään vaikuttamaan (§ 30.2). Asiakassuunnitelman laatiminen yhdessä lapsen ja vanhempien kanssa on yksi tapa toteuttaa lapsi- ja perhekeskeistä lastensuojelutyötä (§ 3). Asiakassuunnitelmiin tulee kirjata asianomaisten eriävät mielipiteet sekä miten lastensuojelun sosiaalityöntekijä tai muu työntekijä tulee tapaamaan lasta riittävän usein henkilökohtaisesti (§ 29). Asiakassuunnitelma on väline yhteisen suunnitelman tekemiseen, tavoitteiden asettamiseen ja niiden saavuttamisen arviointiin. Asiakassuunnitelmaan kirjataan yhdessä sovitut tavoitteet, jotta kaikki osapuolet tietävät millaista muutosta lapsen ja perheen elämässä tavoitellaan ja miten niihin aiotaan päästä. Asiakassuunnitelman avulla voidaan myös arvioida, millaista vaikutusta työskentelyllä on ollut. (Heinonen & Sinko 2014, 10, 92). Lain edellytyksestä huolimatta Uudenmaan maakunnassa tehdyn selvityksen mukaan vain 38 prosentille avohuollon asiakkaista oli tehty asiakassuunnitelma (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018, 17).

Työskentelyn tavoitteiden saavuttaminen ja palveluiden järjestäminen edellyttävät 12 vuotta täyttäneen lapsen ja molempien huoltajien suostumusta ja vapaaehtoisuutta. Joissakin tilanteissa avohuollon tukitoimia saatetaan myöntää vain 12 vuotta täyttäneen lapsen ja lähivanhemman suostumuksella. Näissä tilanteissa toista huoltajaa tulee tiedottaa päätöksestä. (Räty 2015, 313.) Samoin asiakassuunnitelmaan kirjattujen sopimusten tulee olla aidosti vapaaehtoisia niin, että asiakas olisi vapaa niistä myös kieltäytymään ilman seuraamusten pelkoa. (Hakalehto & Toivonen 2016, 259–260.)

Avohuollon aikana tarjottuja palveluja kutsutaan avohuollon tukitoimiksi (L 417/2007, § 36). Avohuollon tukitoimia annetaan esimerkiksi lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen ja lapsen tukemiseen koulunkäynnissä, harrastuksissa ja läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä. Tukitoimia voivat olla myös tehostettu perhetyö, perhekuntoutus tai sijoitus. Avohuollon tukitoimia toteutetaan mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä lapsen ja vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kanssa. (L 417/2007, § 34–37.)

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä on johtaa asiakasprosessia ja varmistaa, että lapsi ja perhe saavat tarvitsemansa tuen. Sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu myös huolehtia, että työskentely on lapsikeskeistä, suunnitelmallista, selkeää ja että kaikki lapsen kanssa työskentelevät toimijat ymmärtävät oman tehtävänsä. (Heinonen & Sinko 2014, 1.) Sosiaalityöntekijän on myös toteuttava lastensuojelua niin, että toiminta on perheen kannalta mahdollisimman hienovaraista. Tämän vuoksi lastensuojelussa on käytettävä ensisijaisesti avohuollon palveluja kodin ulkopuolelle sijoittamisen sijaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että avohuollon palveluja on aina kokeiltava ennen sijaishuoltoon päättymistä, vaan tilanteessa on arvioitava, millä ratkaisulla turvataan parhaiten lapsen etu. (Räty 2015, 8–9.)

Lastensuojelulakiin on kirjattu menettelysäännöksiä, joilla halutaan turvata lapsen ja perheen oikeudenmukainen asioiden käsittely. Menettelysäännöksissä painotetaan lapsen asian riittävää ja monipuolista käsittelyä sekä lapsen edun arvioimista. Työskentelyssä tulee kiinnittää huomiota lapsen näkökulmaan, minkä vuoksi sosiaalityöntekijän on tavattava lasta henkilökohtaisesti riittävän usein ja selvittävä lapsen mielipide häntä koskevassa asiassa. (Räty 2015, 267–268.) Sosiaalityöntekijän tehtävä on pyrkiä luomaan

lapsen tapaamisella sellainen ilmapiiri, jossa lapselle syntyy aito mahdollisuus tulla nähdyksi ja kuulluksi omana itsenään (Hyvärinen & Pösö 2018, 10).

3.2 Lastensuojelun nykytila

Lapsi- ja perhepalvelujen keinoja kohdata vaikeassa tilanteessa olevia lapsiperheitä on selvitetty aika ajoin; erityisesti silloin, kun kansainväliseen keskusteluun on noussut tietoisuus tapahtuneista lapsi- ja perhesurmista. Kaltoin kohdeltujen lasten kuolemat ovat herättäneet syytöksiä erityisesti sosiaalityöntekijöiden ja muiden ammattilaisten toimintaa kohtaan ja joissakin tapauksissa on todettu, että työntekijät eivät olleet huomioineet riittävästi lasta ja hänen tilannettaan. On alettu puhumaan ”näkymättömän lapsen” (*invisible child*) ilmiöstä. (Ferguson 2017, 1007.)

Harry Fergusonin (2017) tutkimuksessa selvitettiin sosiaalityöntekijöiden kokemusta siitä, että joissakin tilanteissa lapsi jäi ”näkymättömäksi” vaikka sosiaalityöntekijä oli tavannut perhettä lapsen läsnä ollessa (Ferguson 2017, 1009). Fergusonin etnografinen tutkimus pohjautui havainnointiin sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välisestä vuorovaikutuksesta kotikäynneillä sekä haastatteluihin kotikäyntejä tehneiden sosiaalityöntekijöiden kanssa. ”Näkymättömän lapsen” tapauksissa sosiaalityöntekijät kokivat lapsen jäävän varjoon, kun hänen kanssaan ei muodostunut kokonaisvaltaista suhdetta, johon kuului lapsen näkemisen lisäksi lapsen kohtaamisen ja vuorovaikutuksen kokemus. Lapsen kohtaamisen esteeksi koettiin työn intensiivisyys ja vuorovaikutushaasteet vihaisten ja vastahakoisten vanhempien sekä perheystävien kanssa. (Ferguson 2017, 1012.)

Käytäntötutkimukseni käsitteli avohuollon sosiaalityöntekijöiden kokemuksia eroperheiden riitatilanteissa (Cukurs 2018). Haastattelin tutkimuksessa neljää avohuollon sosiaalityöntekijää. Fergusonin tavoin yhdeksi käytäntötutkimuksen tulokseksi nousi sosiaalityöntekijöiden kokemus vuorovaikutushaasteista vanhempien kanssa. Lastensuojelun työntekijän kokema perustehtävä lapsen edun toteuttajana ja valvojana muodostui risti-riitaiseksi ja raskaaksi, kun tehtävää ei voitu toteuttaa yhteistyössä vanhempien kanssa. Tällöin sosiaalityöntekijän rooliksi muodostui vanhempien herättelemisen ja kontrolloinnin tehtävä, minkä työntekijät olisivat mieluummin vaihtaneet kumppanuussuhteeseen ja yhteistyöhön vanhempien rinnalla. (Cukurs 2018, 7.)

Fergusonin ja käytäntötutkimukseni toinen yhtenevä tulos liittyi mahdollisuuteen antaa aikaa asiakkaalle. Fergusonin tutkimat sosiaalityöntekijät kokivat, että heillä ei ollut riittävästi aikaa lasten näkyväksi tekemiseen. Työhön kuuluvat ajankäytön paineet ja niiden taustalla vallitseva organisaatiokulttuuri, saivat sosiaalityöntekijöissä aikaan kokemuksen, että heidän täytyi kiirehtiä tapaamisesta toiseen eikä aikaa riittänyt tapaamisten valmistautumiseen tai lasten merkitykselliselle ja riittävälle kohtaamiselle. (Ferguson 2017, 1018–1019.) Samoin käytäntötutkimuksen sosiaalityöntekijät pitivät haasteellisissa tilanteissa elävien lasten kannalta tärkeänä, että avohuollon työntekijöillä olisi enemmän aikaa pysähtyä, kuunnella ja synnyttää luottamuksellinen suhde asiakaslasten kanssa. (Cukurs 2018, 13.) Molempien tutkimusten mukaan työntekijät olisivat tarvinneet myös enemmän tukea omien työssä syntyneiden tunteidensa purkamiseen ja ajatustensa selkiyttämiseen (Ferguson 2017, 1020–1021; Cukurs 2018, 13).

Suomessakin on tehty laajoja selvityksiä lastensuojelun laadusta ja vaikuttavuudesta julkisuuteen nousseiden lapsisurmien seurauksena (mm. Alhanen 2014; Sosiaali- ja terveysministeriö 2013; Terveystieteiden tutkimuskeskus 2012; Auvinen & Kaivosoja 2003). Vuonna 2002 tapahtuneen kuusivuotiaan tytön surman jälkeen sosiaali- ja terveysministeriö teetti selvityksen viranomaisten välisestä yhteistyöstä vaikeissa lasten huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä kiistatilanteissa. Maija Auvisen & Matti Kaivosojan selvityksessä todettiin, että kyseisen lapsen kuolemaan vaikuttivat viranomaisten tiedonkulkuun liittyvät heikkoudet ja puutteelliset tiedot toisen viranomaisen menettelytavoista, vaikka selontekijöiden mukaan puutteet eivät yksinään riittäneet selittämään tapahtumaa. Selvityshenkilöt pitivät oleellisena myös sitä, että sosiaali- ja terveystieteiden resurssipuute vaikutti viranomaisten mahdollisuuksiin puuttua tapahtumien kulkuun. Lapsen edun kannalta merkittävänä nostettiin esille, että huoltoriitojen käsittelyssä tulisi vahvistaa sovinnollisuuden ohella myös erodynamiikkaa ja eropatologiaa koskevaa asiantuntijatietoa. (Auvinen & Kaivosoja 2003, 11, 23, 31.)

Sisäasiainministeriön teettämässä selvityksessä perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosina 2003–2012 todettiin, että eroon liittyvä väkivallan riski ja surmien taustalla olivat usein parisuhteen ongelmat, erotilanteeseen liittyvä kriisi ja vanhemman mielenterveys- tai päihdeongelmat. Parisuhteeseen ja eroon liittyvät ongelmat tulivat esille esimerkiksi tilanteissa, joissa mies surmasi lapset tai koko perheen kostoksi vaimolle, koska tämä oli

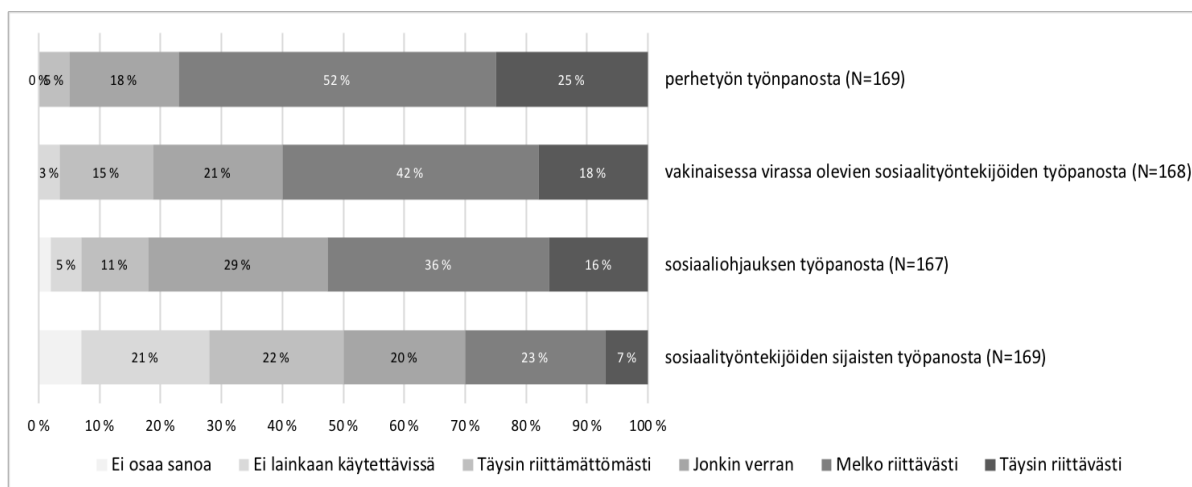
puhunut erosta tai muuttanut erilleen miehestään. Selvityksessä korostettiin, että lasten suojelun tarvetta on arvioitava myös aikuisille suunnatuissa palveluissa. Toisaalta, selvityksessä viitattiin myös aiempaan valtion tarkastusviraston tekemään selvitykseen, jonka mukaan lastensuojelun avohuollossa ei tuettu riittävästi väkivallan uhreja tai tekijöitä. Viranomaisten velvollisuudeksi nähtiin eroon liittyvän väkivallan kartoittaminen. Avohuollon suurimpana haasteena perheen auttamiseksi nähtiin ajan puute. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2012, 18–19, 23–24.)

Vuonna 2012 tapahtunutta Vilja-Eerikan (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013; Alhanen 2014, 3) kuolemaa seurasi laaja lastensuojelun tilan selvitys, jossa käytiin läpi viranhaltijoiden harkintavaltaa, sen rajoja ja virkavastuuta. Selvityksissä arvioitiin lastensuojelun käytäntöjä, perheiden sosiaalityön ja lastensuojelun ongelmakohtia ja lastensuojelun soveltamiseen liittyviä ongelmia. Selvityksissä kartoitettiin myös viranomaisten sen hetkistä yhteistyötä sekä lainsäädännön muutostarpeita. Selvityksissä nähtiin huomattavia puutteita palvelujärjestelmän tarjoamassa tuessa juuri niille perheille, jotka sitä kaikkein eniten tarvitsevat. Tämä puolestaan oli kuormittanut kunnallisia lastensuojelupalveluja. Lastensuojelun resurssit eivät olleet kasvaneet asiakasmäärien kanssa samassa suhteessa ja selvityksissä nähtiin oleellisena muokata lainsäädäntöä niin, että erityistä tukea tarvitsevat perheet saisivat heille kuuluvaa palvelua. Vuoden 2015 huhtikuun alussa voimaan tulleen sosiaalihuoltolain (L1301/2014) uudistamisella pyrittiin mahdollistamaan monien aiemmin lastensuojelun piiriin kuuluneiden palveluiden saamista varhaisemmassa vaiheessa. (Hakalehto & Toivonen 2016; Valjakka 2016, 10–19; Alhanen 2014, 67–70.) Varhaisen auttamisen ajatukseen sisältyy perheiden hyvinvointiin panostamisen ohella pyrkimys kohdistaa lastensuojelun resursseja sinne, missä niitä eniten tarvitaan.

Kunnan vastuulla on huolehtia, että lastensuojelua järjestetään tarpeen edellyttämällä tavalla ja että kaikki tarvitsevat saavat heille kuuluvaa apua (L 417/2007, § 11). Kuntaliitossa tehtiin selvityksiä lastensuojelun laadun ja vaikuttavuuden kehitystarpeista vuonna 2012–2013 ja 2017. Vuonna 2013 kehittämisen keskeisimmiksi tarpeiksi nostettiin viranomaisten välinen yhteistyö, avohuollon ja palvelutarpeen arvioinnin kehittäminen sekä lapsen oikeuksien ja osallisuuden toteutuminen. (Puustinen-Korhonen 2013, 74–75).

Helmikuussa 2018 julkaistun uusintakyselyn mukaan lastensuojelun tilanne oli heikentynyt kunnissa. Vaikka moniammatillinen tiimityö oli kehittynyt ja lastensuojelupalveluja oli uuden sosiaalihuoltolain myötä saatavilla ilman lastensuojelun asiakkuutta, palvelujen saatavuus oli vaikeutunut erityisesti lasten mielenterveyspalvelujen osalta. Toinen merkittävä esiin nostettu haaste oli käytettävissä olevien työntekijöiden saatavuus ja voimavarat. (Puustinen-Korhonen 2018, 7, 12–14.)

Pätevien sosiaalityöntekijöiden vaatimusta tiukennettiin 1.3.2016 voimaantulleessa sosiaalihuollon ammattihenkilöistä koskevassa laissa (L 817/2015). Lakiuudistuksessa säädettiin, että myös sijaistavien sosiaalityöntekijöiden tuli olla ammattiin riittävän päteviä. Vähimmäisvaatimukseksi säädettiin, että sosiaalityöntekijäksi voitiin palkata ammattiin valmistuneen sosiaalityöntekijän johdon ja valvonnan alaisena enintään vuodeksi sosiaalityön opiskelija, joka on suorittanut hyväksytysti sosiaalityön aineopinnot ja käytännön harjoittelun. (L 817/2015, § 12.) 2017 vuoden kuntakyselyssä, jopa 43% vastaajista arvioi, että kunnan lastensuojelua heikensi, että heiltä puuttui tarvittava sijaisresurssi joko kokonaan tai sitä oli täysin riittämättömästi (kuvio 2). (Puustinen-Korhonen 2018, 21.)

Kuvio 2. Lastensuojelun käytettävissä olevat voimavarat, työvoimaresurssin riittävyys, % (N=169) (Puustinen-Korhonen 2018, 21)

Fergusonin (2017) tutkimuksessa brittiläisestä lastensuojelutyöstä todettiin samankaltainen tulos suomalaiseen kontekstiin sijoittuvan käytäntötutkimukseni (Cukurs 2018) kanssa: suurin osa sosiaalityöntekijöistä työskentelee lapsikeskeisesti ja lapsen edun periaatteen mukaisesti. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden identiteetti lapsen edun valvojina ja puolustajina on vahva (Cukurs 2018, 7). Lastensuojelussa on puhuttu entistä

enemmän resurssien puutteen luomasta uhkasta työn laadulliselle toteuttamiselle. Lasten oikeuksien päivänä 20.11.2017 yli tuhat sosiaalityöntekijää ja alan opiskelijaa toimitti kannanoton tilanteen kestättömyydestä poliittisille päättäjille. Työntekijät halusivat nostaa esiin huolensa siitä, että lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden vastuulla olevat asiakasmäärät ovat niin suuria, ettei työntekijöillä ole mahdollisuuksia perehtyä yksittäisen lapsen tilanteeseen, tutustua kunnolla saati luoda luottamuksellista suhdetta lapsen kanssa. Tämä johtaa väistämättä siihen, ettei lastensuojelu voi taata enää lapsen suojelua. (mm. Paunonen 2017.)

Sosiaalityöntekijöiden julkisuuteen tuoma huoli lastensuojelun tilanteesta sai muun muassa aikaan, että sosiaali- ja terveysministeriö aloitti joulukuussa 2017 selvitystyön, jonka tavoitteena oli tunnistaa keinoja lastensuojelutyön kuormittavuuden vähentämiseksi. Selvitystä tehdään yhtä aikaa valtakunnallisen sote-uudistuksen kanssa, jolloin kunnallinen lastensuojelu on siirtymässä maakuntapohjaiseksi. Selvityksen tavoitteeksi asetettiin tämänhetkisten lastensuojelun haasteiden huomioiminen samalla kun luodaan tiekarttaa siirtymälle. Tiekartan väliraportissa ehdotettiin, että maakunnissa vahvistetaan lasten ja perheiden palvelujen vahvaa perustasoa, mikä aikanaan vähentää lastensuojelun tarvetta. Erityistason palveluja, joihin lastensuojelu kuuluu, tulisi tehdä moniammatillisissa tiimeissä systeemisen mallin mukaan. Selvityksessä ei puollettu asiakasmäärien lakisääteistä mitoittamista, vaan tavoitteena oli pitkäjänteisemmän muutoksen aikaansaaminen varhaisella ja ehkäisevällä työllä. (Kananaja & Ruuskanen 2018, 10–12, 75–76.)

Aulikki Kananajan ja Kristiina Ruuskasen selvityksessä korostettiin, että lastensuojelun käytäntöjä ja kehittämistä ohjaavat lapsioikeudelliset periaatteet, minkä vuoksi sote-uudistuksessa ehdotettiin perustettavaksi lastensuojelun yhteistyöfoorumeita, joissa nostettaisiin esille lasten oikeuksia ja miten niitä tulisi soveltaa käytännön työssä (Kananaja & Ruuskanen 2018, 24, 75).

Lastensuojelutyötä ohjaavat myös ammattieettiset periaatteet. Ammattiin kuuluvaan julkisen vallan käyttöön sisältyy myös painava vastuu. Sosiaalialan ammattilaisen eettisten ohjeiden mukaan sosiaalialan keskeiset ammattieettiset lähtökohdat ovat ihmisarvo, ihmisoikeudet ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen perustuu YK:n ihmisoikeuksien julistukseen, Euroopan

ihmisoikeussopimukseen ja Suomen perustuslakiin ja siihen sisältyy ihmisen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, osallisuuden edistäminen ja henkilön kokonaisvaltainen huomioiminen ja voimavarat. (Talentia 2017.)

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämiseksi työntekijän velvollisuus on vastustaa negatiivista syrjintää, joka kohdistuu ihmisen ominaisuuksiin, asemaan tai vakaumukseen. Ammattihenkilön on huolehdittava resurssien tasapuolisesta jakautumisesta ja asiakkaan yksilöllisten tarpeiden huomioimisesta. Lisäksi sosiaalialan ammattilaisella on vastuu tiedottaa yhteiskuntaa ja päättäjiä havaitsemistaan epäoikeudenmukaisista epäkohdista ja käytännöistä. Ohjeissa painotetaan eettisen osaamisen taitoa, joka kehittyy kokemuksen karttuessa omassa asiakastyössä, työyhteisön vuorovaikutuksessa ja moniammatillisessa toiminnassa. (Talentia 2017.) Oman kokemukseni mukaan eettisyyden merkitystä korostetaan vahvasti yliopistokoulutuksessa ja etiikan näkökulmaa pidetään esillä ensimmäisestä johdantokurssista alkaen.

Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut erillisen lastensuojelun laatusuosituksessa, jossa nimetään työhön vaikuttavat eettiset periaatteet. Periaatteita ovat asiakkaiden ihmisarvo ja perusoikeudet, lapsen etu, vuorovaikutus, ammattihenkilöstön työn laatu sekä vastuulliset päätökset ja toimintakulttuuri. Laatusuosituksessa todetaan, että lastensuojelun ensisijainen asiakas on lapsi ja hänen tulee olla lastensuojelutyön keskiössä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014, 3; 6).

Sosiaalityöntekijän päätökset vaikuttavat usein ratkaisevalla tavalla lasten ja perheiden elämään (Hakalehto & Toivonen 2016, 63–64.) Ihanteellista olisi, että lainsäädännön määrittelemät puitteet ja eettiset periaatteet tukisivat toisiaan. Suuri asiakasmäärä ei poista työntekijän virkavastuuta. Sosiaalityöntekijän vastuulla oleva asiakaslasten määrä on toistaiseksi lastensuojelun harmaata aluetta, jota ei tämän hetkiselä lainsäädännöllä säädelä. (Hakalehto & Toivonen 2016, 65, 69.)

4 OIKEUSPERUSTAINEN SOSIAALITYÖ JA LAPSEN OIKEUDET

4.1 Oikeusperustainen sosiaalityö

Tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä toimii ajatus oikeusperustaisesta (*rights-based*) sosiaalityöstä. Jim Ife (2012) haastaa tarkastelemaan millaisen linssin läpi sosiaalityötä katsellaan ja millaisen perustan päälle työtä rakennetaan. Tapauskohtaista harkintaa vaativat sosiaalityön päätökset pohjautuvat työntekijän ammatilliseen ymmärrykseen siitä, millä keinoilla, resursseilla ja palveluilla ihmistä voidaan hänen tilanteessaan parhaiten auttaa. Ammatilliseen harkintaan vaikuttavat muun muassa vallitsevat yhteiskuntapoliittiset painotukset, ympäröivä kulttuuri ja asiakkaan kanssa muodostuva suhde (Kalliomaa-Puha & Kotkas & Rajavaara 2014, 8–19). Ihmisten muutos- ja auttamistyössä valitsi pitkään ajatus, että ihmisen elämänlaadun parantamisen keskeisin tavoite oli hänen taloudellisen asemansa parantaminen. Vaikka perimmäinen tavoite heikoimmassa asemassa olevien ihmisten auttamiseksi on säilynyt samana, on sen lähtökohta muuttunut ihmisläheisemmäksi ja talousnäkökulman tilalle on muodostunut ihmisoikeuksiin perustuva valtuuttava ja osallistava periaate. (Save the Children 2005, 21.)

Oikeusperustaista lähestymistapaa pidetään tehokkaana tapana taistella epäoikeudenmukaisuutta, köyhyyttä ja hyväksikäyttöä vastaan, sillä se rakentuu laajasti jaetulle ymmärrykselle, että ihmisoikeuksissa ilmaistut arvot ja uskomukset ovat moraalisesti oikea perusta. Kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia pidetään universaaleina ja yleisesti hyväksyttyinä. Suuri osa maailman maista on ratifioinut sopimukset osaksi omaa lainsäädäntöään, ja ihmisoikeuksien toteuttaminen ja niiden parantaminen on selkeä pitkän tähtäimen tavoite toiminnalle, joka pitää ihmiset yksilöistä hallituksiin tilivelvollisina heidän toiminnastaan. (Save the Children 2005, 22.)

Ifen (2012) mukaan ihmisoikeudet eivät ole olemassa oleva, pyhä ja pysyvä todellisuus, joka täytyy löytää tai paljastaa tieteellisen tutkimuksen keinoin, vaan ihmisoikeuksia kunioittava työskentely toteutuu ihmisten sanoissa ja teoissa. Ife painottaa, että ihmisoikeudet muodostuvat ja muuttuvat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa sen mukaan, mitä eri aikoina ja eri ympäristöissä pidetään yhteisenä tai jaettuna ihmisyytenä ja näin ollen

määrittävät jaetun ymmärryksen siitä, miten ihmisiä tulisi kohdella. Tämä vuoksi ihmisoikeuskeskusteluissa käydään tärkeää dialogia siitä, kenen ääni saa tulla kuulluksi ja kenen tilanne tehdään näkyväksi. (Ife 2012, 15.)

Tanskan ihmisoikeusliitossa (Kirkemann Boesen & Martin 2007, 10) laadittu taulukko selkeyttää ihmisoikeuksiin perustuvan lähestymistavan eroja tarpeisiin perustuvaan (*needs-based*) toimintaan verrattuna (taulukko 1). Toisena vertailukohtana käytetään hyväntekeväisyyttä, jossa toiminnan painopiste on parempiosaisten vastuussa toimia ja apua tarvitsevat ihmiset nähdään ensisijaisesti uhreina. Oikeusperustainen lähestymistapa sisältää yksilöä ja hänen tarvitsemaansa apua tai tarpeita laajemman näkökulman, jonka perusteella tarkastellaan oikeuksien toteutumisen prosessia ja pyritään muuttamaan ongelmallisia rakenteita yksilöiden ja ryhmien voimaantumiseksi. (Kirkemann Boesen & Martin 2007, 5–10.)

Taulukko 1. Oikeusperustainen lähestymistapa verrattuna hyväntekeväisyyteen tai tarveperustaiseen lähestymistapaan (Kirkemann Boesen & Martin 2007, 10)

Hyväntekeväisyys	Tarveperustaisuus	Oikeusperustaisuus
Keskittyy panokseen enemmän kuin tulokseen	Keskittyy panokseen ja tulokseen	Keskittyy prosessiin ja tulokseen
Korostaa hyväntekeväisyyden lisäämistä	Korostaa tarpeiden täyttymistä	Korostaa oikeuksien toteutumista
Tunnistaa rikkaiden moraalisen velvollisuuden köyhiä kohtaan	Tunnistaa tarpeet perusteltuina vaatimuksina	Tunnistaa yksilön ja ryhmien oikeudet laillisiin ja moraalisiin vastuunkantajiin kohdistuvina vaatimuksina
Yksilöt nähdään uhreina	Yksilöt nähdään toiminnan kohteina	Yksilöiden ja ryhmien voimaantuminen auttaa heitä vaatimaan oikeuksiensa toteutumista
Yksilöt ansaitsevat apua	Yksilöt ansaitsevat apua	Yksilöt ovat oikeutettuja apuun
Keskittyy ongelmien ilmenemiseen	Keskittyy ongelmien välittömiin syihin	Keskittyy rakenteellisiin syihin ja niiden ilmenemiseen

Ifen mukaan sosiaalityö tulisi sisäistää ihmisoikeustyöksi (Ife 2012, 1). Sosiaalityötä on kritisoitu siitä, että työntekijöistä tulee tarpeiden ja 'oikeiden tapojen' määrittelemisen ammattilaisia, eikä asiakkaan anneta itse kertoa, mitä hän omasta mielestään tarvitsee. Tällainen arviointi asettaa sosiaalityöntekijän ongelmalliseen valta-asemaan, jossa

asiakkaasta tulee toimenpiteiden kohde. Työntekijän roolina on silloin arvioida, ovatko asiakkaan ilmaiset tarpeet tärkeitä sekä kertoa, millainen elämä on asiakkaan tilanteessa tavoittelemisen arvoista. (Ife 2012, 124–129.)

Oikeusperustainen sosiaalityö pyrkii ammattilaikeskeisen työtavan sijaan tunnistamaan ja perehtymään asiakkaan tilanteeseen, jotta voidaan ymmärtää, millaisia jokaiselle ihmiselle kuuluvia erottamattomia oikeuksia tarpeiden taustalla on (Ife 2012, 139–141). Ihmisoikeudet nähdään koko ihmiskunnalle kuuluvina perustavanlaatuisina ja luovuttamattomina oikeuksina, jotka ovat yhtä tärkeitä ja toisistaan riippuvaisia. Ihmisten tarpeet ovat kulttuuriin ja kontekstiin sidonnaisia, kun taas niiden taustalla vaikuttavat yleismaailmalliset oikeudet, jotka ovat kaikille samoja. Oikeusperustaiseen sosiaalityöhön kuuluu asiakkaan neuvominen ja avustaminen hänen tunnistamiensa tarpeiden täyttämiseksi. Oikeusperustaisessa sosiaalityössä edistetään ennen kaikkea asiakkaan voimaantumista (*empowerment*); heikossa asemassa olevan ihmisen hallintaa ja valtaa omista asioistaan. Voimaantunut asiakas määrittää itse oikeutensa ja miten hän haluaa toimia niiden toteuttamiseksi. (Ife 2012, 24, 136, 229–230.)

Yhteiskunnallisen tilanteen ja poliittisen ilmapiirin vaikutukset näkyvät myös oikeusperusteisessa toiminnassa. Muutostyön haasteena ovat kansallinen ja kansainvälinen taloustilanne sekä resurssien puute, auktoriteetin vähentyminen pirstaloituneessa moraalisisessa, hengellisessä ja kulttuurisessa ilmapiirissä sekä velvollisuudentunnon heikentyminen yksilöiden, ihmisryhmien ja yhteisöjen sekä valtioiden toiminnassa. (Save the Children 2005, 35.) Moniulotteiset vaatimukset heijastuvat oikeusperustaisen toiminnan kaikilla tasoilla ja työn tavoitteissa. Lastensuojelun sosiaalityössä tämä tarkoittaa katseen suuntaamista lapseen, hänen perheeseensä, oman työn sisältämiin arvoihin, puitteisiin ja rakenteisiin sekä asetettuihin tavoitteisiin.

4.2 Lapsen oikeuksien kehittyminen

Lasten oikeuksien yhtenä pioneerina tunnettu brittiläinen Eglantyne Jebb järkyttyi nälkiintyneiden lasten kuvista ensimmäisen maailmansodan vihollismaissa (Hammarberg 1990, 98). Jebb alkoi jakamaan kampanjalehtisten välityksellä sanomaa siitä, miten he olivat osa miljoonien lasten nälkiintymiskuolemasta. Liikehinnästä syntyi Pelastakaa Lapset -järjestö ja myöhemmin Jebb luonnosteli ensimmäisen lasten suojelua koskevan

Geneven julistuksen Kansainliitolle vuonna 1924. Julistuksen sisältämien viiden periaatteen joukkoon kuului ajatus ”lapset ensin”, josta syntyi perusta lasten oikeuksien puolustamiselle. (Hammarberg 1990, 98.)

Lasten oikeuksien määrittelyä jatkettiin ja vuonna 1959 Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokous antoi lapsen oikeuksien kymmenkohtaisen julistuksen, jossa vahvistettiin ihmiskunnan velvollisuutta tarjota lapselle parhaat mahdolliset lähtökohdat elämään. Nais-ten työssäkäynnin yleistyminen ja laajeneva puolisoitten välinen yhdenvertaisuus vaikutti myös lasten asemaan ja lasten suojelun näkökulmaan. (Hakalehto-Wainio 2013, 134.) Sitä mukaa, kun ymmärrys lapsen psykologisista tarpeista kasvoi, laajeni keskustelu lapsen fyysisen hyvinvoinnin oikeuksista myös lapsen oikeuteen vaikuttaa omaan tilanteeseensa ja ottaa osaa päätöksentekoon. Lasten oikeuksia ei haluttu sisällyttää ainoastaan olemassa oleviin ihmisoikeuksiin, sillä lapset nähtiin erityisen haavoittuvina ihmisryhmänä. Tämän vuoksi tarvittiin erillinen sopimus puolustamaan erityisesti lapsia ja heidän erityistä asemaansa. Yhdistyneiden Kansakuntien Lapsen oikeuksien yleissopimus (LOS, engl. *Convention on the Rights of the Child*.) kirjattiin lopulta 30 vuotta myöhemmin vuonna 1989. (Hammarberg 1990, 98–99.) Sopimuksen ratifioineet valtiot sitoutuivat siihen, että kansallinen lainsäädäntö ja toiminta vastaavat sopimuksen sisältöä. Suomessa sopimus tuli voimaan vuonna 1991. (Hakalehto & Toivonen 2016, 36.)

Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa tunnustettiin lapselle kuuluvat oikeudet ihmisen perusoikeuksien, arvon ja merkityksen perusteella ilman minkäänlaista erottelua. Lisäksi lapsen oikeuksiksi nimettiin erityisesti lapsille kuuluvia oikeuksia, kuten oikeus lepoon, leikkiin ja suojeluun kaikenlaiselta huonolta kohtelulta (Hakalehto & Toivonen 2016, 36). Lapset nostettiin sopimuksessa esiin erityistä suojelua tarvitsevana ryhmänä, joiden oikeuksien toteutumisesta ovat aikuiset vastuussa. Sopimuksessa määriteltiin lapsen oikeuksien turvaaminen sekä vanhempien että yhteiskunnan tehtäviksi ja että tämän tulisi tapahtua vastavuoroisina suhteina. Lapsilla tarkoitettiin jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä ja sopimusta valvova komitea antoi erillisiä yleiskommentteja sopimuksen soveltamisesta varhaislapsuudessa ja nuoruudessa. (Hakalehto-Wainio 2013, 136–137.)

Lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyy kokonaisuudessaan 54 artiklaa ja se on sopimuksena laaja, kattava ja yksityiskohtainen. Sopimuksen sisältämien oikeuksien

tulkittamiseen on tehty erilaisia luokitteluja. Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa (Yleiskommentti nro 5 2013, 4) nostetaan esille neljä yleisperiaatetta: lapsen oikeus syrjimättömyyteen (2 artikla), lapsen edun huomioon ottaminen kaikissa lapsia koskevissa toiminnoissa (3 artikla), lapsen oikeus kehitykseen (6 artikla) sekä lapsen oikeus osallisuuteen (12 artikla). (Hakalehto-Wainio 2013, 138, 140.)

Pian sopimuksen julkaisemisen jälkeen ruotsalainen ihmisoikeusaktivisti Thomas Hammarberg (1990) kiteytti lapsen oikeuksien sopimuksen sisältämät periaatteet ”kolmeksi P:ksi”:

Sopimuksen ymmärtämisen helpottamiseksi artiklat voidaan ryhmitellä ”kolmeksi P’ksi”: *provision, protection, ja participation* (huolenpito, suojeleminen ja osallisuus).

Huolenpito – oikeus perustarpeiden täyttämiseen – esimerkiksi oikeus ruokaan, terveydenhuoltoon, koulutukseen, lomailuun ja leikkiin.

Suojeleminen – oikeus tulla suojelluksi vahingoittavilta teoilta tai toiminnalta – esimerkiksi tulla suojelluksi kaupalliselta tai seksuaaliselta hyväksikäytöltä, fyysiseltä tai henkisesti pahoinpitelyltä tai osallisuudesta sodankäyntiin.

Osallisuus – oikeus tulla kuulluksi omaa elämää koskevista päätöksistä.

Sopimus on vahvempi kahdesta ensimmäisestä kohdasta – oikeudesta perustarpeiden täyttämiseen ja suojeluun – kuin osallisuuteen liittyvistä oikeuksista.
(Hammarberg 1990, 100, *käännös kirjoittajan.*)

Provision-käsitteeseen kuuluivat lapsen oikeudet hänen perustarpeidensa täyttämiseen. Perustarpeisiin Hammarbergin mukaan kuuluvat muun muassa ruoka, terveydenhuolto, koulutus, vapaa-ajan vietto ja leikkiminen. (Hammarberg 1990, 100.) Provision-sanaa on käännetty suomenkielisessä tutkimuksessa muun muassa hyvinvoinniksi sekä osallisuudeksi yhteiskunnan varoista tai voimavaroista (mm. Hakalehto-Wainio 2013, 138; Kiili 2006, 17). Käytän tässä tutkimuksessa huolenpidon käsitettä, sillä pidän huolenpidon sanaa kokonaisvaltaisempänä käsitteenä suhteessa voimavaroihin. Ajattelen huolenpidon sisältävän perustarpeiden täyttämisen ohella myös taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia. Toisaalta, huolenpito kuvaa myös lapsen oikeuksiin sisältyvää ajatusta siitä, että lapset tarvitsevat aikuisten tavoitteellista toimintaa heidän hyväkseen.

Protection, suojelun käsite, sisälsi lapsen oikeuden erityiseen suojeluun kaikenlaiselta hyväksikäytöltä, vahingollisilta teoilta tai toiminnalta. Participation, osallisuuden käsite, kuvasi lapsen oikeutta tulla kuulluksi hänen omaa elämäänsä koskevassa päätöksenteossa.
(Hammarberg 1990, 100.)

Ann Quennerstedt (2010) kritisoi lapsen oikeuksien tutkimuksessa yleisesti käytettyä Hammarbergin (1990) jaottelun sovellusta. Quennerstedtin mukaan alkuperäisessä Hammarbergin jaottelussa ryhmiteltiin lapsen oikeuksien sopimuksen artikloja, ei lapsen oikeuksia. Huolenpidon, suojelun ja osallisuuden käsitteitä ei tutkijan mukaan ole määritelty selkeästi eikä niitä käytetä muussa ihmisoikeuksiin liittyvässä tutkimuksessa, minkä vuoksi Hammarbergin malliin pohjautuvan analyysin teoriapohja on heikko. Quennerstedt viittaa Hammarbergin (1990; 2009) omiin toteamuksiin, kuinka mallin tavoitteena oli alun perin luoda yksinkertaistettu pedagoginen väline, jolla pyrittiin valistamaan 'tietämätöntä kansaa' lapsen oikeuksien sopimuksen sisällöstä. Quennerstedtin tulkinnan mukaan mallin käsitteet sidottiin ennestään hyväksyttyihin lapsen suojelun ja huolenpidon käsitteisiin, jotta oikeusnäkökulmaa voitiin tuoda helpommin esille ymmärrettävässä ja helposti vastaanotettavassa muodossa. (Quennerstedt 2010, 619, 621–624.)

Artiklojen yksinkertaistamisen oli tarpeen 1990-luvun ilmapiirissä, jolloin uutta ajattelumallia vielä esiteltiin, mutta Quennerstedtin mukaan on epätieteellistä ja lapsen oikeuksia rajoittavaa, jos mallia käytetään edelleen lapsen oikeuksien tutkimuksen pääkäsitteinä tai -kategorioina. Huolenpidon, suojelun ja osallisuuden korostaminen voi johtaa näiden käsitteiden normalisointiin, jolloin käsitteistä tulee kuvaus 'todellisuudesta' 'niin kuin asiat ovat'. Esimerkkinä Quennerstedt kritisoi huolenpidon käsitettä, joka tekee lapsesta passiivisen huolenpidon vastaanottajan ilman toimijuutta. (Quennerstedt 2010, 620–621, 624, 629.)

Mielestäni Hammarbergin mallin yhdistäminen oikeusperustaiseen lähtökohtaan vahvistaa lapsen oikeuksien näkökulmaa. Huolenpidon, suojelun ja osallisuuden käsitteitä ei oteta tässä tutkielmassa itsestään selvinä normeina, joissa määritellään tyhjentävästi, miten lapsen oikeuksiin tulisi suhtautua. Kuten tulevassa analyysimenetelmän osiossa ilmenee, lapsen oikeuksien tutkiminen monimutkaisessa ja tarpeisiin keskittyvässä käytännön työssä ei ole kovin yksinkertaista. Hyödynnän tässä tutkielmassa Hammarbergin yksinkertaistettua pedagogista työkalua, sillä monimutkaisten eroriitojen varjossa elävän lapsen auttamiseen tarvitaan helposti ymmärrettäviä käsitteitä, joilla saadaan aikaan selkeyttä monimutkaisen ilmiön käsittelemiseksi. Liityn siis Quennerstedtin kritisoimien tutkijoiden joukkoon silläkin riskillä, että yksinkertaistan lapsen oikeuksien kirjoa.

Pelkistetty lähtökohta luo tilaa laajemmalle jatkotutkimukselle. Käytän tässä tutkielmassa Hammarbergin mallia sen alkuperäisen ajatuksen mukaan ryhmittelemään lapselle kuuluvia lukuisia koko elämää koskevia oikeuksia. Viittaan myös suojelun, huolenpidon ja osallisuuden oikeuksiin, joilla tarkoitan käsitteisiin sisältyviä useita erillisiä lapselle kuuluvia oikeuksia. Näitä oikeuksia määritellään tarkemmin kansainvälisten sopimusten ohella kansallisessa lainsäädännössä.

Lapsen oikeuksia tutkinut Virve-Maria Toivonen (2017) toteaa, että lapsen oikeuksien korostamiseen suhtaudutaan laajemminkin ristiriitaisesti, sillä sen on ajateltu voivan johtaa vastakkainasetteluun lapsen ja vanhempien välillä. Tämän mukaan lapsen asemaa tulisi parantaa esimerkiksi vahvistamalla hoivaa, tunnesiteitä ja arvoja oikeuksien sijaan. Toivosen mukaan

oikeudet ovat tärkeitä, sillä ne ovat turvaverkko silloin kun rakkaus ei riitä. On myös epätodennäköistä, että lasten oikeudet poistaisivat vanhempien rakkauden lasta kohtaan tai lapsen rakkautta vanhempiaan kohtaan. [...] Velvollisuudet ja välittäminen kuuluvat ihmissuhteisiin itsestään selvästi, mutta luotto yksin aikuisten velvollisuuksiin ja rakkauteen lapsen oikeuksien ja hyvinvoinnin turvaajana on väärää ja vaarallista optimismia. (Toivonen 2017, 63.)

Oikeusperustaista lähtökohtaa on kritisoitu myös lapsen kompetenssin puutteella. Näkemys perustuu ajatukselle, että lapsi on hauras, irrationaalinen ja ymmärtämätön, minkä vuoksi hän on erilainen ja vähemmän kuin aikuinen. Lasta ei voida tämän vuoksi asettaa oikeudelliseen asemaan ilman vastuuta omista velvollisuuksistaan. Nykyajattelun mukaan lapsi nähdään kuitenkin oikeuskelpoisena. Lapsen oikeudet kasvavat ja kehittyvät hänen ikätasonsa mukaan. Vaikka lapsen oikeudet ovat erilaisia ja oikeuskelpoisuus aikuisia rajatumpaa, kuuluva perus- ja ihmisoikeudet kaikille ihmisille, lapset mukaan luettuna. (Toivonen 2017, 63–67; LOS, 5 art.)

Oikeusperustaiselle työskentelylle on kehitetty lasten oikeuksiin keskittyvä oma ohjelmansa nimeltä 'lapsen oikeuksien ohjelmointi' (LOO, *child rights programming*) (Save the Children 2005). LOO perustuu lapsen oikeuksien sopimukseen muiden ihmisoikeussopimuksien ohella. Oikeusperusteinen ohjelmatyö alkaa analyysistä, jonka avulla selvitetään, miksi lasten oikeuksia rikotaan ja millaisia ilmiöitä on oikeusrikkomusten taustalla. Perusteellinen analyysi johtaa tuloksiin, toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen, seurantaan ja toiminnan uudelleen arviointiin. Lasten oikeuksien ohjelmoinnilla pyritään

vahvistamaan lapsen oikeuksien sopimuksen sekä muiden yleisten ihmisoikeussäännösten periaatteita kaikessa toiminnassa ja se koskee vaikuttamistyötä niin paikallisesti, valtakunnallisesti, rakenteellisesti kuin yksilöllisesti lasten, vanhempien ja kansalaisverkostojen elämässä. (Pelastakaa Lapset 2018.)

4.3 Lapsen asema perheessä ja yhteiskunnassa

Yhteiskunnan ja perheen väliset suhteet ovat vaikuttaneet lapsen asemaan ja sen muuttumiseen (Toivonen 2017, 33–34). Lasta pidettiin pitkään vanhempiansa omaisuutena, eikä perheen ulkopuolisilla ollut sanavaltaa lapsen fyysiseen, seksuaaliseen tai henkiseen pahoinpitelyyn. Julkisen vallan puuttumista perheen sisäisiin asioihin välteltiin pitkään, sillä perheellä katsottiin olevan autonomia ja vanhemmilla oikeus kasvattaa lapset niin kuin he parhaaksi katsoivat. Vaikka tällainen näkemys on pitkälti muuttunut, on vallassa edelleen vahva käsitys siitä, että lapsen kasvattaminen on vanhempien yksityisasia eikä muiden tulisi puuttua siihen. (Ife 2012, 78.) Perheen yksityisoikeudellista asemaa vahvistaa Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS, 8. art.), jonka mukaan viranomaiset voivat puuttua yksityis- ja perhe-elämän nauttimiseen ainoastaan silloin, kun laki sen sallii ja puuttumisen arvioidaan välttämättömäksi. Tällaisia syitä voivat olla turvallisuuden ylläpitämisen, rikollisuuden estämisen ja terveyden suojaamisen ohella toisen henkilön oikeuksien ja vapauden turvaaminen.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät joutuvat ottamaan kantaa lapsen kasvatukseen tilanteissa, joissa lapsen oikeudet näyttävät olevan vastakkain vanhempien oikeuksien kanssa ja esimerkiksi harkitsemaan tulisiko lapsi sijoittaa asumaan kodin ulkopuolelle lapsen edun nimissä. Vanhemman ja lapsen valta-asema ei ole tasavertainen. Niin kutsutut ’vanhemman oikeudet’ ovat todellisuudessa hallinnan ja vallankäytön oikeuksia toisen ihmisen elämästä, kun taas lapsen oikeudet rajoittuvat hänen omaan elämäänsä. Sosiaalityöntekijän tulee huomioida erityisesti heikommassa asemassa olevan lapsen oikeudet ja niiden toteutuminen. (Ife 2012, 78–79.)

Suomessa lapsen oikeudellinen asema on korostunut lastensuojelulain kehittyessä. Vanhempien oikeuksiin puututtiin ensimmäisessä lastensuojelulaissa (L 52/1936), josta lähtien perheen autonomia voitiin syrjäyttää huostaanotolla, kun lapsen hyvinvointi oli vaarassa. Samalla kun julkisen vallan käyttöä perusteltiin lapsen edulla, syntyi tarve lapsen

edun ja oikeuksien määrittelemiselle. Vaikka keskustelu lasten oikeuksista alkoi 1800-luvun puolivälin jälkeen, vilkastui se vasta viimeisen kymmenen vuoden sisällä (Toivonen 2017, 33–34, 76).

Suomen ensimmäinen lastensuojelulaki korosti vanhempien oikeutta tulla kuulluksi ja huomioduksi erityisesti huostaanottotilanteissa lapsen asioiden siirtyessä julkisen vallan käsiin. Vuoden 1983 lakimuutoksessa (L 683/1983) huomioitiin ensimmäisen kerran lapsen itsenäinen oikeudellinen asema ja tavoitteeksi asetettiin lapsen edun huomioiminen, mikä edellytti lapsen omien toivomusten huomioon ottamista ja mielipiteen selvittämistä. Lapsen etua ei kuitenkaan määritelty sisällöllisesti kuin vasta uudessa lastensuojelulaissa (L 417/2007, § 4.2), jolloin korostettiin muun muassa lapsen osallisuutta, lapsen oikeuksien toteutumista ja mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. (Hakalehto & Toivonen 2016, 28–30.) Lastensuojelulain ohella kansallisessa lainsäädännössä säännöstellään lapseen ja hänen oikeuksiinsa liittyvissä asioissa muun muassa hallintolaissa (L 434/2003), hallintolainkäyttölaissa (L 586/1996) sekä lapsenhuoltolaissa (L 361/1983). Hallintolakiin kirjatut yleiset periaatteet ohjaavat lastensuojelun toimintaa (L 434/2003, § 6). Perusoikeusuudistuksen myötä lapsen asema vahvistui, kun perustuslakiin lisättiin maininta perusoikeuksien kuulumisesta myös lapsille (HE 309/1993 vp). Nykyisin perustuslaissa määrätään lasten tasa-arvoisesta kohtelusta yksilönä ja mahdollisuudesta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin hänen kehitystään vastaavalla tavalla sekä julkisen vallan tehtävästä turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu (PL 731/1999, § 6.3, § 19.3, § 22).

Tutkimus eroperheen lapsen oikeuksista ja niiden toteutumisesta on ajankohtainen, sillä lapsenhuoltolakia ollaan uudistamassa. Lapsenhuoltolain ei ole nähty vastaavan enää kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia eikä yhteiskunnallista muutosta perheiden monimuotoisuudessa (Oikeusministeriö 2017, 26–27). Oikeusministeriön asettaman työryhmän (Oikeusministeriö 2018, 9–10) mietinnössä ehdotettiin uusia säännöksiä, joiden mukaan lapsen huoltajilla on velvollisuus suojella lasta väkivallalta, vaalia lapselle läheisiä ihmissuhteita ja myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. Lisäksi ehdotettiin, että lapsen asuminen voitaisiin mahdollistaa virallisesti molempien vanhempien luona. Lapsen tapaamisesta tehtäviin sopimuksiin ehdotettiin mahdollisuutta vahvistaa lapsen oikeutta tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä. Myös sosiaalilautakunnan oikeutta vahvistaa

sopimuksia haluttiin laajentaa koskemaan huoltajien välistä tehtävienjakoa, oheishuoltajuutta ja tietojensaantioikeutta. Tämän tutkielman kannalta merkittävää on, että työryhmän ehdotuksessa nostettiin esille useita muutoksia, joilla pyritään vahvistamaan lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn. Hallituksen esitys (HE 88/2018 vp) uudesta lapsenhuoltolaista on nyt valiokuntakäsittelyssä ja lain on määrä tulla voimaan 1.4.2019.

Lapsenhuoltolain uudistus on osa laajempaa tämänhetkistä lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa (LAPE), jonka tavoitteena on uudistaa palveluita niin, että ne vastaavat entistä paremmin perheiden tarpeita. Yhtenä osa-alueena kehitetään eroon liittyviä palveluita niin peruspalveluissa kuin erityisellä ja vaativimmalla tasolla. Vaativimman tason kohderyhmänä pidetään pitkittyneitä ja vaikeita huolto- ja tapaamisriitoja, joita tässä tutkimuksessa kutsutaan eroriidoiksi. (HE 88/2018 vp.) Lape-hankkeeseen sisältyy suunnitelma viiden osaamis- ja tukikeskuksen (OT) perustamisesta sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoiminta-alueelle. OT-keskuksiin halutaan tiivistää moniammatillista yhteistyötä niitä lapsia varten, joiden terveys, turvallisuus ja hyvinvointi ovat erityisessä vaarassa. (Yliruka & Vartio & Pasanen & Petrelius 2018, 4, 67.)

Valmistelua varten toteutettiin kysely, jossa sosiaalityöntekijöitä pyydettiin kuvaamaan vaativaa osaamista edellyttäviä kompleksisia tilanteita. Analyysin yhtenä tuloksena ehdotettiin OT-seulaa (kuvio 3), jonka avulla voitaisiin tunnistaa OT-keskusten palveluja tarvitsevat asiakkaat. Vaativan tason tilanteeksi luokitellaan asiakkaat, joiden ongelmat ovat erittäin kasautuneita tai harvinaisia, lapsen turvallisuuteen kohdistuu suuri riski, tilanteessa toimitaan usean eri lainsäädännön mukaan, asiakkaan kanssa ei onnistuta luomaan vuorovaikutussuhdetta ja joiden asioita hoitaa monta erillistä verkostoa. Seulan edellytyksenä olisi, että kaikki mitattavat ulottuvuudet painottuvat luokkaan viisi. (Yliruka & Vartio & Pasanen & Petrelius 2018, 12, 61–62.)

Kuvio 3. Seula työntekijöille vaativuuden tason arviointiin (OT-seula) (Yliruka & Vartio & Pasanen & Petrelius 2018, 62.)

Vaativien asiakastapausten erittelyssä tunnistettiin väliinputoja-asiakkaat, joille ei ollut helppo löytää sopivaa palvelua. Vastausten mukaan näitä asiakkaita käännytettiin pois ja rajattiin pois palveluista, jos työntekijä ei osannut räätälöidä hänelle sopivaa kokonaisuutta. Huoltoriitojen keskellä elävät lapset nostettiin esille riskialttiina ryhmänä, sillä riitojen varjossa lapsen etu uhkaa jäädä monien mielipiteiden ja lakien taakse piiloon. (Yliruka & Vartio & Pasanen & Petrelius 2018, 46, 59–60.)

4.4 Lapsen etu

Lapsen etu on lapsen oikeuksien johtava periaate, jonka ydinsisältö löytyy kansallisista ja kansainvälisistä lapsen perus- ja ihmisoikeuksista (Valjakka 2002, 54). Lapsen oikeuksien sopimuksessa korostetaan, että lapsen etua on tarkasteltava erillisenä ja yksilöllisenä asiana, sillä vanhempien oikeudet eivät automaattisesti tarkoita myös lapsen etua. (Hakalehto & Toivonen 2016, 36.) Aikuisten tehtävä on ottaa lapsen yksilöllinen tilanne ainutlaatuisena, perehtyä hänen olosuhteisiinsa ja näkemykseensä.

Lapsen oikeuksien komitea on eritellyt lapsen edun kolmiosaiseksi käsitteeksi. Lapsen etu voidaan ymmärtää aineellisena oikeutena, jonka mukaan lapsen etu tulee ottaa ensisijaisesti huomioon lasta koskeissa päätöksissä. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan kaikissa lapsen asioita hoitavien julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa on otettava huomioon lapsen etu. Toiseksi, lapsen etu sisältää perustavanlaatuisen tulkintaperiaatteen, jonka mukaan monesta mahdollisesta lain tulkintavaihtoehdosta on valittava lapsen etua parhaiten palveleva tulkinta. Kolmanneksi, lapsen etua voidaan pitää menettelysääntönä niin, että lasta koskevia päätöksiä tehdessä arvioidaan aina päätöksen vaikutuksia lapsen elämään. (Yleiskommentti nro 14 2013, 3–4.)

Eroriitatilanteissa vanhempien ja viranomaisten näkemykset lapsen edusta voivat vaihdella laajasti. Tämän vuoksi ristiriitaisissa tilanteissa on kyettävä arvioimaan lapsen etua oikeudellisten säädösten lisäksi menettelytapojen kannalta. Tällöin kysymyksenä on, kuka saa määritellä lapsen edun. Usein oikeudellinen arvio on tasapainottelua mahdollisesti kahden lapsen kannalta haitallisen vaihtoehdon välillä. Epäonnistunut valinta voi saattaa lapsen väkivallan tai perus- ja ihmisoikeusloukkauksien kohteeksi. (Hakalehto & Toivonen 2016, 27.) Huoltajien päätösvallan korostaminen voi tarkoittaa myös sitä, lapsi saa vain sellaista suojelua, jonka vanhemmat hyväksyvät. Kansainväliset ja kansalliset oikeussäädökset ovat kuitenkin selkeitä siitä, että lapsen kanssa tulee tarvittaessa toimia suoraan ja apua on tarjottava viipymättä. (Hurtig 2006, 176–177.)

Hannele Tolosen (2015) väitöskirja keskittyy huoltoriitojen ja huostaanottojen menettelyyn oikeusistuimissa. Tolonen esittää, että vaikeiden teemojen äärellä ei voida keskittyä ainoastaan siihen mitä päätetään. On myös pohdittava kysymystä, miten toimitaan. Tolonen korostaa, että myös oikeudellisissa menettelyissä tulisi ymmärtää, miten eri käsitteelytavat vaikuttavat lapsen oikeuksien toteutumiseen. Tolonen tarkastelee vertauskuvallisesti tilannetta, jossa asioista päätetään pöydän ääressä ja jokaisella osallisella on oma tuolinsa. Lapsen kannalta oikeudellinen kysymys on, kuka saa istua lapsen tuolille ja mitä tuolilla istuva henkilö saa sanoa. (Tolonen 2015, 118.) Toisen ihmisen puolesta puhuminen vie häneltä mahdollisuuden puhua omasta puolestaan, mikä voi johtaa alistamiseen ja vääränlaiseen vallan käyttöön. Tämän vuoksi on tärkeää, että työntekijä selvittää ja ottaa huomioon lapsen oman mielipiteen kaikin mahdollisin keinoin. Toiseksi,

työntekijän velvollisuus on olla tietoinen lapsen olosuhteiden lisäksi myös laajemmasta poliittisesta, historiallisesta, yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta kontekstista. (Ife 2012, 80–83.)

”Ei ole olemassa yhtä ainutta oikeaa lapsen etua,” kirjoittaa Riitta Särkelä (2018) ensi- ja turvakotien liitosta. Lapsen edusta ei voida antaa yksilöityä listaa, jonka mukaan jokainen lapsen asioissa toimiva voisi tarkistaa, että lapsen etu on huomioitu oikein ja tarkoituksenmukaisesti. Lapsen tilanteet ja olosuhteet ovat kaikki yksilöllisiä ja lapsen edun käsitettä tulee soveltaa lapsen sen hetkiseen tilanteeseen (Valjakka 2002, 54).

Suvianna Hakalehto-Wainio (2013, 135) korostaa, että lasten tarvitseman erityisen suojelun ei tule sulkea pois sitä, että lapsilla on myös oikeus olla aktiivisia toimijoita. Lapsen oikeuksien ja toimijuuden kehittyessä on alettu käymään keskustelua lasten velvollisuuksista. Myös lapsella on velvollisuus kunnioittaa toisten ihmisten oikeuksia. Lasten valistaminen ja omien oikeuksiensa ymmärtäminen palaa kuitenkin vanhempien vastuualueelle. Vanhempien, koulun ja muiden lapsen kanssa toimivien aikuisten velvollisuus on kasvattaa lasta ymmärtämään hänelle kuuluvat velvollisuudet. (Hakalehto-Wainio 2013, 136.)

Alla olevaan kuvioon (kuvio 3) olen pyrkinyt tiivistämään, miten edellä mainitut lapsen oikeuksien näkökulmat liittyvät toisiinsa. Lapsen oikeuksiin kuuluvat ihmisoikeudet voidaan tiivistää Hammarbergin (1990) mallin mukaan huolenpitoon, suojeluun ja osallisuuteen. Lisäksi lapsen oikeuksia määritellään kansallisessa lainsäädännössä ja kaikille kuuluvissa ihmisoikeussopimuksissa. Lapsen oikeuksien tiedostaminen luo perustan prosessille, jossa lapsen aktiivinen toimijuus on mahdollista. Lapsi ei ole vain toimenpiteiden kohde tai olosuhteiden uhri, vaan hänellä on mahdollisuus vaikuttaa, ilmaista mielipiteensä ja osallistua.

Kuvio 3. Lapsen oikeuksien toteuttaminen

Vastuu oikeusperustaisen toiminnan toteutumiselle on vanhemmilla ja lapsen kanssa toimivilla muilla aikuisilla. Yhteiskunnan tehtävänä on osallistua lapsen oikeuksien toteuttamiseen. Tätä tehtävää voidaan toteuttaa esimerkiksi lapsen oikeuksien ohjelmalla, jossa vaikutetaan oikeusperustaisten olosuhteiden luomiseen, rakentamiseen ja uudistamiseen paikallisesti, valtakunnallisesti ja yksilöllisesti. Toimintaa tulee arvioida toistuvasti, sillä maailma ja ihmisten olosuhteet ovat jatkuvassa muutoksessa. Mikä toimi eilen tai toisen lapsen kohdalla, voi olla eri tavoin toisen lapsen kohdalla. Kaikessa lasten oikeuksiin tähtäävässä toiminnassa tulee toimia lapsikeskeisesti ja lapsen etua tavoitellen.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimustehtävä

Tämä tutkielma rajautuu tilanteeseen, jossa lapsi elää kahden vanhemman ja kahden lain välissä. Lapsenhuoltolaissa säädetään, että lapsesta huolehtiminen on ensisijaisesti vanhempien vastuulla (L 361/1983, § 1, § 3–4). Vanhempien vastuu lapsen hoidosta ja huolenpidosta sisältää myös vastuun turvata lapsen oikeudet. Vaikka ensisijainen vastuu kuuluu vanhemmille, on perheellä oikeus saada tarvittavaa suojelua ja apua onnistuakseen lapsen oikeuksien turvaamisessa. Vanhempien ja muiden läheisten lisäksi yhteiskunta osallistuu lapsen huolenpitoon tarjoamalla kunnallisia peruspalveluita. Jokaisella suomalaisella lapsella on oikeus käydä neuvolassa, päiväkodissa ja koulussa. Lisäksi jokainen kunta on velvollinen järjestämään lastensuojelulain mukaista erityistä huolenpitoa ja suojelua niille lapsille, joiden oikeus turvalliseen kasvuympäristöön ja tasapainoiseen sekä monipuoliseen kehitykseen on vaarassa jäädä toteutumatta. (L 417/2007, § 1; Hakalehto & Toivonen 2016, 23; Bardy 2009, 30–32.) Lasten oikeuksia rikotaan myös perheen sisällä ja tämän vuoksi yhteiskunnalla on viime kädessä vastuu siitä, että lapsen hyvinvointi ja muut oikeudet toteutuvat (Hammarberg 1990, 100; Hakalehto & Toivonen 2016, 37).

Vanhempien vaikeilla eroriidoilla voi olla vakavia vaikutuksia lapsen hyvinvointiin. Lastensuojelun avohuollossa kohdataan tilanteita, joissa eroon liittyvän riitelyn aiheuttama oireilu saattaa muodostua osaksi lapsen suojelun tarvetta. Suojelun lisäksi lapsella on oikeus huolenpitoon sekä osallisuuteen. Ennaltaehkäisyyn ja varhaiseen puuttumiseen keskittyvän tutkimuksen rinnalla on tärkeää selvittää, miten voidaan auttaa niitä lapsia ja perheitä, joiden kohdalla vaikeasta ja monimutkaisesta tilanteesta on tullut osa perheen arkea aiemmista auttamisyrityksistä huolimatta.

Tämän tutkielman tehtävänä on tunnistaa, millaisena ilmiönä eroriita näyttäytyy lastensuojelun avohuollon työskentelyssä ja miten työskentelyssä huomioidaan ja toteutetaan vaikean eroriidan keskellä elävän lapsen oikeuksia. Tarkastelun kohteena on lastensuojelutyön keskeinen työväline, asiakassuunnitelma, johon kirjataan lapsen elämässä muutosta tarvitsevat olosuhteet sekä keinot joilla muutokseen halutaan päästä. Käytän tarkastelussa Hammarbergin (1990, 99–100) yleisesti käytettyä lapsen oikeuksien

sopimuksen jaottelua, jotka hän kiteytti ’kolmeksi P:ksi’ *protection, provision, ja participation*. Tässä tutkielmassa käytän suomenkielisiä termejä huolenpito, suojelu ja osallisuus.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Millaisia vaikeisiin eroriitoihin liittyviä piirteitä kirjataan avohuollon asiakaslapsen asiakassuunnitelmiin?
- 2) Miten avohuollon asiakassuunnitelmien perusteella vahvistetaan eroriitojen keskellä elävän lapsen oikeuksia huolenpitoon, suojeluun, osallisuuteen?

5.2 Tutkimusaineisto

Tutkielmani aineisto koostuu lastensuojelun avohuollon asiakkaille tehdyistä asiakassuunnitelmista. Tavoitteenani oli saada 10–15 asiakkaan kaikki avohuollon aikana tehdyt asiakassuunnitelmat. Aineiston saaminen osoittautui odotettua haasteellisemmaksi. Sain ensimmäisen tutkimusluvan erääseen pääkaupunkiseudun avohuollon yksikköön, jossa asiakkaana on noin 600–700 lasta. Keskustelin tutkielman suunnitelmasta johtavien sosiaalityöntekijöiden kanssa ja kävin kertomassa tutkielmasta myös työpaikkakokouksessa. Tutkimusaihe herätti kiinnostusta ja kysymyksiä esittelyjen aikana ja käytäntötutkimuksesta saamani vaikutelma eroperheiden kanssa työskentelyn haasteellisuudesta vahvistui. Pyysin tiimejä miettimään kohderyhmään kuuluvia asiakasperheitä ja arvioimaan, minkä perheen kohdalla asiakaslapsi oli vaarassa jäädä eronneiden tai eroavien vanhempien riitojen varjoon sosiaalityöntekijän oman näkemyksen mukaan.

Alkuperäiseen tutkimussuunnitelmaani sisältyi suostumuksen pyytäminen asiakirjojen tutkimiseen lapsen vanhemmilta ja sosiaalityöntekijän harkinnan mukaan myös itse lapsilta. Pidin suostumuksen pyytämistä eettisesti perusteltuna tutkiessani lapsen oikeuksia, joihin kuuluu oikeus osallistua ja saada kertoa oma mielipide itseään koskevassa asiassa. Ajattelin myös, että suostumuksen pyytäminen antaisi työntekijälle mahdollisuuden käydä asiakastapaamisissa läpi lapsen oikeuksiin liittyviä tärkeitä seikkoja. Kirjoitin asiakasperheiden vanhemmille ja lapsille kirjeet, joissa kerroin, että asiakirjoista poistettaisiin kaikki henkilöllisyyteen viittaavat tiedot ja niitä käsiteltäisiin erityisellä luottamuksella, kunnioituksella ja salassapitoa noudattaen. Kerroin kirjeistä tiimeille ja jätin ne tulostettuna henkilökunnan kahvihuoneisiin lapsen oikeuksista kertovien esitteiden kanssa.

Kaksi kuukautta kirjeiden tulostamisen jälkeen olin saanut suullisen lupauksen yhden perheen asiakassuunnitelmasta. Kävin joitakin keskusteluja työyhteisön jäsenten kanssa asiakassuunnitelmien saamisen vaikeudesta, mutta koska tutkimuslupaani ei sisälly näiden keskustelujen sisältö, jäivät mahdolliset syyt tältä osin arvailujen varaan. Itse arvelin, että työntekijät kokivat liian hankalana vanhempien suostumuksen pyytämisen muutenkin haasteellisessa työskentelyssä eroriitilanteessa. Haasteellisen ilmapiirin ohella taustalla saattoi olla työhön liittyvä kiire, jotta työntekijät olisivat voineet suunnitella suostumuslomakkeen hankkimista perheiltä.

Hain ja sain uuden tutkimusluvan naapurikunnasta. Tällä kertaa pyysin asiakassuunnitelmia ilman perheiden suostumusta (liite 1). Suostumuksen sijaan pyysin työntekijöitä arvioimaan mitkä perheet kuuluisivat tutkimuksen kohderyhmään ja anonymisoimaan asiakirjat perheiden henkilöllisyyden suojelemiseksi. Molempien kuntien lastensuojelun johtavat työntekijät kertoivat, että asiakaskuntaan kuuluu paljon eroperheitä, eikä kohderyhmästä olisi pulaa. Sain lopulta uuden alueen kahdesta eri yksiköstä yhteensä kuuden perheen lasten asiakassuunnitelmat. Toistin aineistopyynnön samoihin yksikköihin rikastuttaakseni aineistoa, mikä ei tuottanut tulosta.

Avohuollon yksiköiden johtavat sosiaalityöntekijät keskustelivat tiimeissään tutkielman kohderyhmään kuuluvista asiakasperheistä ja toimittivat suunnitelmat minulle anonymisoituina. Pyysin jättämään asiakassuunnitelmiin viittaukset äitiin, isään ja lapseen, jotta tietäisin kenestä suunnitelmissa milloinkin puhuttiin. Pyysin asiakassuunnitelmien mukana tiedoksi lapsen syntymävuoden, mikä auttoi ymmärtämään lapseen liittyviä olosuhteita ja hänen kehitysvaihettaan. Kahdelle lapselle oli tehty asiakkuuden aikana yksi asiakassuunnitelma. Neljän perheen lapsille oli tehty kaksi asiakassuunnitelmaa koko asiakkuuden aikana.

Halusin antaa asiakirjojen lapsille nimet sen sijaan, että olisin käsitellyt heidän elämänsä koskevia tietoja koodeina. Pidin etuoikeutena saada tutustua pieneltä osin tutkimieni lasten elämään ja halusin osoittaa tätä kunnioitusta käsittelemällä heidän tietojaan nimellä. Valitsin lapsille ”tutkimusnimet” yleisimpien nimien listoilta heidän syntymävuosiensa mukaan. Joissakin asiakassuunnitelmissa oli jätetty näkyviin viittaus lapsen sukupuoleen,

mikä helpotti nimen valitsemista. Toisissa tein valinnan itse. Aineistoni koostuu siis Iidan, Ellan, Veetin, Onnin, Eliaksen, Miron, Miljan ja Aleksin asiakassuunnitelmista (taulukko 2). Aineistoksi kertyneiden asiakassuunnitelmien kaikki lapset olivat asiakassuunnitelmien kirjoittamisen hetkellä olleet alle 12-vuotiaita. Ellalla kerrottiin olevan sisarus, jolla ei ilmeisesti ollut asiakkuutta eikä näin ollen asiakassuunnitelmaa. Samoin Mirolla ja Miljalla oli veli, jonka suunnitelma puuttui toimitetusta aineistosta. Yhteensä asiakassuunnitelmissa kerrottiin kuuden perheen ja kahdeksan lapsen tilanteesta.

Taulukko 2. Aineisto taulukkona

Nimi	Syntymävuosi	Suunnitelmia (kpl)	Sivuja
Iida	2006	2	4 + 5 sivua
Ella	2007	1	2 sivua
Veeti ja Onni	2007 ja 2012	2	2 + 4 sivua
Elias	2010	2	4 + 4
Miro ja Milja	2008 ja 2012	2	3 + 6
Aleksi	2010	1	3
yhteensä:			37 sivua

Sisaruksille tehdyt asiakassuunnitelmat olivat lähes identtisiä, minkä takia päätin rajata sisarusten asiakassuunnitelmien vertaamisen tämän tutkimuksen ulkopuolelle ja keskittyä suunnitelmiin perheiden lasten asiakirjoina. Asiakirjojen kuudesta perheestä viidessä lapsen yhteishuoltajina olivat äiti ja isä. Yhdessä perheessä vanhempina oli kaksi äitiä ja kahdessa perheistä toisella vanhemmalla oli uusi puoliso, joka oli osana lapsen elämää. En ole eritellyt analyysissä erikseen uusperheitä tai samaa sukupuolta olevien vanhempien perhettä tunnistettavuuden estämiseksi. Olen ottanut jokaisen asiakassuunnitelman kuvauksena lapsen elämän sen hetkisestä tilanteesta ja työskentelyn suunnitelmasta, enkä ole analysoinut lapsen oikeuksien toteutumisen mahdollista muutosta asiakkuuden aikana.

Aineiston laajuus on yhteensä 37 sivua. Sain asiakassuunnitelmat valmiiksi tulostettuina nippuina kahdesta eri yksiköstä. Asiakassuunnitelmat on tehty erilaisille pohjille ja niiden fontti vaihtelee arvioni mukaan 10-14 välillä. Riviväli on kaikissa suunnitelmissa 1. Olen jättänyt aineiston ulkopuolelle sellaiset asiakassuunnitelmien sivut, joissa on

ainoastaan tulosteisiin kuuluvia virallisia otsikoita kuten voimassaolo, allekirjoitukset ja liitteet.

Kuuden perheen lasten asiakassuunnitelmat ovat arvokas aineisto. Asiakassuunnitelmissa kuvataan perheiden ainutlaatuisia tilanteita, joihin sisältyy vaikeita kysymyksiä, monenlaisia mielipiteitä ja ennen kaikkea kuvauksia kymmenen lapsen elämään vaikuttavista suunnitelmista heidän auttamisekseen. Asiakassuunnitelmien tarinat kertovat asiakirjoihin valikoitunutta tietoa siitä, mitä on pidetty tärkeänä lapsen sen hetkisessä tilanteessa.

5.3 Analyysimenetelmän muodostaminen

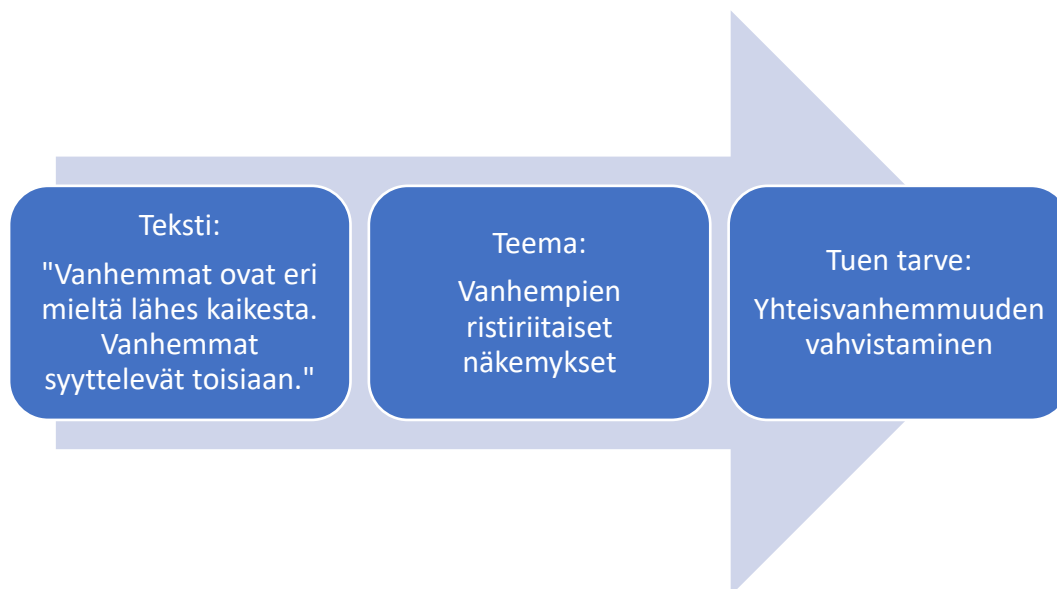
Tutkielmani on laadullinen tutkimus. Teorian rooli laadullisessa tutkimuksessa voi vaihdella tutkimuksen lähtökohdan mukaan (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a). Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2009, 91–92) kuvaavat, miten sisällönanalyysiä voidaan pitää laajempänä teoreettisena kehyksenä, joka sisältää monenlaisia analyysimahdollisuuksia kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen aineistojen analyysiin. Tuomen & Sarajärven mukaan sisällönanalyysi alkaa yleisellä tasolla aina vahvasta päätöksestä, mikä aineistossa kiinnostaa. Tutkielmassani tämä päätös oli kypsynyt jo pitkään. Halusin tutkia, millaisena lapsen asema näyttäytyy avohuollon asiakassuunnitelmissa eroperheiden riittälanteissa. Olin kiinnostunut selvittämään nousevatko lapsen oikeudet asiakassuunnitelmien teksteissä esille ja jos näin on, millä tavalla lapsen oikeuksia korostetaan, puolustetaan tai rakennetaan.

Luin aluksi asiakirja-aineiston huolellisesti läpi useaan kertaan, jonka jälkeen alleviivasin teksteissä toistuvia teemoja. Kiinnitin huomiota siihen, millaisista olosuhteista ja lapsen kasvua ja kehitystä haastavista tuen tarpeista asiakassuunnitelmissa kerrottiin ja millaisia ratkaisukeinoja nostettiin esille. Asiakassuunnitelmissa kuvattiin vanhempien välisiä vaikeuksia ja lapsen oireilua vaikeassa eroriitatilanteessa. Suunnitelmissa korostettiin, että perheet tarvitsivat tukea yhteisvanhemmuuden rakentamiseen ja lapsen tarpeiden huomioimiseen ja tähän pyrittiin tarjoamalla perheille ulkopuolista ja puolueetonta tukea pääasiassa tehostetun perhetyön avulla.

Tuomen & Sarajärven (2009, 92) mukaan laadulliseen analyysiin sisältyy haaste siitä, että aineisto vie mennessään ja keskittymiskyky alkuperäiseen tehtävään hämärtyy. Näin kävi myös minulle. Käytyäni aineiston läpi useaan kertaan huolellisesti, kokosin taulukkokoon kiinnostavat aiheet, joista nostin esille toistuvat teemat. Teemoittelun tavoitteena oli korostaa, mitä aihepiirejä ja näkemyksiä merkittävinä asioina nostetuissa sisällöissä käsiteltiin (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93). Tämän jälkeen yksinkertaistin teemoja ja ryhmitin samankaltaisia teemoja laajempien yleisotsikkojen alle. Asiakassuunnitelman teemoista muodostui haasteiden ja keinojen kategoriat eroriidan keskellä elävän lapsen tilanteessa.

Analyysi olisi edennyt mallikkaasti, jos analyysimenetelmäni olisi ollut aineistolähtöinen analyysi, jossa pyritään luomaan aineiston perusteella uutta teoreettista kokonaisuutta (kts. Tuomi & Sarajärvi 2009, 95). Analyysin edistyessä huomasin ristiriidan tutkimusmenetelmäni ja tavoitteeni välillä. Tutkimustehtäväni keskittyi lapsen oikeuksien toteutumiseen kahden vanhemman ja kahden lain välissä. Toistaiseksi olin analysoinut asiakassuunnitelmissa esiintyviä haasteita ja keinoja. Palasin takaisin tutkielman teoreettiseen viitekehykseen ja perehdyin lisää lapsen oikeuksiin ja oikeusperustaiseen lähtökohtaan. Teoriaosuuden vahvistuessa ymmärsin, että nostamani teemat ja niiden kautta syntyneet yleisotsikot tuen tarpeesta kertoivat tarveperustaisesta sosiaalityöstä (kts. Taulukko 1, 25). Haasteiden ja tarpeiden analyysistä seurasi tuloksia, joilla voidaan selittää avohuollon työskentelyä vaikeissa eroriidoissa (kuvio 4).

Tarveperustainen analyysi johti minut asiakassuunnitelman peruselementteihin. Sosiaalityön arki täyttyy nopeasti asiakkaiden tarpeista, niiden arvioinnista ja täyttämisestä. Asiakassuunnitelma saatetaan nähdä ”kauppalappuna”, johon havaitut puutteet kirjataan. Tehokkaimmat käyttävät listaa seurannan välineenä ja viivaavat listan tehtävät yli sitä mukaan, kun ”tavarat on kerätty koriin”. Asiakassuunnitelman tekemiseen ei edellytetä lapsen oikeuksien pohdintaa tai niiden huomioimisen todistamista.

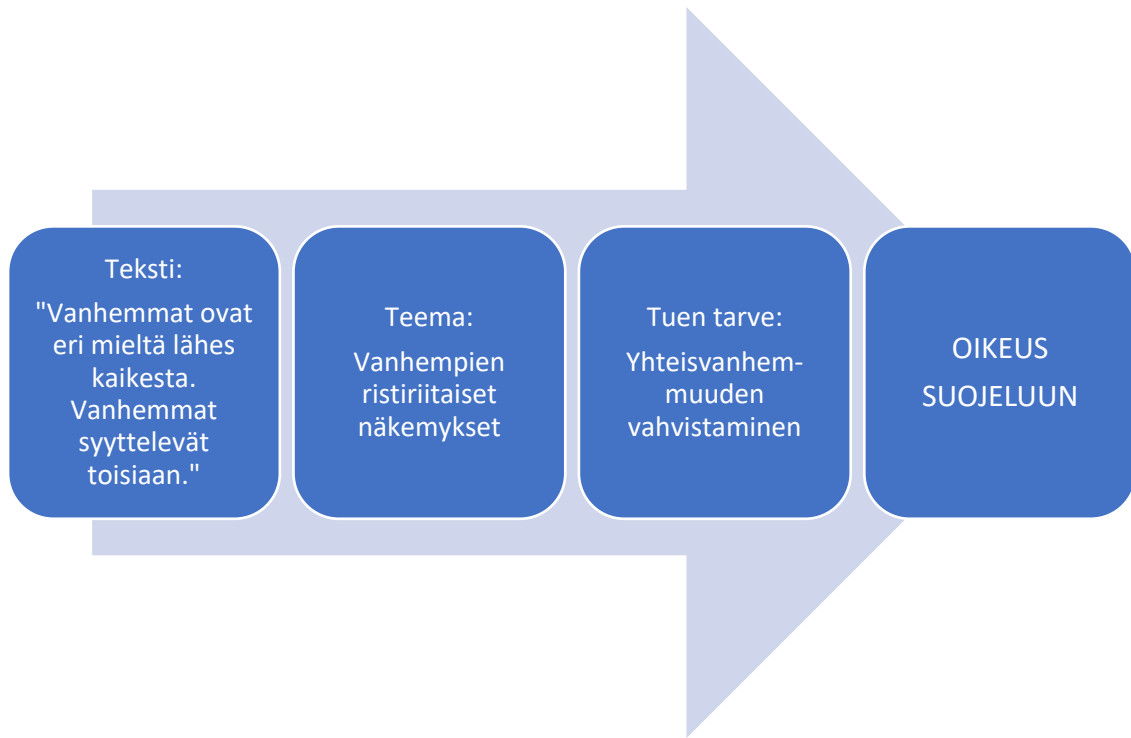

Kuvio 4. Tarveperustainen analyysiesimerkki

Tämän tutkielman tavoitteena oli kuitenkin nähdä tarpeiden taustalle ja *tunnistaa*, miten avohuollon työskentelyssä huomioidaan ja toteutetaan vaikean eroriidan keskellä elävän lapsen oikeuksia. Tuomi ja Sarajärvi (2009, 96–97) esittelevät sisällönanalyysin toisena mallina teoriaohjaavan analyysin. Teoriaohjaavassa menetelmässä tutkimukselle on jo muodostunut teoreettista viitekehystä ennen analyysin aloittamista. Teoria auttaa yhdistämään uutta tietoa jo olemassa olevaan tietoon. Analyysissä voidaan lähteä liikkeelle aineistolähtöisesti, mutta analyysin loppuvaiheessa tuloksia peilataan teoriassa määriteltyihin periaatteisiin.

Testasin teoriaohjaavan analyysin avulla, millaisia yhteyksiä voin luoda aineistosta nousseiden teemojen ja lapsen oikeuksien välille (kuvio 5). Analyysiesimerkkini riitelevistä vanhemmista oli johtanut vanhempien ristiriitaisten näkemysten teemaan, joka osoitti yhteisvanhemmuuden vahvistamisen tarpeeseen. Teoriaohjaavan analyysin mukaan, analyysin viimeisen vaiheen teoreettiset käsitteet nousevat ”jo tiedossa olevista” käsitteistä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 117). Tämän tutkielman kohdalla käsitteinä toimivat lapsen oikeudet suojeluun, osallisuuteen ja huolenpitoon. Tunnistaminen edellytti tarpeiden yhdistämistä johonkin lapsen oikeuden kategoriaan.

Ongelmallista tässä analyysimallissa oli, että osa lapsen oikeuksista jäi kovin pienelle huomiolle. Osaa haasteista ja tuen tarpeista oli vaikea yhdistää mihinkään lapsen oikeuteen. Oikeuksien tunnistaminen ja yhdistäminen tarpeisiin vaati pitkiä ajatuspolkuja pyrkiessäni linkittämään jokaisen asiakassuunnitelmaan kirjatun tarpeen suojelun, huolenpidon tai osallisuuden alle.

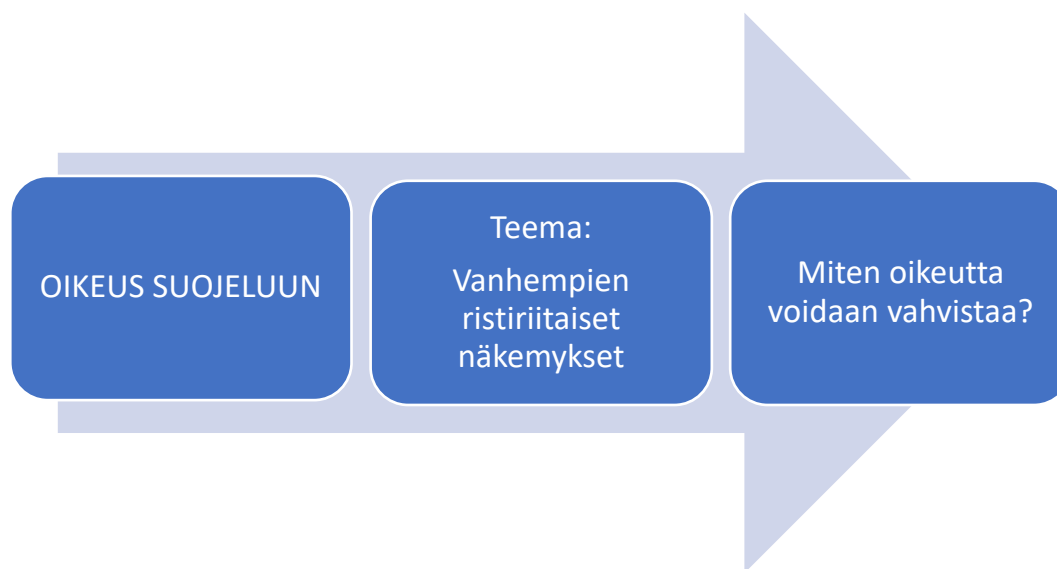
Kuvio 5. Teoriaohjaava analyysiesimerkki

Ihmisoikeuksien yhtenä pääperiaatteena mainittiin, että ne ovat yhtä tärkeitä ja toisistaan riippuvaisia. Tämän oikeusperiaatteen kunnioittaminen tarkoitti sitä, että asiakassuunnitelmien analyysin *lähtökohtana* tuli olla lapsen oikeudet. Sisällönanalyysin menetelmistä jäljelle jäi teorialähtöinen sisällönanalyysi. Teorialähtöisessä analyysimenetelmässä lähdetään liikkeelle deduktiivisesta ajattelumallista, jolloin aineisto luokitellaan teoriaan pohjautuvien teemojen tai käsitteiden alle (Tuomi & Sarajärvi 2009, 113). Koska tutkielmani lähtökohtana oli selvittää suojelun, huolenpidon ja osallisuuden toteutuminen eroperheiden riitatilanteissa, oli tärkeää määritellä vielä kerran, miten tunnistaisin asiakassuunnitelmien tarveperustaisen analyysin taustalta näiden oikeuksien periaatteita.

Hammarbergin (1990) suojelun, huolenpidon ja osallistumisen käsitteitä on määritelty

melko suppeasti (Quennerstedt 2010, 629). Edellisten osioiden perusteella voidaan kuitenkin todeta, että lapsen suojeleminen on ensisijaisesti vanhemman tehtävä. Lastensuojelun asiakassuunnitelmissa suojelun näkökulma kiinnittyy aina siihen, ovatko vanhemmat kykeneviä suojelemaan lasta häntä vahingoittavalta toiminnalta ja millaisella tuella lapsen oikeutta suojeluun voidaan vahvistaa ja puolustaa. Oikeus huolenpitoon taas viittaa lapsen oikeuteen olla osallinen yhteiskunnan voimavaroista. Avohuollon asiakkaana lapsella on oikeus sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluihin sekä avohuollon tukitoimiin. Lapsen oikeutta osallistua on määritelty lapsen oikeuksien sopimuksessa ja kansallisessa lainsäädännössä. Osallistumisoikeuden toteutumisesta kertoo, miten lapsen mielipide ja etu on selvitetty ja otettu huomioon asiakassuunnitelmaa tehdessä.

Päädyin analyysissäni lopulta teorialähtöiseen analyysiin (kuvio 6). Analyysin lähtökohdana oli tarkastella yhtä lailla lapsen oikeutta suojeluun, huolenpitoon sekä osallisuuteen suhteessa asiakassuunnitelmien teemoihin. Säilytin siis analyysissä aineistolähtöisen näkökulman ja siitä nousseet teemat.

Kuvio 6. Teorialähtöinen analyysiesimerkki ja oikeusperustainen lähtökohta

Sopivan analyttisen menetelmän valitseminen lapsen oikeuksien tutkimiseen osoittautui haastavaksi tehtäväksi. Analyysin muodostamisen mukanaan tuomasta hämmennyksestä ja haasteista huolimatta en pidä tutkielman edistymistä epäonnistuneena. Pidän arvokkaana, kuinka analyysimenetelmän muotoutuminen havainnollisti, miten tarveperusteista sosiaalityö voi olla. Irrottautuminen tarpeiden ensisijaisuudesta edellytti oikeuksien

näkökulman tinkimätöntä tavoittelua ja kieltäytymistä nopeimmista reiteistä saada tutkielma päätökseen.

5.4 Tutkimuseettistä pohdintaa

Tieteellisen tutkimuksen olemukseen kuuluu, että tutkimus tavoittelee ennakkoluulotonta tietoa, tutkimuksessa noudatetaan tieteellisiä menetelmiä ja hyvää tutkimusetiikkaa ja että totuutena esitetyt tulokset voidaan koetella ja perustella (Haaparanta & Niiniluoto 2016, 6). Tutkimusetiikkaan sisältyy myös kysymys, onko tutkimusaiheen valinta eettisesti perusteltua, millaisia tutkimustuloksia on lupa tavoitella ja miten tutkijan oma moraalinen ja maailmankatsomus vaikuttavat aiheen valintaan ja sen tulosten raportointiin. (Haaparanta & Niiniluoto 2016, osio 10.2.)

Tämän tutkielman aiheen valinnan taustalla on kaikkiin ihmisoikeuksiin kuuluva ajatus siitä, että lapsen oikeuksien vahvistaminen on moraalisesti oikein. Sosiaalityössä tehdään päätöksiä, joilla on suuri vaikutus toisen ihmisen elämään. Ihmisen arvon sanoittaminen on tärkeä keino luoda yhteistä ymmärrystä siitä, millä perusteilla julkista valtaa voidaan harjoittaa tai kyseenalaistaa. Erityisen tärkeää ihmisarvon ja ihmisoikeuksien avaaminen on niiden ihmisryhmien kohdalla, jotka eivät pysty itse sitä tekemään. Lapset ovat yksi näistä ihmisryhmistä (Ife 2012, 79).

Tutkielman edetessä pohdin paljon, miten voin tutkia lapsen oikeuksien toteutumista avohuollon asiakassuunnitelmista. Asiakirjojen valitseminen tutkimusaineistoksi perustui olettamukseen, että asiakassuunnitelmat on tehty huolellisesti ja ajantasaisesti ja että niitä tutkimalla saadaan tietoa asiakastyön oleellisista painopisteistä. Lastensuojelun tehtäviin liitetty keskustelu resurssien vajeesta ja asiakasmäärien kohtuuttomasta määrästä voi tarkoittaa sitä, että tehtäviin ei pystytä paneutumaan niihin kuuluvalla huolellisuudella ja tarkkuudella (LA 97/2017 vp). Voi siis olla, että asiakirjojen tutkimus ja siitä johdetut tulokset eivät kuvasta työskentelyn todellisuutta, jos kaikkea ei ole asiakirjoihin tallennettu.

Aloitin itse kokoaikaisen työn avohuollon sosiaalityöntekijänä tämän tutkielman kirjoittamisen aikana. Edellä käsittelemäni työn resurssien ja eettisten tavoitteiden yhteensovittamisen raadollisuudesta on tullut nopeasti henkilökohtainen kokemus. Monelta

asiakkaaltani puuttuu edelleen asiakassuunnitelma, koska aika ei yksinkertaisesti ole riittänyt niiden laatimiseen. Joitakin asiakassuunnitelmia olen laatinut palveluiden saamiseksi ennen yhtäkään henkilökohtaista lapsen tapaamista luottaen minua edeltäneiden työntekijöiden kirjauksiin ja työn laatuun.

Tästä ristiriidasta huolimatta päätin tutkia asiakirjoja, sillä ne ovat keskeinen näkyväksi tekemisen keino sosiaalityön asiakastyössä (Laaksonen ym. 2011, 7, 48). Minkä tahansa aineiston kohdalla voidaan kysyä, kertooko aineisto koko totuutta. Laadullisen tutkimuksen reliabiliteettiin vaikuttaa esimerkiksi haastattelututkimuksessa ihmisen halukkuus kertoa rehellisesti arkaluonteisista kysymyksistä. Tulosten analysoinnissa onkin tärkeää perustella, miten aineistosta syntyneet kategoriat ja luokittelut ovat syntyneet. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006b.)

Noudatin tämän tutkielman tekemisessä tiedekuntaani koskevan tutkimuseettisen neuvottelukunnan asettamia ohjeita (TENK 2009). Alkuperäisessä suunnitelmassani tavoittelin aineiston saamista perheiden suostumuksen perusteella. Käytännössä suostumuksen pyytäminen näytti estävän aineiston saamista, minkä vuoksi tämän tutkielman aineisto on saatu anonymisoituna toisen kunnan johtavien sosiaalityöntekijöiden kautta. Olen asennoitunut aineistoon kunnioittavasti ja tavoitteenani on ollut tuottaa lisää tutkimustietoa niiden lasten elämästä, jotka muutoin saattaisivat jäädä näkemättä.

Tutkielmassa ei oteta kantaa siihen, miten laadullisesti asiakirjat on toteutettu vaan otetaan niiden sisältö annettuina merkityssisältöinä siitä, mikä on työntekijän näkemyksen mukaan ollut kirjaamisen arvoista. Mielenkiinnon kohteena on ilmiöön perehtyminen, ei yksittäisten työntekijöiden tai asiakastilanteiden paljastamisessa (TENK 2009, 9).

6 SUOJELUN SUUNNITELMA

6.1 Vanhempien ristiriitaiset näkemykset

Hammarbergin (1990) mukaan lapsen oikeudet voidaan kiteyttää suojelun, huolenpidon ja osallisuuden käsitteisiin. Suojelun käsite sisältää lapsen suojelemisen kaikelta häntä vahingoittavalta toiminnalta. Lastensuojelulain (L 417/2007, § 30.2) mukaan asiakassuunnitelmaan kirjataan:

ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan, sekä arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Asiakassuunnitelmaan on kirjattava myös asianomaisten eriävät näkemykset tuen tarpeesta ja palvelujen sekä muiden tukitoimien järjestämisestä.

Eroriitojen haasteellisuus ilmeni kaikissa asiakassuunnitelmissa kuvauksina vanhempien ristiriitaisista näkemyksistä suojelun tarpeesta. Yhteistä näkemystä vanhempien välillä ei juuri onnistuttu löytämään. Lapsen suojelun tarpeen määrittelyä haastoi asiakassuunnitelmissa kuvattu vanhempien välinen syvä epäluottamus toisiaan kohtaan. Kuvaukset vanhempien näkemyksistä jäivät suunnitelmissa epämääräisiksi. *”Äiti on tuonut esiin epäluottamusta suhteessa isän vanhemmuuteen”* tai *”Vanhemmat eivät luota toistensa kykyyn toimia lasten vanhempina”* ilmaisuja käytettiin kuvaamaan tilanteita, joissa kaikki kerrotut huolenaiheet perustuivat vanhempien tekemiin olettamuksiin ja huolenaiheisiin lasten huolenpidosta ja hyvinvoinnista toisen kotona. Näissä asiakassuunnitelmissa kerrottiin vanhempien kokevan myös itse tilanteen erittäin kuormittavana ja kaikki osapuolet toivoivat helpotusta sekä omaan että lasten tilanteeseen.

Toisinaan vanhemmat esittivät lapsen suojelun tarpeen huolena toisen vanhemman kyvyttömyydestä kohdata lapsi ja hänen tarpeensa.

Äidin mielestä Onni ei tule riittävän hyvin kohdatuksi isällä.

Isä ja hänen puolisonsa ovat huolissaan millaiset olosuhteet äidin kotona on.
(Veetin ja Onnin suunnitelma)

Suunnitelmiin kirjattiin vanhempien toiveita, jotka kohdistuivat toisen vanhemman vanhemmuuden arviointiin. Vanhemmat toivoivat, että toista vanhempaa tuettaisiin

erityisesti elämän hallinnan ja kasvatustietojen parantamiseksi. Joissakin suunnitelmissa molemmat vanhemmat toivoivat toisilleen tällaista tukea ja kertoivat tulevansa itse toimeen lapsen kanssa hyvin.

Äiti toivoo, että toisen vanhemman ja tämän puolison kanssa keskustellaan lapsen kasvatustavoista sekä pelaamisesta ja päivärytmistä. (Eliksen suunnitelma)

Äiti näkee perhetyön tarvetta enemmän isän luona kuin omassa kodissaan. (Aleksin suunnitelma)

Vanhemmilla oli myös lapsen oireilusta erilaisia näkemyksiä:

Toisen vanhemman mielestä lapsi sairastaa paljon ja sitä pitää tutkia. Toisen vanhemman mukaan lapsi saattaa oireilla psykosomaattisesti, ja tutkiminen voi synnyttää sairaan lapsen identiteetin. (Eliksen suunnitelma)

Kolmen perheen asiakassuunnitelmissa lapsen suojelun tarpeeseen sisältyi epäily lapsen kohdistuvasta väkivallasta toisen vanhemman tai toisen vanhemman uuden puolison toimesta. Yhdessä suunnitelmassa kuvattiin lapsen itse kertoneen pelkäävänsä toisen vanhemman uhkaavaa käytöstä ja kasvatustavoja, johon sisältyi tukistamista. Kaikissa suunnitelmissa kerrottiin, että väkivallasta epäilty henkilö kiisti väkivaltaisen käytöksen ja väitti syytöksiä tekaistuksi.

...huolena oli tuolloin lasten isän kasvatustapa, johon on liittynyt fyysinen kurittaminen. Asia tuli ilmi äidin kerrottua huolistaan työntekijälle. [...] Isän näkemyksen mukaan huolet ovat äidin tuottamia. (Miron ja Miljan suunnitelmat)

Lapsen suojeleminen toiselta vanhemmalta on erityistä harkintaa vaativa päätös, sillä lapsenhuoltolaissa (L 361/ 1983, § 1-2) korostetaan lapsen oikeutta ylläpitää suhde molempiin vanhempiin riippumatta siitä, ovatko he parisuhteessa. Lapsenhuoltolaissa tai lastensuojelulaissa ei puhuta varsinaisesti väkivallan uhasta, mutta molemmissa laeissa korostetaan lapsen oikeutta turvalliseen kasvuympäristöön ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin (L 361/ 1983, § 1; L 417/2007, § 1). Lapsen oikeuksien sopimuksessa todetaan vahvemmin, että lasta tulee suojella kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta sekä seksuaaliselta hyväksikäytöltä myös silloin kun hän on vanhempiensa huolenpidon piirissä (LOS, 19. art.).

Teija Hautasen (2010, 26) tutkimus väkivallan väitteistä huoltoriitaprosesseissa nostaa esille, että väkivallan ja eroriitojen välinen suhde on monisäikeinen ja vaikeasti eriteltävissä. Väkivaltainen vanhempi saattaa käyttää huoltoriitaa henkisen vallankäytön ja väkivallan välineenä saadakseen otteen väkivallan uhrin elämästä. Toisaalta eroriitoihin sisältyy myös keskustelua mahdollisesta väkivaltaväitteiden tekemisestä koston tai vallan käytön välineenä. Hautanen korostaa, että näytön puuttuminen ei voi olla väkivaltahuolen ohittamisen perusteena. Näin toimittiin myös tutkielman perheissä. Kaikissa asiakassuunnitelmissa väkivallan uhka otettiin vakavasti, mikä puolestaan johti poliisitutkinnan aloittamiseen. Epäillyille vanhemmille järjestettiin valvottuja tapaamisia määrääjäksi.

Vanhemmat syyttivät toisiaan myös vainoamisesta ja vieraannuttamisesta. Iidan äiti kertoi isän ”tunkevan” heidän kotiinsa ilman lupaa, isän seuraavan häntä kaikkialle ja pommittavan häntä viesteillä. Iidan isä oli kieltänyt toimivansa näin. Veetin ja Onnin äiti oli tehnyt isästä rikosilmoituksen vainoamisesta, mutta isän mukaan rikosilmoitus oli perähtön. Eron jälkeinen vaino on vasta viime aikoina yhteiskunnallisesti tunnustettu ilmiö ja sen tunnistaminen on monin tavoin haasteellista (Nikupeteri & Laitinen 2017, 19). Vainoaminen kriminalisoitiin Suomessa vuonna 2014 ja rikoslain mukaan vainoamiseksi luettaan toistuva uhkaaminen, seuraaminen, tarkkaileminen, yhteydenottaminen tai muu oikeudeton vainoaminen, joka aiheuttaa vainotussa pelkoa tai ahdistusta (L 879/2013, § 7). Vainoaminen vaikuttaa entisen puolison lisäksi myös lapsiin, jos se aiheuttaa toisen vanhemman kodissa pelkoa ja ahdistusta. Myös lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyy ajatus lapsen suojelemisesta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta (LOS, 19 art.).

Vainoamisen tunnistamisessa käydään usein keskustelua vieraannuttamisesta. Eroriitoihin tiedetään liittyvän myös harhaanjohtavia väitteitä (Häkkänen-Nyholm 2017, 84), mikä haastaa vainon ja vieraannuttamisen tunnistamista ja oikeanlaisen tuen antamista. Usein väkivallan, vainon ja vieraannuttamisen teemat kulkevat rinnakkain eroriitojen syytöksissä Aleksin asiakassuunnitelmassa kirjatun kuvauksen tavoin:

Äidin kertoman mukaan Aleksi pelkää mennä isän luokse isän väkivaltaisen käytöksen takia. Isä on tuonut esille äidin vieraannuttavan Aleksia hänestä.

Vieraannuttamisella tarkoitetaan vaikeassa eroriidassa tapahtuvaa toisen vanhemman toimintaa, joka aiheuttaa lapsen ja toisen vanhemman välisen suhteen vaikeutumista tai katkeamista kokonaan. (Sinkkonen 2017, 50). Vaikka vain Aleksin suunnitelmassa mainittiin vieraannuttaminen isän esittämänä kokemuksena, näyttäytyi mahdollisia vieraannuttamisen piirteitä useammassa suunnitelmassa. Vieraannuttamisen mahdollisuus näyttäytyi erityisesti suunnitelmissa, joissa lapsen tilanteesta kerrottiin vain toisen vanhemman näkökulmasta. Miron ja Miljan suunnitelmassa kerrottiin pitkään jatkuneesta selvittelystä isän ja lasten välisestä suhteesta. Miron ja Miljan äiti oli kertonut perhetyöntekijälle olevansa huolissaan isän harjoittamasta kurinpitoväkivallasta. Selvittely johti valvottujen tapaamisten edellytykseen isän ja lasten kanssa, mitä isä protestoi huomauttamalla, että johtopäätöksiin oli tultu ainoastaan äidin puheiden perusteella.

Joissakin suunnitelmissa kerrottiin, että vain äiti oli ollut läsnä asiakassuunnitelman laatimisessa, ja osassa kerrottiin, että asiakassuunnitelman pohjana oli käytetty myös muita asiakaskirjauksia. Paikalla olevan vanhemman mielipide tuli laajemmin esille, ja maininnat toisen vanhemman mielipiteeseen oli mainittu lyhyillä lauseilla ja toteamuksilla. Aina suunnitelmista ei tullut esiin, mistä poissaolevan vanhemman mielipide oli peräisin. Esimerkiksi Ellan suunnitelmassa ainoa maininta isään ilmeni äidin huolena siitä, miten arki toimii isän luona. Lisäksi kerrottiin, miten *”äitiä kuormittaa, kun isän kanssa ei voi sopia lasten asioista asiallisesti lasten edun mukaisesti.”* Suunnitelmassa viitattiin palvelutarpeen arvioon, jonka työntekijöille oli noussut huoli vanhempien riitaisten välien vaikutuksesta lapsiin. Asiakassuunnitelman neuvottelussa paikalla oli vain Ellan äiti.

Osassa asiakassuunnitelmia vanhempien kerrottiin olevan huolissaan heidän välisensä riitelyn vaikutuksista lapseen. Ellan äiti toi lapset isän portille, jotta lapset eivät altistuisi vanhempien väliselle riitelylle. Onnin ja Veetin suunnitelma oli kuitenkin ainoa, jossa kerrottiin, että vanhemmat olivat pyrkineet joustamaan lasten tapaamisissa ja että molemmat olivat huolissaan lasten hyvinvoinnista. Nämäkään vanhemmat eivät kyenneet keskustelemaan huolestaan saman pöydän ääressä, vaan yhteinen huoli kulminoitui lapsen sijasta toisen vanhemman kyvykkyyteen huolehtia lapsesta, eikä huolia oltu saatu purettua auki.

6.2 Viranomaisten näkemykset

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on arvioida, toteutuuko vanhempien vastuulla oleva lapsesta huolehtiminen ja kasvattaminen riittävällä tasolla ja varmistaa, että lapsi ja hänestä huolehtivat vanhemmat saavat siihen tarvittavaa tukea. Lastensuojelulain uudistuksen yhteydessä hallituksen esityksessä (HE 252/2006 vp, 77) todettiin, että lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeuksien ja edun huomioon ottaminen sekä oikeusturvan parantaminen.

Tutkielman aineistossa työntekijät nostivat esiin vanhempien välisen vaikean riitelyn selkeänä huolenaiheena. Kaikissa asiakassuunnitelmissa kerrottiin, että eroon liittyvän vaikean riitelyn vaikutukset lapseen olivat myös yhtenä lastensuojelun avohuollon asiakkuuden syynä. Asiakassuunnitelmissa ei otettu kantaa vanhempien väittämiin toistensa kyvyttömyydestä olla lapselle vanhempi, mutta vanhempien välinen yhteistyön puute kirjattiin sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta vaikeana, epäasiallisena ja lasta vahingoittavana. Lapsen oikeus suojeluun vaikutti haasteelliselta tilanteissa, joissa vanhemmat näyttivät työntekijöiden mukaan olevan sokeita riitelyn vaikutuksilta lapseen tai olivat ymmärryksestään huolimatta kykenemättömiä rajaamaan riitelyään lapsen läsnä ollessa. Seuraava kuvaus Iidan suunnitelmasta näyttäytyi yleisenä haasteena lasten asiakassuunnitelmissa:

Vanhempien kanssa on keskusteltu siitä, että on tärkeää, että vanhemmat sitoutuvat puhumaan toisistaan kunnioittavaan sävyyn Iidan läsnä ollessa. Tämä ei kuitenkaan ole toteutunut. Iida on kertonut isän haukkuvan äitiä hänelle mm. läskiksi lehmäksi. [...] Todettu, että vanhempien tuntuu olevan vaikeaa miettiä asioita Iidan näkökulmasta ja tehdä päätöksiä puhtaasti Iidan etua ajatellen.

Salon (2009) tutkimuksen mukaan monet lasten psyykkiset oireet vanhempien eron jälkeen juontavat juurensa eroa edeltäviin vanhempien välisiin voimakkaisiin ristiriitoihin. Vanhempien ero itsessään ei ole syy lasten oireilulle. Vahingollisinta näyttää olevan tilanne, jolloin ristiriidat jatkuvat vaikeina vielä eron jälkeenkin. (Salo 2009, 104–105, 118). Lähes kaikkiin asiakassuunnitelmiin kirjattiin Onnin ja Veetin suunnitelmien kaltaisia kuvauksia lapsen oireilusta, joka yhdistettiin vanhempien välillä jatkuneeseen riiteilyyn.

Onnilla on selittämätöntä oksentelua ... Päiväkodin arvion mukaan Onni on kuullut liikaa vanhempien välisiä asioita ja Onni on reagoinut vanhempien huonoihin väleihin.

Veeti on ollut koulussa levoton ja negatiivinen, sekä rauhaton ja häiriköivä. Veetin psyykinen huonovointisuus on näkynyt koulussa [...]. Lastensuojelun työntekijöiden arvion mukaan yksi merkittävin syy huonovointisuuteen on vanhempien huonot välit. [...] Veetillä oli koulussa selvästi parempi jakso silloin, kun vanhempien välit olivat hetkellisesti paremmat.

Asiakassuunnitelmissa lasten oireita kuvattiin erityisesti päiväkodin, koulun tai terveydenhuollon ammattilaisten kuvauksina ulkoisista käyttäytymisongelmista, jotka ilmenivät omaehtoisuutena, levottomuutena ja potkimisena. Suunnitelmissa kuvattiin myös lasten ahdistuneisuutta, masennusta ja itsetuhoisuutta sekä psykosomaattista oireilua kuten selittämättömänä oksenteluna tai kroonistunutta yskää. Joissakin asiakassuunnitelmissa esitettiin oireiden lisääntyvän toisen vanhemman ollessa hoitovastuussa lapsesta. Sisarus-ten asiakassuunnitelmissa oli nähtävissä erityyppistä reagointia lasten välillä. Vaihtelusta huolimatta jonkin asteista oireilua kuvailtiin jokaisen lapsen asiakassuunnitelmassa.

Lapsen suojelemiseen pyrittiin käymällä keskusteluja vanhempien kanssa lapsen edusta. Asiakassuunnitelmiin kirjattiin työntekijöiden näkemystä siitä, miten tärkeää vanhempien olisi nähdä riitaisa tilanne ja sen vaikutukset lapsen näkökulmasta. Asiakassuunnitelmiin kirjattiin seuraavanlaisia tavoitteita: *”keskusteluja äidin jaksamisesta käydään lapsen näkökulmasta”*, *”tukea lapsia ja nostaa esille lasten näkökulmaa”* ja *”Tärkeää, että vanhemmat sitoutuvat puhumaan toisistaan kunnioittavaan sävyyn Iidan läsnä ollessa.”* Kaikkien lasten asiakassuunnitelmissa tavoiteltiin muutosta, jossa riitelyn sijaan keskityttiin sopimusten tekemiseen ja niistä kiinni pitämiseen sekä arjen rutiinien yhtenäistämiseen molemmissa kodeissa. Kaikkia suunnitelmia yhdistävä tavoite puettiin mielestäni otsikoksi Onnin ja Veetin asiakassuunnitelmassa: *”Yhteistyövanhemmuus ja sen rakentaminen.”* Myös Eliaksen suunnitelmassa kuvattiin yhteistyövanhemmuuden tavoitetta seuraavasti:

Yhteiset pelisäännöt, joiden noudattamisesta vastaavat molemmat vanhemmat. Tapaamiset sovitaan huoltajien kesken. Lapsen huoltajat kommunikoivat keskenään lapseen liittyvistä asioista.

Vaativuutena yhteistyövanhemmuuden onnistumiselle oli, että arjesta tulee aikuisjohtoista. Iidan sekä Onnin ja Veetin suunnitelmissa suojelun tavoite saneltiin suoraan ja päämäärätietoisena viestinä riiteleville vanhemmille.

Vanhempien täytyy sopia asioista keskenään siihen asti, että oikeuden päätös tulee. Vanhempien täytyy pitää yhteyttä Iidaan liittyvissä asioissa, ei Iidan välityksellä.

Vanhemmat eivät näe tosiasiaa, että toisessakin kodissa rakastetaan omaa lasta ja halutaan hänelle hyvää. Vanhemmat ovat huolissaan lasten hyvinvoinnista ja huoli purkautuu toisen vanhemman syyttämisenä. (Onnin ja Veetin suunnitelma)

Suunnitelmien perusteella lapsen oikeutta suojeluun tavoiteltiin ensisijaisesti vanhempien kautta. Joissakin suunnitelmissa todettiin suoraan, että lapselle haitallisen riitelyn oli laakattava ja vanhempien oli alettava tekemään yhteistyötä lapsen etua ajatellen. Väkivallan uhka nousi esiin erityisenä tilanteena, jolloin lapsen tilanteesta tehtiin tutkintapyyntöjä tai rikosilmoituksia sekä vanhemman ja lapsen tapaamisia mahdollistettiin ainoastaan valvottuna. Kahdessa suunnitelmassa mainittiin myös sijoituksen vaihtoehto, jos lapsen hyvinvointia uhkaava tilanne ei muulla tavoin ratkeaisi.

Lapsen suojelutehtävän arvioiminen näyttäytyi haasteellisena myös tuoreessa tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden kokemuksista monimutkaisissa asiakastilanteissa (Yliruka ym. 2018, 48–49). Selvityksessä nostettiin esille, miten kokonaiskuvan saaminen perustui usein sirpaleiseen ja ristiriitaiseen tietoon. Sosiaalityöntekijät kokivat raportin mukaan vaikeana, että tilanteisiin ei päästy perehtymään huolella tai yhteistyössä asiakkaiden kanssa.

7 HUOLLOSTA HUOLEHTIMINEN

Lastensuojelun orientaatiot voidaan jakaa Neil Gilbertin (1997) mukaan kahteen eri päätyyppiin. Lapsen suojelua painottava orientaatio keskittyy erityisesti lapsen 'pelastamiseen' kaltoinkohtelulta tai vahingollisilta olosuhteilta. Lapsensuojeluorientaatiossa korostetaan vanhempien vastuuta lasten hyvinvoinnista, minkä vuoksi kaltoinkohtelun ongelmana nähdään pääsääntöisesti vanhemmat tai lapsesta huolehtivat aikuiset. Tällöin toiminta keskittyy ensisijaisesti kaltoinkohtelun selvittämiseen sekä toissijaisesti vanhempien sosiaalisten tai psykologisten ongelmien ratkaisemiseen. Perhepalveluorientaation mukaan vanhempien kanssa rakennetaan vapaaehtoista kumppanuutta peruspalveluista alkaen, ja interventiot ovat ensisijaisesti terapeutisia koko perheeseen kohdistuvia palveluja. (Gilbert 1997, 4–5, 232; Heimer & Näsman & Palme 2018, 317.)

Suomalaista lastensuojelutyötä tehdään perhepalveluorientaation periaatteella prosessityönä. Perheitä pyritään auttamaan rakentamalla luottamuksellista suhdetta vanhempien kanssa. Prosessiajatteluun kuuluu tiedon keräämisen, arvioinnin ja suunnitelman jatkumo, jolla tähdätään lapsen suojelemiseen huolenpitoa vahvistamalla ja läheisiä ihmissuhteita vahvistamalla. (Hurtig 2003, 18.) Lastensuojelulaissa (L 417/2007, § 34) säädetään, että asiakkuuden alettua perheelle tulee tarjota tarvittavia avohuollon tukitoimia viipymättä. Tavoitteena on edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä ja tukea vanhempia heidän kasvatusta ja huolenpitoa tehtävässään. Vaikka vastuu lapsen huolenpidosta on ensisijaisesti vanhemmilla, kantaa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä viranomaisena vastuun siitä, että hän varmistaa huolenpidon ja siihen tarvittavien palvelujen toteutumisen (PL 731/1999, § 19, § 22).

Lastensuojelulaissa (L 417/2007, § 36) määritellään avohuollossa tarjottavat huolenpidon turvaamisen palvelut seuraavasti:

Sosiaalihuoltolain 3 luvussa mainittujen sosiaalipalvelujen [...] lisäksi lastensuojelun asiakkuudessa olevalle perheelle on järjestettävä tarvittaessa lapsen ja perheen tuen tarpeisiin perustuva asiakassuunnitelma huomioon ottaen lastensuojelun avohuollon tukitoiminä:

- 1) tukea lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen;
- 2) lapsen taloudellista ja muuta tukemista koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä;

- 3) lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluja;
- 4) tehostettua perhetyötä;
- 5) perhekuntoutusta; sekä
- 6) muita lasta ja perhettä tukevia palveluja ja tukitoimia.

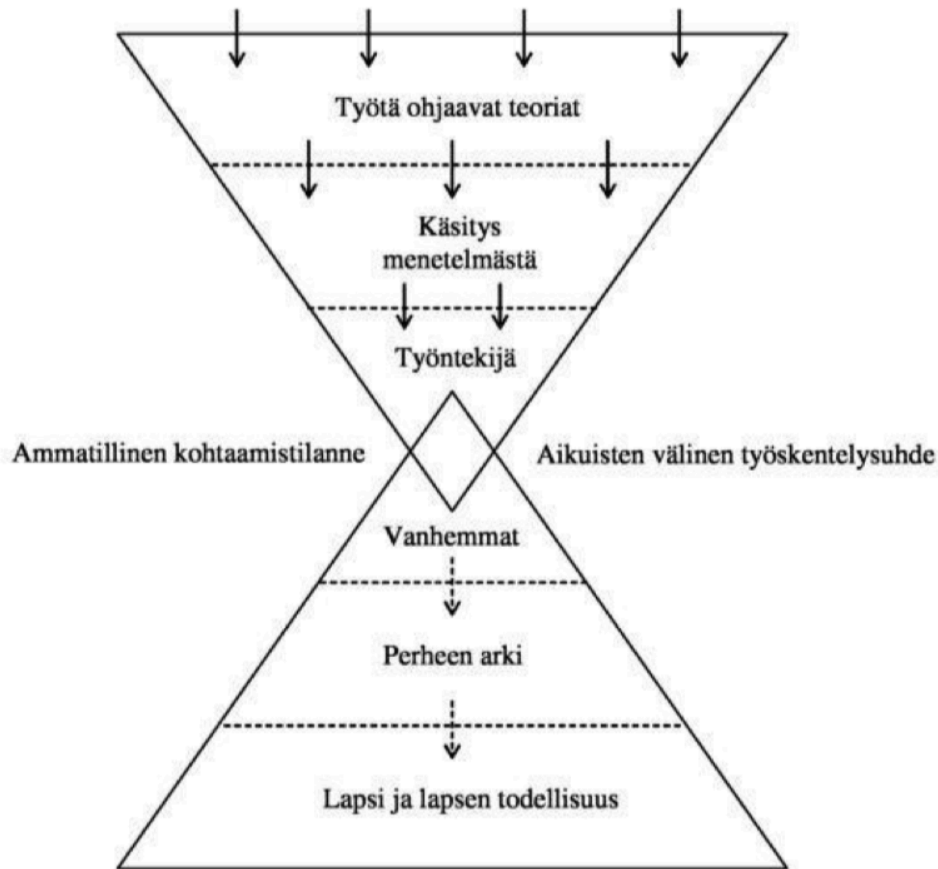
Tutkielman asiakassuunnitelmissa oli tunnistettavissa perhepalveluorientaation korostuksia. Ristiriitaisista näkemyksistä ja toisiaan syyttelevistä vanhemmista huolimatta lapsen oikeutta huolenpitoon rakennettiin yhteistyöpyrkimyksinä vanhempien kanssa ja vanhempien välille. Eliaksen suunnitelmassa kuvattiin, miten sosiaalityöntekijä otti neuvottelijan roolia, ja tarjosi vanhemmille erillisiä henkilökohtaisia aikoja, jotta molemmilla oli mahdollisuus tulla kuulluksi lasta koskevissa asioissa. Kaikissa suunnitelmissa ensisijaiseksi tavoitteeksi kirjattiin vanhemmuuden tukeminen, mihin useimmissa suunnitelmissa liitettiin myös vanhempien keskinäisen vuorovaikutuksen ja luottamuksen lisääminen.

Yhteistyövanhemmuutta tavoiteltiin asiakassuunnitelmissa suunnitelmallisesti ja tukea tarjoamalla. Mistään asiakassuunnitelmasta ei syntynyt vaikutelmaa, että vanhempien olisi ”vain lopetettava riitely” ja hoidettava asiansa keskenään kuntoon, vaikka osaan suunnitelmista oli kirjattu hyvin suoraan se, miten vahingollisena vanhempien riitely nähtiin lapsen näkökulmasta. Tukea tarjottiin jokaiselle perheelle. Lapsen ohella huolta ilmaistiin myös vanhempien jaksamisesta vaikeassa tilanteessa.

Perhesuhteet ovat kiristyneet. Lasten vanhemmat ja äitipuoli ovat hyvin kuormittuneita ja väsyneitä jatkuvien ristiriitojen ja yhteenottojen vuoksi. Uusperhekuvio ei toimi kenenkään näkökulmasta. (Veetin ja Onnin suunnitelma)

Asiakassuunnitelmissa nostettiin esille, että vanhempien kyky tehdä yhteistyötä oli merkittävä lapsen etu. Tämä tavoite on yhtenäinen erotutkimuksen kanssa, jonka mukaan lapsen sopeutuminen eron jälkeiseen uuteen perhetilanteeseen on jopa tärkeämpää kuin vanhemman ja lapsen välinen suhde (mm. Pruuki 2017, 67–68; Broberg & Hakovirta 2009, 127–128). Asiakassuunnitelmissa annettiin ohjeistuksia ja tavoitteita siitä, miltä yhteistyön tulisi näyttää. Vanhempien riitelyn vähentämisen lisäksi tavoitteiksi asetettiin aikuisten välisten sopimusten laatiminen ja ylläpitäminen molemmissa kodeissa, vanhempien välinen kommunikointi keskenään (eikä lapsen välityksellä), ja rutiinien yhtenäistäminen niin, että lapsen arki säilyisi samankaltaisena riippumatta siitä, kenen kanssa lapsi oli.

Johanna Hurtig (2003) on kritisoinut lastensuojelukäytännöissä ilmenevää yleistä ajatusrakennetta, jonka mukaan lapsen tärkein tarve toteutuu hänen suhteessaan läheisiin ihmisiin. Hurtigin mukaan on korostettu liiaksi aikuisten välistä kontaktia ja vanhemmuuden vahvistamista, jota hän kuvaa tihkuvan auttamisen malliksi. Tihkuvan auttamistavan mukaan vanhemmuuden ja perheen arjen vahvistuessa, myös lapsen todellisuus kohenee ja hänen hyvinvointinsa kasvaa. (Kuvio 7.) (Hurtig 2003, 34–40.)

Kuvio 7. Tihkuvan auttamistavan malli (Hurtig 2003, 39)

Tällainen tihkuvan auttamisen malli oli nähtävissä myös tutkimissani asiakassuunnitelmissa. Lapsen todellisuuteen pyrittiin vaikuttamaan pääasiassa muokkaamalla perheen arkea, mikä puolestaan tapahtui työskentelyssä vanhempien kanssa. Perhetyön keinoin pyrittiin vaikuttamaan vanhempien väliseen vuorovaikutukseen, luottamuksen lisäämiseen, arjen säännöistä sopimiseen ja turvallisuuden tunteen lisäämiseen kotona. Väkivaltaepäilyissä huolenpitoa vahvistettiin valvotuilla tapaamisilla sekä tutkintapyynnöillä

poliisille. Vahvempien rajojen asettaminen vanhemman tapaamisille vaikutti asiakassuunnitelmissa haasteelliselta, sillä kaikki väkivallasta epäilty vanhemmat kiistivät väkivaltaisuuden. Lapsen oikeuksien näkökulmasta, valvotut tapaamiset ja tutkintapyyntöjen tekeminen vahvistivat mielestäni lapsen suojelun ohella myös lapsen oikeutta saada hoivaa ja huolenpitoa molemmilta vanhemmiltaan. Tutkinnan ja tarkkailun alaisena vanhemmalla oli mahdollisuus osoittaa syyttömyytensä ja vakuuttaa toimivansa lapsen edun mukaisesti vaikkakin oman epämukavuutensa kustannuksella.

Asiakassuunnitelmissa kerrottiin myös huolesta, että tarjotun tuen sijaan vanhemmat tukeutuivat tahoihin, jotka eivät välttämättä olleet lapsen edun mukaisia.

Äidin runsaat viestit ovat herättäneet lastensuojelussa huolta siitä, miten äiti pärjää arjessa lapsen kanssa. Huolta on siitä miten ja keiden kanssa äiti hoitaa lapsen asioita. (Eliaksen suunnitelma)

Tutkimissani asiakassuunnitelmista ilmeni, miten huolen, epäluottamuksen ja syyttelyn kyllästävässä keskustelussa ei ollut mahdollista päästä varmuuteen siitä, millaista vaaraa lapselle muodostui ja kenen aiheuttamaa uhka todellisuudessa oli. Joissakin asiakassuunnitelmassa sosiaalityöntekijä otti suoraan kantaa siihen, että hänen arvionsa mukaan lapsen suojelun tarve muodostui ensisijaisesta vanhempien riitelystä. Vaikka käytäntötutkimukseni (Cukurs 2018) sosiaalityöntekijät kertoivat, että he kokivat hankalana vanhempien herättelemisen eroriitatilanteissa, kirjattiin tämän tutkielman asiakassuunnitelmissa suoraan ja kaunistelematta, miten vanhempien keskinäinen riitely näyttäytyi vahingollisena lapsen kannalta.

Vanhemmat tarvitsevat tukea keskinäisten välien selvittämiseksi niin että Iida ei joudu kärsimään jatkuvasta riitelmästä.

Hurtigin (2003) mukaan vanhempien kohtaamisiin keskittyvässä työskentelyssä on haasteita lapsen aseman näkökulmasta. Vanhemmat saattavat ulkoistaa itsensä työskentelyn piiristä ja salailla perheen ongelmia. Vapaaehtoisuuteen pohjautuvassa toiminnassa apu suljetaan kodin ulkopuolelle, jos tarjottu apu ei vastaa vanhempien odotuksia. Vanhempien kieltäytyessä yhteistyöstä, myös lapsi jää avun ja suojelun ulkopuolelle ja palvelun tavoitteeksi jää vanhemman ajattelu- ja toimintamallien muuttaminen. (Hurtig 2003, 73–77, 181.)

Sopivan tuen löytyminen näyttäytyi suunnitelmissa vaikeana. Useassa asiakassuunnitelmassa kerrottiin, miten toinen tai molemmat vanhemmista ei kokenut tarvitsevana ohjausta tai tukea kasvatuksessa. Vanhempien kieltäytyessä ehdotettiin uusia palveluja ja asiakassuunnitelmista syntyi vaikutelma, että lasten saama apu oli pitkälti kiinni vanhemmista ja heidän näkemyksestään avun kelpaavuudesta tai tarpeesta. Osa vanhemmista oli ottanut apua vastaan, mutta eivät olleet kokeneet tulleen autetuiksi palvelun kautta.

Vanhemmille on ehdotettu Lapset pois eroriidoista -vertaistukiryhmää ja molemmat sanoivat tapaamisella suostuvansa siihen. Äidin ja Iidan mukaan isä kuitenkin jälkikäteen sanoi, ettei aio lähteä ryhmään. Lastensuojelusta tarjottiin vanhemmille tueksi sosiaaliohjausta keskinäisten väliensä parantamiseen, että he saisivat sovussa sovittua lidaan liittyvistä asioista [...] Isän kanssa tapaamiset eivät toteutuneet, sillä isä ei kokenut tarvitsevana sosiaaliohjausta. (Iidan 1. suunnitelma)

Isä ja hänen puolisonsa kokivat perhetyön työskentelyn tuloksettomana. Samoin erosi-itiivinen työskentely lopetettiin kesän jälkeen isän toiveesta. (Onnin ja Veetin 2. suunnitelma)

On mielenkiintoista, että yleisemmin vanhemmat, jotka kielsivät tarvitsevana ohjausta ja tukea omaan vanhemmuuteensa, olivat myös niitä, jotka toivoivat objektiivista tiedon tuottamista lapsen tilanteesta toisen kotona. Neuvojen sijaan toivottiin puolueetonta tietoa. Vanhemmat toivoivat tietoa lapsen oloista toisen vanhemman luona, sillä he eivät luottaneet siihen mitä toinen vanhemmista kertoi. Ulkopuolisen, puolueettoman tiedon saamista perheen tilanteesta hankittiin erityisesti tehostetun perhetyön keinoin, jota tarjottiin kaikille perheille. Osassa perheitä perhetyön aloittamisessa oli edellä mainittuja haasteita ja perhetyötä lopetettiin ja aloitettiin useampaan kertaan, sillä avohuollon tukitoimia pyritään toteuttamaan yhteistyössä vanhempien ja lasten kanssa (L 417/2007, § 34.3).

Vaikka vanhemmille sopivan tuen löytäminen näyttäytyi haastavana, oli kaikkien perheiden lapsilla jonkinlainen tuki tai perheen ulkopuolinen kontakti. Ellalla oli paljon harrastuksia. Elias oli erityisen tuen oppilas koulussa ja tapasi koulupsykologia. Lisäksi Eliaksen äiti oli hankkinut hänelle omakustanteisesti musiikkiterapiaa. Mirolla oli lastenpsykiatrian asiakkuus avohoitoyksikössä ja hän oli kuntouttavalla luokalla. Miljaa oli käy-tetty lääkärin vastaanotolla pahoinpitelyepäilyjen vuoksi. Alekski tapasi sairaanhoitajaa lastenpsykiatrian vastaanotolla.

Osassa perheitä myös lasten saama tuki herätti vanhemmissa erimielisyyksiä. Koululääkäri oli tehnyt Mirolle lähetteen lastenpsykiatrian arviointiyksikköön. Molempien vanhempien läsnä ollessa oli verkostotapaamisella sovittu perheterapian arviointijakson aloittamisesta. Myöhemmin isä ilmaisi olevansa eri mieltä arviointijakson tavoitteista ja kiisti arvioinnin koskevan myös hänen keinojaan ymmärtää lasta. Iida tapasi kuraattoria ja jonkin aikaa tukihenkilöä, kunnes vanhempien erimielisyys tuen tarpeesta hankaloitti tukihenkilösuhteen jatkumista.

Vapaaehtoisuuteen perustuvassa avohuollon työssä kamppaillaan tukemisen ja kontrollin välimaastossa. Hurtig (2003, 20) nostaa esille, miten kontrollin ja vallan piirteitä pyritään häivyttämään korostamalla tukemisen, osallisuuden ja kumppanuuden näkökulmia. Tästä huolimatta osallisuus näyttää painottuvan nimenomaan vanhempien osallisuuden vahvistamisena lapsen asioissa.

8 NÄKYVÄKSI

8.1 Näkymätön lapsi?

Autonen-Vaaranien (2018, 39–42) vuoroasumisen tutkimuksessa korostuu, että lapsille on tyypillistä asettua riitelyn ulkopuolelle ja normalisoida perheen arkea riitelystä huolimatta. Vaikka vaikeat riidat olivat osa lasten arkea, pyrkivät lapset ymmärtämään vanhempiaan ja selviytymään arjesta heidän kanssaan. Autonen-Vaaranien tutkimuksen mukaan eronneiden vanhempien riitely tuntui lapsista kuitenkin rasittavalta sekä usein turhalta.

Samankaltainen periaate löytyi myös tämän tutkielman aineistosta. Ellan suunnitelmassa oli muillekin suunnitelmille tyypillinen maininta, jossa kerrotaan lasten olevan harmissaan vanhempien riitelystä. Sen vahvemmin ei suurin osa lapsista ollut kommentoinut vanhempien vaikeaa riitelyä suunnitelmien mukaan.

Perhetyöntekijän mukaan lapset ovat kertoneet, että on inhottavaa, että vanhemmat puhuvat toisistaan pahaa, kun he [lapset] tietävät, etteivät ne oikeasti ole semmoisia. (Ellan suunnitelma)

Autonen-Vaaranien (2018, 40–41) tutkimuksen mukaan riitaisten vanhempien luona vuoroasuvat lapset kokivat huolta arjen organisoinnista ja käytännöistä sekä omien asioidensa hoitamisesta. Lasten mielestä oli vaikeaa, että vanhemmat eivät kertoneet toisilleen kaikkia heidän asioitaan ja lapsesta saatettiin tehdä viestinviejä vanhempien välillä. Vuoroasuvat lapset asettivat usein vanhempien tarpeet omien tarpeidensa edelle voidakseen ylläpitää suhdetta molempien kanssa. Suurin osa vältteli riidan pahentamista ja korosti puheissaan rakastavansa molempia vanhempia yhtä paljon. Lasten vähäiset ja varovaiset kannanotot sekä pahan olo purkautuminen erilaisena psykosomaattisena oireiluna saattaa myös kertoa vanhempien välissä tasapainoilusta.

Tulensalo (2016, 262–263) on tutkinut lasta koskevan tiedon rakentumista lastensuojeluprosessissa, sekä millaisia tiedollisen toimijan paikkoja lapselle annetaan prosessin aikana. Virve-Maria de Godzinskyn (2014) mukaan lapsen mielipide jää edelleen usein selvittämättä. Godzinskyn tutkimuksessa noin neljäsosassa hallinto-oikeuteen menneistä hakemuksista ei ollut tietoa tai selvitystä lapsen mielipiteestä (Godzinsky 2014, 39, 41).

Korkein hallinto-oikeus (KHO:2018:156) antoi päätöksen marraskuussa 2018, jonka mukaan hallinto-oikeus oli toiminut väärin evätessään tuolloin 14-vuotiaan lapsen pyynnön suulliseen käsittelyyn. Lapsen vanhemmat olivat puoltaneet huostaanottoa, mutta lapsi itse oli sitä vastustanut. Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan lapsi oli riittävän selvästi ilmaissut ja perustellut vaatimuksensa, eikä hallinto-oikeudella ollut perusteita hylätä lapsen pyyntöä.

Tulensalon (2016, 265–266) mukaan lapsen asema vaihtelee lastensuojelun asiakasprosessin aikana riippuen siitä, miten lapsi kertoo näkemyksistään, ottaa vastaan tietoa asiakasprosessin aikana, ja miten muodostunutta tietoa pohditaan yhdessä lapsen kanssa. Tulensalon mukaan lapsen aktiivinen toimijuus näyttäytyy kertojan, kuulijan ja kokijan positiioissa. Aktiivisessa toimijuudessa lapsi on vuorovaikutuksellisessa suhteessa tiedon muodostumisessa. (Tulensalo 2016, 271.)

Aktiivista toimijuutta ilmeni tutkielman asiakassuunnitelmissa vain vähän. Ainoastaan Iida oli esittänyt työntekijälle omia ratkaisuehdotuksiaan tilanteensa helpottamiseksi. Iidan suunnitelmassa kerrottiin, että lastensuojelun asiakkuuden aikana Iida oli itse toivonut omaa tapaamista työntekijän kanssa, missä hän oli kertonut avoimesti ajatuksistaan. Iida oli kertonut miettineensä jo pitkään, että hänen olisi parempi asua jossain muualla kuin kotona vanhempien jatkuvan riitelyn takia. Iida oli kertonut kokevansa vanhempien riitelyn kuormittavaksi ja tarvitsevänsä etäisyyttä vanhempien riitelyyn pidemmäksi aikaa. Iida oli ottanut itse selvää sijoituksen eri mahdollisuuksista internetistä ja toivonut voivansa muuttaa sijaisperheeseen. Iidan isä vastusti ensin sijoitusta, mutta lopulta molemmat vanhemmat olivat suostuneet Iidan toiveeseen ja hän pääsi muuttamaan sijaisperheeseen avohuollon tukitoimena. Sijoitus jouduttiin purkamaan kahden yön jälkeen, kun Iida kärsi vaikeasta koti-ikävästä nukkumaan mennessä. Perhehoitajan mukaan Iida sai kovia raivokohtauksia, minkä seurauksena isä oli soitettu hakemaan Iidaa kotiin kahtena peräkkäisenä iltana. Tämän jälkeen Iida ei enää halunnut palata sijaisperheeseen.

Iidan tilanteessa nostettiin esille huoli siitä, että Iida oli niin tietoinen vanhempien välisistä asioista ja lastensuojelun työntekijät pitivät tärkeänä, että Iida voisi asettua lapsen asemaan. Iidan tapa ratkaista ongelmaa oli tehdä itse päätöksiä siitä, missä hän milloinkin

asuu. Epäonnistuneen sijoituksen jälkeen työntekijät korostivat aikuisjohtoisen päätöksenteon välttämättömyyttä.

Vaikka asiakassuunnitelmat keskittyivät lapsen hyvinvointiin ja sen parantamiseen, näytettyä lapsen oma mielipide ja sen ilmaiseminen vähäisenä. Lapsen näkökulmat tulivat asiakassuunnitelmissa Onnin ja Veetin suunnitelman tavoin pääasiassa esille aikuisten kertomina, yksittäisinä ja lyhyinä toteamuksina.

Äidin mukaan Onni ja Veeti toivovat enemmän aikaa isän luona.

Tulensalo (2016, 275) kutsuu tällaista kertomista lapsen tiedollisen toimijuuden välilliseksi positioksi. Välilliselle toimijuudelle on ominaista, että lapsi ei ole itse kertojan positiossa, vaan lasta koskeva tieto välittyy toisten ihmisten kautta. Hurtig (2016, 168) toteaa, että lasten asema lastensuojelun käytännöissä jää usein pirstaleiseksi. Vaikka lapsista puhutaan ja heidän kokemuksiaan arvioidaan paljon, muodostuu tieto lasten kokemuksista pääasiassa epäsuorasti muiden ihmisten kautta. Koska asiakassuunnitelmissa ei juurikaan kerrottu lapsen mielipidettä suoraan lapsen kertomana, kiinnitin huomiota siihen, kenelle annettiin valta käyttää lapsen ääntä tai tuliko lapsen näkemys esille lainkaan.

Ellan suunnitelmassa äiti kertoi lasten arjesta, voinnista ja tarpeista omasta näkökulmastaan. Ellan mielipiteestä kertoi perhetyöntekijä, jonka mukaan Ellan mielestä oli inhottavaa, että vanhemmat puhuivat toisistaan pahaa. Eliaksen suunnitelmassa todettiin, että työntekijät eivät olleet puhuneet Eliaksen kanssa perhetyön aloittamisesta, mutta vanhemmat uskoivat lapsen suhtautuvan siihen positiivisesti.

Maininnat lasten mielipiteistä jäivät epämääräisiksi, eikä suunnitelmista tullut aina selkeää käsitystä, miten lapsen mielipide oli selvinnyt. Miron ja Miljan suunnitelmassa mainittiin, että lapset olivat asiakkuuden aikana puhuneet toisen vanhemman fyysisestä kurittamisesta, mutta suunnitelmassa ei mainittu, kenelle lapset olivat tästä puhuneet. Aleksin suunnitelmaan kirjattiin, että äiti oli kertonut lapsen pelkäävän isälle menemistä. Suunnitelmassa ei eritelty oliko kyseessä äidin näkemys asiasta vai oliko Aleksin kertonut äidilleen pelkäävänsä isälle menemistä. Veetin ja Onnin suunnitelmassa todettiin, että perhe ei ole kokenut tuleensa autetuksi, mutta suunnitelmassa ei avattu viitattiinko

perheellä vanhempiin vain sisältykö ilmaisuun myös lasten mielipide. Mainintaa lasten tapaamisista tai heidän mielipiteensä selvittämisestä ei ollut. Ainoana poikien näkökulmana kerrottiin äidin maininta, että lapset olivat toivoneet enemmän aikaa isän kanssa.

Joissakin asiakassuunnitelmissa vanhempien näkemykset lapsen mielipiteestä olivat ristiriidassa keskenään.

Äidin mielestä Onni ei tule riittävän hyvin kohdatuksi isällä. [...] Isän mielestä Onni ei halua mennä äidin luo.

Iidan suunnitelmaan oli kirjattu, miten vanhemmat kertoivat Iidan tarvitsemasta tuesta eri tavalla. Toisen mielestä Iida hyötyi tukihenkilöstä, kun taas toisen mielestä Iida ei tarvinnut tukea. Asiakassuunnitelmaan oli kirjattu, miten *”lastensuojelun työntekijöille syntyi se kuva, että Iida koki tukihenkilösuhteen ristiriitaisena”*, mutta suunnitelmassa ei kerrottu mistä tällainen kuva oli syntynyt. Iidan kerrottiin tapaavan koulukuraattoria ja suunnitelmaan oli kirjattu kuraattorin viestittäneen, että Iida oli ahdistunut vanhempien riitelystä.

Joihinkin asiakassuunnitelmien pohjiin oli liitetty keinojen kohdalle suora lainaus lastensuojelulaista:

Lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi asiakassuunnitelmaan kirjattavalla tavalla riittävän usein henkilökohtaisesti. (L 417/2007, § 29)

Suurimmassa osassa suunnitelmia edellä mainittu lakipykälä oli kuitenkin ainoa viittaus lapsen henkilökohtaisiin tapaamisiin ennen suunnitelman tekoa tai sen jälkeen. Lapsen positio voi muodostua myös kokonaan ulkopuoliseksi, jolloin työskentely keskittyy vanhempiin. Tämä saattaa johtua esimerkiksi työntekijän valinnoista tai vanhempien kielteisestä tai suojelevasta asenteesta lapsen osallistumista kohtaan (Tulensalo 2016, 277–278).

8.2 Lupa osallistua

Neil Gilbert, Nigel Parton ja Marit Skivenes (2011, 251) toteavat, että 1990-luvun lastensuojeluorientaatiot eivät riitä kuvaamaan muuttunutta yhteiskuntaa ja siinä tehtävää lastensuojelutyötä. Lapsen suojelun ja perhepalveluorientaatioiden lisäksi Gilbertin

työryhmä nimeää lapsikeskeisen orientaation, joka keskittyy lapseen yksilönä ja tämän itsenäiseen suhteeseen valtion kanssa. Lapsikeskeinen orientaatio tarkastelee lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen edellytyksiä, mikä toivotaan johtavan aikanaan hyvinvoiviin kansalaisiin ja yhteiskunnan jäseniin. Lapsikeskeinen painotus ei kuitenkaan keskity ainoastaan tulevaisuuden työntekijöiden kasvattamiseen, vaan orientaation ytimessä on lasten tämän hetkinen kansalaisuus ja hyvinvointi. Lasten oikeuksien sopimuksen vaikutus näkyy orientaatioiden muutoksessa, jossa lapsen oikeudet nähdään vanhempien oikeuksia tärkeämpinä ja vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön tavoitteena on vahvistaa heidän vastuutaan lapsen huolenpidosta. (Gilbert ym. 2011, 252–254.)

Lapsen näkemyksen selvittäminen ei ole ainoastaan muodollisuus, vaan lapsen oikeuksien sopimuksessa ohjeistetaan myös ottamaan huomioon lapsen näkemykset iän ja kehitystason mukaisesti (LOS 12 art.). Perustuslain mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (PL 731/1999, § 6.3). Viranomaisen vastuulla on antaa lapselle riittävästi objektiivista tietoa hänen tilanteestaan ja mahdollisista vaihtoehtoista, jotta lapsi voi ikätasolleen kuuluvalla tavalla ymmärtää mistä on kyse ja siten muodostaa aidon mielipiteensä. (HE 252/2006 vp, 118; Hakalehto & Toivonen 2016, 46.) Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai olisi muuten tarpeetonta (L 417/2007, § 20.3).

Suomalaisessa lainsäädännössä erotetaan kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen erillisinä asioina. Lastensuojelulaissa säädetään, että 12-vuotta täyttänyttä lasta kuullaan häntä koskevassa lastensuojeluasiassa (L 417/2007, § 20.2). Lapsen mielipiteen selvittämiseksi ei ole asetettu ikäraja. Sekä perustuslain että lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapselle on turvattava oikeus tulla kuulluksi aina, kun hän kykenee oman mielipiteensä muodostamaan. (Toivonen 2017, 145.) Lähtökohtaisesti lapsen ei tarvitse osoittaa kyvykkyytään muodostaa mielipidettä, vaan lapsen oikeuksien sopimusta noudattavien valtioiden tulisi toiminnassaan tunnustaa lapsen oikeus osallisuuteen ja olettaa ensisijaisesti lapsen olevan kykenevä näkemystensä ilmaisemiseen. (Yleiskommentti nro 12 2009, 8.) Lapsen kykyä epäilevän tulisi näin ollen osoittaa perusteet epäilyilleen.

Hurtig (2003) kirjoittaa *ammattilaisen katseen suunnasta* ja korostaa, että lapsen aseman kannalta on oleellista, mitä ”ammattilaiset katsovat, mitä he haluavat nähdä ja mitä pitävät ensisijaisena tiedon ja työn sisällön informaatiolähteenä” (Hurtig 2003, 80). Hurtigin ajattelun perusteella lapsen näkyväksi tulemisen edellytys on, että lapsen tarpeiden ja kokemusten havainnointiin ja selvittämiseen kiinnitetään huomiota (Hurtig 2003, 81, 181). Lastensuojelulaissa (L 417/2007, § 5) säädetään, että lapsella on omaa ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla oikeus sekä saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa että esittää mielipiteensä asiasta. Lapsen osallistumisen mahdollisuuksiin vaikuttaa se, miten ja millaista tietoa hänelle annetaan (Tulensalo 2016, 262).

Lapsiasiavaltuutetun toimiston tekemässä raportissa YK:n lapsen oikeuksien komitealle myönnetään, että sosiaalityöntekijöiden määrä rajoittaa lapsen mielipiteen selvittämistä. Työtä on liikaa eikä lapsia ehditä tavata tavoitteen mukaisesti. Ajan puute ei koske vain sosiaalityöntekijöitä, vaan kaikkia aikuisia. Muina esteinä lasten mielipiteen selvittämiseksi mainitaan aikuisten riittämättömät vuorovaikutustaidot eri-ikäisten lasten kanssa sekä tiedostamattomuus siitä, miten lasten näkökulma voisi hyödyttää palveluiden kehittämistä. (Lapsiasiavaltuutettu 2011, 19.)

Maria Heimer, Elisabet Näsman ja Joakim Palme (2018) ehdottavat, että lastensuojelu tulisi ankkuroida entistä vahvemmin lapsen oikeuksien sopimukseen ja toiminnassa tulisi vahvistaa niin suojelua, huolenpitoa kuin osallisuutta. Tutkijat korostavat, että lapsen oikeudet suojeluun ja huolenpitoon saattavat olla riippuvaisia lapsen oikeudesta osallistua ja tulla näkyväksi. Muutostyön tarpeen määrittelyyn vaikuttaa ratkaisevasti se, perehdytäänkö tilanteeseen pääasiassa vanhempien tai lapsen kanssa. Vanhemmat saattavat esimerkiksi selittää lapsen oireilua mieluummin neuropsykiatrisilla diagnooseilla kuin omaan vanhemmuuteensa liittyvillä tekijöillä. (Heimer ym. 2017, 317, 319.)

Vanhempien eroriitatilanteet ovat yksi mahdollinen lapsen oikeuksia haastava tilanne. Kuten asiakassuunnitelmista nousi esiin, riitelevät vanhemmat veivät sosiaalityöntekijöiden huomion siihen, miten vanhempien erimielisyyksiä voitaisiin ratkoa ja miten heidän välillään saataisiin luotua yhteistyövanhemmuutta. Vaikeiden ristiriitojen takia tilanne näyttäytyi kuitenkin erittäin haastavana ja hitaasti muuttuvana. Vanhempien

erimielisyydet vaikuttavat myös perheen ja lapsen saamaan apuun, kun työskentelyn lähtökohtana oli vapaaehtoisuus ja kumppanuus vanhempien kanssa.

Heimerin työryhmän (2018) mukaan ajan puutetta suurempi haaste on sosiaalityössä edelleen vaikuttava periaate, jonka mukaan lastensuojelun viranomaisten tulisi selvittää lastensuojelun tarvetta vanhempien kanssa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tutkijoiden mukaan työskentelyssä tulisi yhteistyön sijaan ”ylikorostaa” lapsikeskisyyttä, ja luoda kumppanuutta ensisijaisesti lapsen kanssa. Lapsen mahdollisuus osallistua kokonaiskuvan luomiseen ja tavoitteiden määrittelyyn vaikuuttaa myös hänen saamaan suojeluun ja huolenpitoon. (Heimer ym. 2018, 320, 322.)

Suomeen ollaan tuomassa uutta systeemistä lastensuojelun toimintamallia, jossa pyritään kohti vuorovaikutteisempaa ja kohtaavampaa lastensuojelutyötä. Terveysten- ja hyvinvointilaitoksen julkaisemassa systeemisen mallin esittelyraportissa nostetaan esille, kuinka lapsen etu ei toteudu yksinomaan byrokraattisilla käytännöillä. Lapsia tulee auttaa heidän omassa ympäristössään turvallisten suhteiden ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen kautta. Lapsen tarpeet eivät saa jäädä perheen moninaisten ongelmien ja palveluiden varjoon, vaan lasta parhaiten palvelevalle näkökulmalle on annettava aina suurin painoarvo. Systeemisen mallin ytimessä on lapsilähtöisyys ja lapsen etu. Systeemissä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tärkein tehtävä on vahvistaa lapsen osallisuutta. (Lahtinen & Männistö & Raivio 2017, 17.)

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämä tutkielma lähtökohtana oli syventää ymmärrystä siitä, miten lastensuojelun avohuollon asiakaslasta voidaan auttaa silloin, kun hänen vanhemmillaan on vaikea eroon liittyvä riita. Aiempi työkokemukseni lastensuojelun eri tehtävissä sekä sosiaalityön opintoihin tekemäni käytäntötutkimus (Cukurs 2018) olivat muokanneet ennakkokäsitystäni siitä, että vanhempien eroon liittyvä vaikea riitely näyttäytyy lastensuojelussa haasteellisenä tilanteena, jossa lapsi uhkaa jäädä eroriidan varjoon. Tutkimustehtävänäni oli perehtyä eroriitoihin ilmiönä lastensuojelun avohuollon työskentelyssä ja tunnistaa, miten avohuollon työskentelyssä huomioidaan ja toteutetaan vaikean eroriidan keskellä elävän lapsen oikeuksia. Tutkin lastensuojelun avohuollon keskeistä työvälinettä, asiakassuunnitelmaa, johon kirjataan lapsen elämässä muutosta tarvitsevat olosuhteet sekä keinot, joilla muutokseen halutaan päästä (L 417/2007, § 30.2). Tutkielman aineisto koostui kauden perheen lasten avohuollon asiakassuunnitelmista. Tarkastelin asiakassuunnitelmia oikeusperustaisen sosiaalityön lähtökohdista käsin. Tavoitteeni oli selvittää, miten Hammarbergin (1990) jaottelun mukaiset suojelun, huolenpidon ja osallisuuden lapsen oikeuksien periaatteet toteutuivat eroperheiden riitaisissa tilanteissa.

Ajatus lapsen oikeuksista on sosiaalityön ytimessä oleva perusarvo. Haluan uskoa, että jokainen lastensuojelun sosiaalityöntekijä pitää työnsä yhtenä perusarvona lapsen oikeuksien toteuttamista. Tämän tutkielman tulokset tukevat kuitenkin väitettä, että avohuollon työssä kohdatut ristiriitaiset käsitykset lapsen suojelun tarpeesta eroriitatilanteissa saavat aikaan, että työskentely keskittyy vanhempien ristiriitojen lieventämiseen ja yhteistyövanhemmuuden tavoitteluun lapsen oikeuksien vahvistamisen sijaan. Avohuollon sosiaalityö näyttäytyy asiakassuunnitelmissa tarveperustaisena sosiaalityönä, jossa viranomaiset määrittelevät tarpeet yhdessä toisen vanhemman tai molempien vanhempien kanssa.

Tulosten perusteella avohuollon työskentely painottuu vanhempien kykyyn suojella ja turvata lapsen hyvinvointia. Kun vanhempien voimavarat menevät keskinäiseen riiteltyyn, jää lapsi usein vanhempien eroriidan riidan varjoon. Perhepalveluorientaation periaatteen mukaan tukitoimia annetaan vanhemmuuden tukemiseen ja keskinäisen luottamuksen rakentamiseen, jonka kautta tavoitellaan lapsen aseman paranemista. Avohuollon

sosiaalityön ja tukitoimien keskittyessä vanhempiin, lapsen tarve saada palvelua ja tukea esimerkiksi perus- ja erityisterveydenhuollon palvelujen kautta korostuu.

Lapsen osallisuuden toteutuminen korostui asiakassuunnitelmissa erityisen puutteellisenä. Kaikissa asiakassuunnitelmissa tavoiteltiin lapsen parasta: lasta vahingoittavan riitelyn loppumista. Lapsen näkemykset tilanteesta jäivät kuitenkin pääasiassa lyhyiksi toisten ihmisten toteamuksiksi lapsen mielipiteestä tai kokemuksesta. Useissa asiakassuunnitelmissa ei kerrottu, miten lapsen mielipide oli saatu selville, miten lasta oli tavattu, tai miten lasta tavattaisiin tulevaisuudessa.

Lapsen oikeuksien kunnioittaminen ja lapsikeskeinen toiminta on yksi lastensuojelun peruslähtökohdista (Hurtig 2016, 168). Toivosen (2017) mukaan lapsen aseman tunnistamisesta huolimatta yhteiskunnan tulee arvioida lapsen oikeuksien toteutumista omassa toiminnassaan. Sopimuksista ja lainsäädännöstä huolimatta lapsen asemassa ja oikeuksien toteutumisessa on edelleen paljon asenteellista ja rakenteellista korjattavaa. Lapsen oikeuksien toteuttamisen puutteet hänen huolenpidossaan ja hoivassaan voidaan rinnastaa jopa kaltoinkohteluun fyysisen ja henkisen laiminlyönnin tavoin. (Toivonen 2017, 74–75, 243, 246.)

Tutkielman tulosten perusteella vanhempien vaikea riitely eroriitatilanteessa vie suuren osan työntekijöiden huomiosta. Avohuollon tarveperustainen sosiaalityö keskittyy eroridoissa tarvittavaan muutokseen, ja miten se voidaan saada aikaan. Yhteistyö saattaa näyttäytyä niin vaativana vanhempien välillä sekä heidän kanssaan, että lapsi ei tule tilanteessa näkyväksi. Tämä tutkielma on vahvistanut käsitystäni, että lastensuojelun avohuollossa tarvitaan enemmän oikeusperustaista sosiaalityötä. Oikeusperustainen sosiaalityö keskittyy asiakkaaseen eli lastensuojelussa lapseen. Lapsen oikeuksien toteuttaminen pitää toiminnan keskiössä sen, miten lapsen oikeus suojeluun, huolenpitoon ja osallisuuteen toteutuvat ja miten niitä voidaan vahvistaa. Lapsen osallisuuden vahvistaminen toteuttaa lapsen aktiivista toimijuutta ja hän saa tulla näkyväksi omassa tarinassaan kertojana, kuulijana ja kokijana (Tulensalo 2016, 280).

Tutkielman tulosten perusteella olen kirjoittanut 10 teesiä, joihin olen koonnut eroriitoihin liittyviä erityisiä haasteita lapsen oikeuksien näkökulmasta. Avohuollon

työskentelyssä kohdataan kiireen ja resurssien paineessa lapsia ja heidän vanhempiaan, joiden eroriidat voivat tuntua haastavilta, epämääräisiltä ja loputtomilta. Haasteellisessa tilanteessa voi houkutuksena olla nopeisiin ratkaisuihin pyrkiminen ja näin lapsen tilanteen helpottaminen. Lapsen oikeuksien näkökulman vahvistaminen voi auttaa pysähtymään perheen tilanteen äärelle etsimään yhteisiä oivalluksia siitä, miten lasta voitaisiin parhaiten auttaa. Lapsen oikeudet eivät ole pois vanhemmilta. Ne vahvistavat lapsen suhdetta vanhempiinsa ja antavat lähtökohdat elämälle, jossa vahvistetaan lapsen suojelua, huolenpitoa ja osallisuutta.

10 teesiä eroriitojen varjossa elävien lasten asemasta:

1. Lapsella on oikeus saada suojelua ja hoivaa vanhemmiltaan. Vanhempien ja viranomaisten tehtävänä on tukea lapsen suhdetta molempiin vanhempiin.
2. Lapsella on oikeus olla menemättä toisen tai molempien vanhempien luo, jos jollain osapuolella on pelkoa väkivaltaisesta, lasta vahingoittavasta käytöksestä. Tällöin ”epäillyn” vanhemman velvollisuus on hakea apua tai toimia yhteistyössä viranomaisten, toisen vanhemman ja lapsen kanssa kaikin mahdollisin keinoin todistaakseen pelon olevan aiheeton.
3. Lapsella on oikeus olla kuulematta vanhempien rumaa ja toistuvaa riitelyä, toistensa nimittelyä ja leimaamista huonoksi vanhemmaksi.
4. Lapsella on oikeus vanhempiin, jotka pyrkivät kunnioittamaan toinen toistaan.
5. Lapsella on oikeus tulla näkyväksi eroriidan keskellä. Vaikka vanhemmilla voi olla syvää keskinäistä epäluottamusta ja vaikeita ristiriitoja rikkoutuneen parisuhteen jälkeen, on vanhempien nähtävä riitojensa vaikutukset lapseen ja hänen hyvinvointiinsa. Vanhempien on osattava laittaa omat ristiriitansa sivuun lapsen läsnä ollessa ja kuunneltava lasta, hänen huoliaan ja toiveitaan.
6. Lapsella on oikeus saada tietoa erosta. Vanhempien tulee keskustella lapsen kanssa erosta lapsen ikätasoon sopivalla tavalla ja tuettava lapsia perheen muotoutuessa uudenaikaiseksi.
7. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi eroriidan keskellä. Lapsen mielipide tulee huomioida, kun päätetään lapsen asumisesta, tapaamisista ja muista lasta koskevissa asioissa.
8. Lapsella on oikeus saada kodin ulkopuolista tukea vanhempien erotessa. Päiväkodin, koulun ja muiden lapsen kanssa normaalissa arjessa toimivilla aikuisilla on ensisijainen velvollisuus nähdä lapsi, jos vanhemmat eivät siihen kykene.
9. Lapsella on oikeus saada psykososiaalista tukea matalalla kynnyksellä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Vanhempia on velvoitettava eron aiheuttaman pahoinvoinnin käsittelemiseen, jotta lapsi ei jää vaikean eroriidan varjoon.
10. Lapsella on oikeus asua kodin ulkopuolella, jos vanhemmat eivät kykene huomioimaan lasta ja hänen tarpeitaan, lopettamaan riitelyä tai ottamaan apua vastaan.

10 POHDINTAA

Lapsen aseman ja oikeuksien toteuttamisen muutostarpeeseen on jo herätty. Tämä tutkielma on toteutettu aikana, jolloin lapsen asemaan eroriitatilanteissa pyritään saamaan muutosta. Lapsenhuoltolain uudistusehdotuksessa on korostettu muun muassa vanhempien vastuuta suojella lasta väkivallalta ja ehdotettu sosiaalilautakunnan päätöksellä tehtävien sopimusten laajentamista. Ehdotuksessa on myös useita muutoksia lapsen osallisuuden vahvistamiseksi. (HE 88/2018 vp.) Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaan sisältyy OT-keskusten kehittäminen, jonne keskitettäisiin osaamista kohdata ja auttaa erityisen vaikeassa tilanteessa olevia lapsia, jollaisiksi myös vaikeat eroriidat tulkitaan (Yliruka & Vartio & Pasanen & Petrelius 2018, 60–62, 67). Osaltaan näillä toimenpiteillä pyritään mielestäni vastaamaan kysymykseen, kenen vastuulla lapsi erotilanteessa on. Uudistusten myötä vastuu lapsesta on entistä vahvemmin vanhemmilla. Sosiaalityöntekijä voisi myös vahvistaa entistä laajemmin vanhempien välisiä sopimuksia. Lisäksi kaa-vaillaan vastuun ja tiedon jakamista entistä monialaisemmin, jotta lasta voitaisiin auttaa kokonaisvaltaisesti ja laajemmalla tietotaidolla. Systeemisessä mallissa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulla olisi nimenomaan lapsi ja hänen osallisuutensa varmistaminen (Lahtinen & Männistö & Raivio 2017, 17).

Mielestäni tutkielmassani korostuva lapsen aktiivisen toimijuuden aukko on huomioimisen arvoinen tulos. Lastensuojelun nykytilan ja resurssipulan valossa arvelen, että lapsi näyttää jäävän tällä hetkellä eroriidan varjoon osittain siksi, että työntekijöillä ei ole aikaa tavata lasta. Lapsen oikeuksien toteutuminen lastensuojelun avohuollossa vaatii mahdollisuutta ennakoivaan ja suunnitelmalliseen työskentelyyn (Heinonen & Sinko 2014, 14). Eroriitojen ristiriitatilanteissa harkinnan, pysähtymisen ja suunnitelman tekeminen korostuvat, kun lapsen asemaan liittyy vastakkainasettelua, vahvoja kokemuksia ja eriäviä mielipiteitä. Työskentelyssä tarvitaan lisää mahdollisuuksia tavata lasta ja pysähtyä näkemään lapsen tilanne hänen näkökulmastaan. Tällöin eroriidan määrittäminen ja siihen liittyvä muutostyö ei jää ainoastaan aikuisten ristiriitaisen mielipiteiden varaan, vaan lasta voidaan auttaa paremmin hänen lähtökohdistaan käsin.

Asiakasmäärien kohtuullistaminen on mielestäni ensisijainen askel siihen, että avohuollon palveluissa voidaan toteuttaa lapsen oikeuksia hänelle kuuluvalla tavalla. Vaikka pitkällä tähtäimellä luodaan matalan kynnyksen palveluja ja moniammatillista lähestymistapaa, on eettisesti arveluttavaa unohtaa tämän hetken tilanne ja tämän hetkiset asiakkaat. Työntekijöiden vaihtuvuus, väsyminen ja julkisuuteen nousseet hätähuudot eivät ole vain paremman palkan ja työolojen vaatimusta. Kyseessä ovat ennen kaikkea lapset, joiden oikeuksien puolesta lastensuojelussa työskennellään.

Tämän tutkielman tuloksissa paljastui, että käytettävissä oleva aika kohdennetaan eroriatilanteissa pääasiassa vanhempiin ja heidän yhteistyönsä parantamiseen. Työskentelyssä haettiin myös yhteistä ymmärrystä siitä, miten vanhempien riitaisat välit vaikuttivat lapseen. Perheen ja viranomaisten välinen sovinnollisuus on lähes aina lapsen edun mukaista (Hakalehto & Toivonen 2016, 261; Ferguson 2017). Pohdin kuitenkin, ovatko vaikeat eroriidat erityisesti sellainen ilmiö, joiden kohdalla sovinnollisuutta ja yhteistyötä enemmän tulisi tavoitella lapsen oikeuksien toteutumista. Jos lapsi uhkaa jäädä vanhempien riitelyn varjoon, eikö hänen asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän vastuu ole silloin tehdä häntä näkyväksi silläkin riskillä, että yhteistä näkemystä ei synny? Jatkotutkimuksen kannalta olisi mielenkiintoista selvittää, miten avohuoltoon sisältyvät vapaaehtoisuuden tavoite vaikuttaa lapsen oikeuksien ja saamien palvelujen toteutumiseen.

Mielestäni tutkielmani saavutti sille asetetut tavoitteet. Tutkielman tuloksissa nousi esiin eroriidoille tyypillinen epämääräisyys avun kohdistamisessa, kun vanhempien välillä vallitsee vahvaa epäluottamusta ja ristiriitoja. Lapsen varjoon jääminen on ymmärrettävää, jos riidasta tulee kaiken toiminnan ja muutoksen tavoittelun keskus. Oikeusperustainen lähtökohta nostaa eroriidat uuteen valoon ja asettaa lapsen työskentelyn keskiöön.

Jäin pohtimaan Iidan tarinaa. Iidan kohdalla vaikutti, että hänen oikeutensa osallisuuteen oli toteutunut huomattavasti paremmin kuin muiden lasten kohdalla. Iidan mielipiteen kuunteleminen ja huomioiminen ei kuitenkaan johtanut välittömästi tilanteen ratkeamiseen Iidan edun mukaisella tavalla. Iidalla oli ollut paha olla vanhempien kodeissa, mutta paha olo seurasi häntä myös sijaisperheeseen, missä riitelyä ei enää ollut. Iidan ahdistuneisuus kärjistyi iltaisin ikävään, jolloin perhehoitajan pyynnöstä isä haki Iidan luokseen ja toisen yön jälkeen sijoitus peruttiin kokonaan. Iida muutti asumaan takaisin äidilleen,

näki satunnaisesti isäänsä ja asiakassuunnitelman mukaan tehostettu perhetyö aloitettiin molemmissa kodeissa.

On varmasti niin, että yhden oikeuden vahvistaminen pitkän epäoikeudenmukaisuuden jälkeen ei saa automaattisesti aikaan täyskäännöstä lapsen elämässä. Vahingollisilla kokemuksilla on pitkäkestoisia vaikutuksia, minkä vuoksi oikeusperusteista työtä tulee tehdä pitkäjänteisesti, suunnitelmallisesti ja kaikkia oikeuksia vahvistaen. Oikeusperustaisen sosiaalityön tekeminen saattaa vaatia myös asennemuutosta ja pohdintaa siitä, miten avohuollossa tulee käyttää se aika ja resurssit, joita tällä hetkellä on käytettävissä. Lapsen oikeuksista on puhuttu jo pitkään. Nyt on tekojen aika.

LÄHTEET

Alhanen, Kai (2014) Vaarantunut suojeluvalta – tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Raportti 24/2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).

Autonen-Vaaranieniemi, Leena (2018) Vanhempien riidat vuoroasuvien lasten näkökulmasta. Teoksessa H. Forsberg & A. Ritala Koskinen (toim.) Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Gaudeamus, 36–51.

Auvinen, Maija & Kaivosoja, Matti (2003) Raportti viranomaisyhteistyöstä lasten huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä kiistatilanteissa. Sosiaali- ja terveysministeriö. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504227144>> Luettu 31.1.18.

Bardy, Marjatta (toim.) (2009) Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Helsinki: Yliopistopaino Oy.

Booth, Alan & Amato, Paul R (2001) Parental predivorce relations and offspring postdivorce well-being. *Journal of Marriage and Family*, February 2001, Vol. 63 (1), 197–212.

Broberg, Mari & Hakovirta, Mia (2009) Isät ja lasten hyvinvointi eron jälkeen. Teoksessa A. Kääriäinen, J. Hämäläinen & P. Pölkki (toim.) Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto/Neuvo-projekti, 123–144.

Buehler, Cheryl & Anthony, Christine & Krishnakumar, Ambika & Stone, Gaye & Gerard, Jean & Pemberton, Sharon. (1997) Interparental conflict and youth problem behaviors: A meta-analysis. *Journal of Child and Family Studies* (6), 233-247.

Cukurs, Minna (2018) Kenen lapsi, kenen vastuu? Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden kokemuksia eroperheiden riitatilanteissa. Käytäntötutkimus. Helsingin yliopisto.

de Godzinsky, Virve-Maria (2014) Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Donahey, Katherine (2018) Effects of divorce on children: The importance of intervention. *Intuition: The BYU Undergraduate Journal in Psychology*: Vol. 13 (1), Article 3, 21–33.

EIS, Euroopan ihmisoikeussopimus (1990) SopS 18-19/1990, Euroopan ihmisoikeustuomioistuin.

Ferguson, Harry (2017) How children become invisible in child protection work: Findings from research into day-to-day social work practice, *The British Journal of Social Work*, volume 47 (4), 1007–1023.

Fincham, Frank & Grych, John & Osborne, Lori (1994) Does marital conflict cause child maladjustment? Directions and challenges for longitudinal research. *Journal of Family Psychology*, 8 (2), 128–40.

Gilbert, Neil (toim.) (1997) *Combatting child abuse : international perspectives and trends*. New York: Oxford University Press.

Gilbert, Neil & Parton, Nigel & Skivenes, Marit (toim.) (2011) *Child protection systems: International trends and orientations*. New York: Oxford University Press.

Haaparanta, Leila & Niiniluoto, Ilkka (2016) *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hakalehto, Suvianna & Toivonen, Virve (toim.) (2016) *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Helsingin Kamari Oy.

Hakalehto-Wainio, Susanna (2013) Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa T. Koivurova & E. Pirjatanniemi (toim.): *Ihmisoikeuksien käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Hammarberg, Thomas (1990) The UN convention on the rights of the child – and how to make it work. *Human Rights Quarterly* 12(1), 97–105.

Harvey, John H & Fine, Mark A (2004) *Children of divorce. Stories of loss and growth*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

HE 88/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Heimer, Maria & Näsman, Elisabet & Palme, Joakim (2018) Vulnerable children's rights to participation, protection, and provision: The process of defining the problem in Swedish child and family welfare. *Child & Family Social Work* 2018 (23), 316–323.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi (2014) *Onnistuneen lastensuojeluprosessin johtaminen*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Hautanen, Teija (2010) *Väkivalta ja huoltoriidat*. Tampere: Juvenes Print.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa H. Forsberg & A. Ritola-Koskinen & M. Törrönen. *Lapset ja sosiaalityö*. Juva: PS-Kustannus, 167–193.

Hyvärinen, Sauli & Pösö, Tarja (toim.) (2018) Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Häkkänen-Nyholm, Helinä (2017) Vainon uhri vai vainon uhriksi tekeytyvä lapsen vanhemmasta vieraannuttaja? Teoksessa M. Laitinen, J. Kinnunen & R. Hannus (toim.) Varjosta valoon – Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 41. Ensi- ja turvakotien liitto ry, 83–101.

Ife, Jim (2012) Human rights and social work. Towards rights-based practice. Third edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Johnston, Janet & Roseby, Vivienne & Kuehnle, Kathryn (2009) In the name of the child: A developmental approach to understanding and helping children of conflict and violent divorce. Second edition, Springer Publishing Company.

Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (2014) Harkitusti sosiaaliturvaa. Harkintavalta tutkimuskohteena. Teoksessa L. Kalliomaa-Puha, T. Kotkas & M. Rajavaara (toim.) Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Tampere: Juvenes Print, 8–19.

Kananoja, Aulikki & Ruuskanen, Kristiina (2018) Selvityshenkilön ehdotus lastensuojelun laatua parantavaksi tiekartaksi. Väli raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 31/2018. Helsinki.

Karttunen, Risto (2010) Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampere: Tampere University Press.

Kiili, Johanna (2006) Lapsen osallistumisen voimavarat. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kirkemann Boesen, Jakob & Martin, Tomas (2007) Applying a rights-based approach. An inspirational guide for civil society. Copenhagen: The Danish institute for human rights. <https://www.dmr.org/fileadmin/Filer/Dokumenter/RBA_links/RBA_manual-Danish_Centre_for_HR_2007.pdf> Luettu 9.11.2018.

KHO 2018:156

Kääriäinen, Aino (2008) Ero haastaa vanhemmuuden. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

LA 97/2017 vp. Lakialoite laiksi lastensuojelulain 13 b §:n muuttamisesta.

L 52/1936 Lastensuojelulaki.

L 234/1929 Avioliittolaki.

L 361/1983 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.

L 417/2007 Lastensuojelulaki. Ajantasainen lainsäädäntö.

L 434/2003 Hallintolaki.

L 586/1996 Hallintolainkäyttölaki.

L 683/1983 Lastensuojelulaki.

L 817/2015 Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä.

L 879/2013 Laki rikoslain muuttamisesta.

L 1301/2014 Sosiaalihuoltolaki.

Laaksonen, Maarit & Kääriäinen, Aino & Penttilä, Marja & Tapola-Haapala, Maria & Sahala, Heli & Kärki, Jarmo & Jäppinen, Anu (2011) Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Tampere: Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL).

Lahtinen, Piia & Männistö, Leena & Raivio, Marketta (2017) Kohti suomalaista systemistä lastensuojelun toimintamallia. Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin tutkimuskeskus. Helsinki: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Lapsen elatus ja huolto sekä isyyden selvittäminen 2017 (2018) Tilastoraportti 18/2018. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin tutkimuskeskus, Suomen virallinen tilasto.

Lapsiasiavaltuutettu (2011) Raportti YK:n lapsen oikeuksien komitealle. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2011:2, Jyväskylä.

Lastensuojelu 2017 (2018) Tilastoraportti 17/2018. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin tutkimuskeskus, Suomen virallinen tilasto.

Lewis, Julia M., Johnson-Reitz, Linda, & Wallerstein, Judith S. (2004) Communication in divorced and single-parent families. Teoksessa A. L. Vangelisti (Ed.), Handbook of family communication. Mahwah, NJ: Erlbaum, 197–214.

Linnavuori, Hannariikka (2018) Vuoroasumisen kokemus lapsuudesta varhaisaikuisuuteen. Teoksessa H. Forsberg & A. Ritala-Koskinen (toim.) Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalisuus. Gaudeamus, 15–35.

Lipponen, Päivi & Wesaniemi, Pirjo (2005) Lapsi ja ero. Kertomuksia lapsesta ja avioerosta. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Litmala, Marjukka (2002) Lapsi erossa – empiirisiä kuvaajia. Teoksessa M. Litmala (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY, 1–33.

LOS, Lapsen oikeuksien yleissopimus (1991) SopS 60/1991, Yhdistyneet Kansakunnat.

Mäenpää, Marjut & Poutiainen, Salla (2009) Nuorten aikuisten kertomuksia lapsena koetusta vanhempien avioerosta ja siitä kuulemisesta. Teoksessa A. Kääriäinen, J. Hämäläinen & P. Pölkki (toim.) Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti, 80–103.

Nielsen, Linda (2017) Re-examining the research on parental conflict, coparenting, and custody arrangements. *Psychology, public policy and law*. Vol 23 (2), 211–231.

Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2017) Vaino väkivaltana ja yhteiskunnallis-ammattillisena kysymyksenä. Teoksessa M. Laitinen, R. Kinnunen & R. Hannus. Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 41, 19–21.

Oikeusministeriö (2017) Lapsenhuoltolain uudistaminen. Työryhmän mietintö. Mietintöjä ja lausuntoja 47/2017. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-633-8>> Luettu 12.2.2018.

Oikeusministeriö (2018) Lapsenhuoltolain uudistus. Lausuntotiivistelmä työryhmämietinnöstä. Mietintöjä ja lausuntoja 13/2018 . <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-689-5>> Luettu 17.11.2018.

Paunonen, Reetta (2017) Yli 1000 nimen kannanotto huutaa huolta lastensuojelun surkeasta tilasta – ”Meillä on hirveä hätä”. *Iltalehti*. <https://www.iltalehti.fi/kotimaa/201711192200540775_u0.shtml> Luettu 10.11.2018.

Pelastakaa Lapset (2018) Lapsenoikeusperustainen ohjelmatyö. <<https://www.pelastakaa-lapset.fi/lapsen-oikeudet/lapsenoikeusperustainen-ohjelmatyo/>> Luettu 17.11.2018.

PL 731/1999 Suomen perustuslaki.

Pruuki, Heli (2017) Hyvä ero lapsen ja nuoren näkökulmasta. Teoksessa H. Pruuki & J. Sinkkonen. (toim.) *Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin*. Helsinki: Kirjapaja, 67–93.

Pruuki, Heli & Sinkkonen, Jari (toim.) (2017) *Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin*. Helsinki: Kirjapaja.

Puustinen-Korhonen, Aila (2013) Lastensuojelun kuntakyselyn tulokset. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. <<https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Lastensuojelun-kuntakysely-2013.pdf>> Luettu 10.11.2018.

Puustinen-Korhonen, Aila (2018) Lastensuojelun 2017 kuntakyselyn tuloksia. Tiedotustilaisuus 1.2.2018. Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Lastensuojelun%20kuntakyselyn%20keskeisimmät%20tulokset%20raportti%201022018_LIITE_.pdf> Luettu 10.11.2018.

Quennerstedt, Ann (2010) Children, but not really humans? Critical reflections on the hampering effect of the ”3 p’s”. *International journal of children’s rights* 2010 (18), 619–635.

Ritala-Koskinen, Aino (2018) Avohuollon asiakaslasten asumisliikkuvuus. Teoksessa H. Forsberg & A. Ritala Koskinen (toim.) *Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö*. Gaudeamus, 52–68.

Räty, Tapio (2015) Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. 3. uudistettu painos. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Saaranen-Kauppinen, Anita ja Puusniekka, Anna (2006a) KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_3.html> Luettu 23.11.2018.

Saaranen-Kauppinen, Anita ja Puusniekka, Anna (2006b) KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>> Luettu 4.2.2018.

Salo, Sirpa (2011) Parisuhdeongelmat ja lasten psyykkinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa. Jyväskylän Yliopisto.

Salo, Sirpa (2009) Vanhempien parisuhdeongelmien yhteys lasten käyttäytymisongelmiin ja psyykkiseen oireiluun. Teoksessa A. Kääriäinen, J. Hämäläinen, P. Pölkki (toim.) Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun keskusliitto/Neuvo-projekti: Helsinki, 104-122.

Save the Children (2005) Child rights programming. How to apply rights-based approaches to programming. Second edition. Lima: Peru. < <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/2658/pdf/2658.pdf>> Luettu 22.11.2018.

Sinkkonen, Jari (2005) Lasten reaktiot vanhempien eroon. Teoksessa P. Lipponen & P. Wesaniemi. Lapsi ja ero. Kertomuksia lapsesta ja avioerosta. Helsinki: Kirjapaja, 125–137.

Sinkkonen, Jari (2017) Toisesta vanhemmasta vieraannuttaminen. Teoksessa H. Pruuki & J. Sinkkonen (toim.) (2017) Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin. Helsinki: Kirjapaja, 49–66.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2013) Toimiva lastensuojelu. Loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3611-9>> Luettu 22.9.2018.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2014) Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2014:4. Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3488-7>> Luettu 22.9.2018.

Suomalainen lapsi 2007 (2007) Väestö 2007. Helsinki: Tilastokeskus.

Suomen virallinen tilasto (2016): Siviilisäädyn muutokset, Liitetaulukko 5. Avioerot äidin iän ja alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärän mukaan. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/ssaaty/2016/02/ssaaty_2016_02_2017-11-14_tau_005_fi.html> Luettu 9.2.2018.

Särkelä, Riitta (2018) Tuleeko lapsen asema erossa keskiöön? Ensi- ja turvakotien liitto. <<https://ensijaturvakotienliitto.fi/blogi/tuleeko-lapsen-asema-erossa-keskioon/>> Luettu 5.10.2018.

Talentia (2017) Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki. <<http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet>> Luettu 18.11.2018.

Terveys- ja hyvinvoinnin laitos (2012) Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012. Raportti 57/2012. Helsinki: Sisäasiainministeriö. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-728-8>> Luettu 10.11.2018.

TENK, Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki. <<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>> Luettu 4.2.2018.

Terveys- ja hyvinvoinnin laitos (2018) Tiedosta arviointiin, tavoitteena paremmat palvelut. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus Uusimaa. Asiantuntija-arvio, kevät 2018. THL – Päätösten tueksi 18/2018. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-063-1>> Luettu 2.12.2018

Toivonen, Virve-Maria (2017) Lapsen oikeudet ja oikeusturva. Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Helsinki: Alma Talent.

Tolonen, Hannele (2015) Lapsi, perhe ja tuomioistuin: lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Tulensalo, Hanna (2016) Lapsi tiedollisena toimijana lastensuojelun sosiaalityössä. Teoksessa M. Satka, I. Julkunen, A. Kääriäinen, R. Poikela, L. Yliruka & H. Muurinen (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Heikki Waris -instituutti & Mathilda Wrede -instituutti, 262–288.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 11., uud. laitos. Helsinki: Kustannusyhtiö Tammi.

Valjakka, Eeva (2016) Vain lakiko lasta suojelee? Väitöskirja. Turun yliopisto.

Valjakka Eeva (2002) Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa M. Litmala (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY, 37–112.

Valkama, Elisa & Lasola, Marjukka (2008) Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 234, Helsinki.

Yleiskommentti nro 5 (2013) CRC/GC/2003/5. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet (4 artikla, 42 artikla ja 44 artiklan 6 kohta). Yhdistyneet Kansakunnat

Yleiskommentti nro 12 (2009) CRC/C/GC/12. Lapsen oikeus tulla kuulluksi. Yhdistyneet Kansakunnat

Yleiskommentti nro 14 (2013) CRC/C/GC/14. Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta). Yhdistyneet Kansakunnat.

Yliruka, Laura & Vartio Riitta & Pasanen, Kaisa & Petrelius, Päivi (2018) Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Valtakunnallisen kyselyn tuloksia. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 16/2018. Helsinki.

LIITTEET

Liite 1: Infokirje johtaville sosiaalityöntekijöille

Hei,

Pyydän apua aineiston saamiseksi pro gradu -tutkielmaani. Pro gradu -tutkielmani työnimi on *Näkyväksi. Lastensuojelun avohuollon asiakaslasten oikeudet eroperheiden riitatilanteissa*. Tutkielmani selvittää, miten eroriitojen keskellä elävän lapsen oikeudet tulevat näkyviksi avohuollon työskentelyssä ja millaisiin asioihin työskentelyssä kiinnitetään huomiota. Tutkielman aineistoksi pyydän 10–15 vaikean eroriidan keskellä elävän lapsen kaikkia avohuollon asiakassuunnitelmia. Vaikeaksi eroriidaksi olen määritellyt sellaisen asiakasperheen tilanteen, missä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän mielestä lapsi uhkaa jäädä vanhempien eroriidan varjoon.

Tutkimuksessa varjellaan osallistujien anonymiteettiä. Pyydän teitä tai asiakkaista vastaavia sosiaalityöntekijöitä poistamaan aineistosta kaikki tunnistetiedot, kuitenkin niin, että aineistosta on tunnistettavissa milloin puhutaan isästä, äidistä tai lapsesta. Tutkimusraportissa käytettävät mahdolliset lainaukset valitaan siten, ettei yksikön, asiakkaiden tai työntekijöiden tunnistaminen ole mahdollista.

Pyydän toimittamaan anonymisoidut asiakassuunnitelmat suljetussa kirjekuoressa yksikönne vartijalle, jolta noudan ne henkilöllisyyteni vahvistamalla. Säilytän asiakirjat luottamuksellisesti ja tuhoan ne tutkielman valmistuttua, kuitenkin viimeistään vuoden 2019 loppuun mennessä.

Ystävällisin terveisin,

Minna Cukurs
045 11 22 750
minna.cukurs@helsinki.fi